

Leena Elenius

”KATTOKAA! IHIMINEN HIIHTÄÄ!”

Urheilijaelämäkerran diskurssit Mauno Saaren teoksessa Marja-Liisa

Suomen kirjallisuuden pro gradu –tutkielma
Tampereen yliopisto 2001

Tampereen yliopisto
Taideaineiden laitos
ELENIUS, Leena: "Kattokaa! Ihminen hiihtää!": urheilijaeduskerran
diskurssit Mauno Saaren teoksessa Marja Liisa
Pro gradu –tutkielma, 123 s.
Suomen kirjallisuus
Toukokuu 2001

Tutkielman aiheena on urheilijaeduskerran diskurssit Mauno Saaren teoksessa Marja Liisa (1984). Tutkielman teoreettinen osa nojaa kulttuurintutkimukseen ja menetelmän kytettyä diskurssianalyysia.

Urheilukirjoittamisen alue jakautuu urheilukirjallisuuteen, joka tarkoittaa urheilusta kirjoitettua tietokirjallisuutta, urheilufiktioon ja urheilujournalismiin. Kaikki nämä ovat vaikuttaneet urheilijaeduskerran sisältöön. Urheilukirjoittamisen tyyli on tunnistettavissa eri tekstilajeissa varsin samanlaisena, koska kirjoittajat ovat toimineet useilla urheilutekstien alueilla.

Tutkielmassa tarkastellaan Mauno Saaren kirjoittamasta Marja Liisa teoksesta kolmea diskurssia. Sukupuolen diskurssi jäsentää naisen paikkaa perheessä, parisuhteessa ja huippu urheilussa. Tämän diskurssin alla tarkastellaan myös ulkonäön ja persoonallisuuden kuvauksia. Suomalaisuuden diskurssissa eritellään suomalaisuuteen kiinnittyneitä puhetapoja. Samalla analysoidaan muiden maiden hiihtäjien kuvauksia. Suomen kansan ja julkisuuden subjektiluonne on myös yksi analyysin kohde. Huippu urheilun diskurssi jakautuu kolmeen alueeseen: valmennukseen, kilpailuun ja ruumiillisuuteen. Tutkielmassa analysoidaan totaalisen valmennuksen mallin kuvauksia, kilpailun draamaa ja sota metaforien kautta urheilijaruumiin rakentamista konetta vastaavaksi.

1 LÄHTÖ. MUUTAMA TASATYÖNTÖ.	1
2 URHEILIJAELÄMÄKERRAT JA URHEILIJAJOURNALISMI	3
2.1 Urheilukirjallisuus ja sen tutkimus	3
2.2 Urheilijaelämäkerrat ja urheilijan elämäkerta	7
2.2.1 Urheilijaelämäkerta käyttökirjallisuutena	7
2.2.2 Urheilijaelämäkerrat omana lajinaan	9
2.2.3 Naishiihtäjien elämäkertahaastattelut	13
2.3 Urheilujournalismin subjektit ja objektit	14
2.3.1 Urheilujournalismin tekijät	14
2.3.2 Urheilujournalismin tekstit	16
3 KULTTUURINTUTKIMUKSESTA DISKURSSIANALYYSIIN – LATUPROFIILISTA LUMIANALYYSIIN	19
3.1 Kulttuurintutkimuksen yleiset piirteet ja ominaisuudet	19
3.2 Kulttuurintutkimuksen kriittisyys, monikulttuurisuus ja moniperspektiivisyys	24
3.3 Diskurssianalyysin työkalupakki	28
4 MAUNO SAAREN TEOS MARJA-LIISA URHEILIJAELÄMÄKERRAN DISKURSSIEN TIHENTYMÄNÄ	31
5 SUKUPUOLEN DISKURSSIT	35
5.1 Perhesuhteet	35
5.2 Rakkaus	38
5.3 Ulkonäkö	43
5.4 Luonne ja persoonallisuus	47
6 SUOMALAISUUDEN DISKURSSIT	52
6.1 Suomen hiihtomaajoukkue - tunteet ja keskinäiset suhteet	52
6.2 Suomen kansa vaatii ja voittaa – Suomen kansa subjektina?	55
6.3 Me ja muut - muiden maiden hiihtäjät	57
6.4 Julkisuuden armottomuus – ja armahdus?	62

7 HUIPPU-URHEILUN DISKURSSIT	69
7.1 Totaalisen valmennuksen malli	69
7.1.1 Luonnonmenetelmä hylätään	69
7.1.2 Urheilun ja lääketieteen suhde	77
7.1.3 Valmentajien auktoriteetti	82
7.1.4 Henkinen valmennus	86
7.2 Kilpailun draama ja metaforat	90
7.2.1 Voittamisen ja häviämisen kuvaukset	90
7.2.2 Taistelun ja sodan metaforat	93
7.3 Ruumiillisuus	97
7.3.1 Hiihtokone	97
7.3.2 Jo nuorena ikäloppu Marja-Liisa	99
<u>8 MARJA-LIISA-TEOKSEN ANTAMA KUVA NAISESTA URHEILIJANA JA URHEILUSANKARINA</u>	103
9 MAALISSA. KATSE TULOSTAULUUN.	107
LÄHDELUETTELO	111

1 LÄHTÖ. MUUTAMA TASATYÖNTÖ.

Soile Veijolan (1998, 53) mukaan urheilu on alue, joka konkretisoi ja välittää neuvotteluja sekä sukupuolesta että ylipäättään subjektiudesta ja subjektienvälisistä eroista. Kun urheilun tekstejä tarkastellaan, voidaan sen avulla tavoittaa sukupuolen, naisen ja miehen, toiminnan malleja, rooleja odotuksia ja rajoituksia. Veijola vertaa urheilua alueena armeijaan, kouluun ja tieteeseen. Veijolan nimeämät instituutiot ovat myös sellaisia, joissa naiseuden ja mieheyden diskurssit ovat viime vuosina muuttuneet ja hakeneet erilaisia ilmauksia.

Tarkastelen työssäni urheiluelämäkerran diskurssia. Tavoitteenani on etsiä piirteitä urheiluelämäkerran tekstille siltä osin, miten Mauno Saaren teos Marja-Liisa (1984) sitä ilmentää. Katson urheiluelämäkerran osaksi laajempaa urheilukirjoittamisen diskurssia, johon kuuluu urheilukirjallisuuden lisäksi keskeisenä urheilujournalismi. Näiden tekstien kietoutuminen toisiinsa on urheilun alueella tyypillistä. Vaikuttaa siltä, että urheilun kirjoittajat toimivat usean eri genren alueella ja siten ohjaavat urheilukirjoittamista tahtomattaankin samaan suuntaan.

Urheilu tapahtumana ja sen tapahtuman seuraaminen ”kasvoista kasvoihin” on erotettava urheilun alueen teksteistä. Silti on tärkeää muistaa, että kaikki urheilua kommentoiva ja selittävä kielellinen toiminta on osa urheilun tekstiä. Urheilujournalismissa voimme kohdistaa mielenkiintomme journalismin tuottamaan urheiludraamaan tai vaikkapa sen kielellisiin valintoihin ja painotuksiin. Samat kriittistä tarkastelua vaativat pisteet näkyvät myös urheilufiktiossa, mutta ennen kaikkea

urheilijaelämäkerroissa. Koska Suomessa monet urheilukirjoittajat ovat tuottaneet tekstejä usealla urheilukirjoittamisen alueella, on tekstin ulkonaisten seikkojen samanlaisuus luonnollista. Tekstien sisällöllisiin valintoihin ja painotuksiin on taas vaikuttanut koko urheilun kentän miesvaltaisuus ja maskuliinisuus. Tästä ilmiöstä varsin tuore esimerkki on Kalle Virtapohjan urheilusankaruutta käsittelevä väitöskirja, jonka tekovaiheessa tekijä tunnustaa miettineensä pitkään, ottaako teokseen mukaan Marja-Liisa Hämäläisen. Perusteluna oli pitkä pohdinta naisesta urheilusankarina. (ks. Järvinen 1998.)

Tarkoitukseni on siis tarkastella, miten Marja-Liisa -teoksen teksti paljastaa urheilun ja hiihdon sukupuolittuneita käytäntöjä. Sen lisäksi etsin teoksesta suomalaisuuden ja huippu-urheilun diskurssien piirteitä. Kun luen urheilijaelämäkertaa pyrin kuitenkin sijoittamaan sen kontekstiinsa eli kuvattujen tapahtumien historialliseen ajankohtaan. Ajatukseni nojaa siihen, että tavassa, miten urheilijaelämäkerran teksti heijastaa syntyajankohdan arvoja, käsityksiä ja moraalialueita, on paljon samaa kuin viihdekirjallisuudessa. Lähtökohtani on Klaus Mäkelän sanoin: ”Yhteiskunnallisesti triviaali - - voi olla kulttuurisesti tiheätä, ilmaisuvoimaista” (Mäkelä 1992, 48).

Työni kautta pyrin myös osoittamaan, ettei urheilu ehkä sittenkään ole niin ”yhteiskunnallisesti triviaali” kuin mitä voisi olettaa. Kevään 2001 hiihtodopingkohu nosti usean päivän ajaksi kansalaisten ykköspuheenaiheeksi urheilun, sen arvot, merkitykset ja yhteisesti jaetut tunteet. Keskustelu ei ole laantunut ja myös tutkimuksia aiheesta on varmasti tulossa.

2 URHEILIJAELÄMÄKERRAT JA URHEILIJAJOURNALISMI

2.1 Urheilukirjallisuus ja sen tutkimus

Urheilijaelämäkertojen tarkastelun aluksi on selvitettävä hieman laajemmin liikuntakirjallisuuden käsitettä. Kun puhutaan liikuntakirjallisuudesta, tarkoitetaan ilmauksella koko urheilu- ja liikuntakirjojen kirjoa: liikuntaoppaita, urheilutilastoja, elämäkertoja, urheiluaiheista kaunokirjallisuutta sekä tietokirjoja, raportteja, hakuteoksia ja käsikirjoja. Sisältö on siis varsin kirjava. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 5-8).

Aihealueella käytetty termistö on erityisen sekava urheilijoiden elämäkertoja ja henkilöhistoriaa käsittelevällä liikuntakirjallisuuden alueella. Henkilökuvan, muistelman ja elämäkerran käsitteitä käytetään sekaisin varsin samantyyppisestä ilmiöstä puhuttaessa. Eroja urheilijateosten välillä toki on, mutta onko käsitteellinen erottelu mahdollista tai aina edes tarpeellista.

Siihen, millaiseksi urheilijaelämäkerta on muodostunut, ovat oletettavasti vaikuttaneet hyvin monet urheilukirjallisuuden ja –kirjoittamisen alueilla tuotetut tekstit. Ne ovat tuottaneet niitä konventioita, joihin nykyinenkin urheilijaelämäkerta nojaa. Syyinä tähän voi olla esimerkiksi se, että urheilukirjoittamisen eri alueilla toimineet kirjoittajat ovat usein olleet samoja henkilöitä. Myös oman aiheeni kannalta on sen vuoksi paikallaan selvittää lyhyesti sekä urheiluaiheista kaunokirjallisuutta että urheilujournalismia.

Varhaisia urheiluaiheisia kaunokirjallisia teoksia ovat Suomessa kirjoittaneet Joel Lehtosen ja Aleksis Kiven ohella mm. Maiju Lassila ja Juhani Aho. Urheiluaiheisia runoja ovat julkaisseet useat kirjailijat, mutta tuotteliain on ehkä Reino Hirvisellä eli Palle. Hän kirjoitti pääosin leikkisiä tilapäärunoja, mutta myös runoja, joissa isänmaallisen paatoksen lisäksi on esillä vahva usko urheiluun ja urheilusankareihin. Urheilurunojen toisenlainen sisältö on Yrjö Jylhän kokoelmassa Viimeinen kierros (1931), jossa esillä ovat sekä henkisen että fyysisen ponnistuksen kuvaukset. Myös urheilijan ja luonnon suhde on keskeisesti läsnä. (Salonen 1987, 49.)

Ensimmäisenä suomalaisena urheilukirjana pidetään Väinö Katajan teosta Heinärannan olympialaiset (1914) ja toisaalta yhtenä tunnetuimmista Urho Karhumäen romaania Avoveteen (1936). (Pyykkönen & Kanerva 1996, 42; Salonen 1987, 51.) Heinärannan olympialaiset on humoristinen kuvaus Hannes Kolehmainen Tukholman olympiakisojen voittojen vaikutuksista pienessä kylässä (Salonen 1987, 49). Avoveteen, joka voitti Berliinin taideolympialaisten kultamitalin, kertoo maalta kaupunkiin muuttaneen Yrjö Niemelän kehitystarinan. Juoksu on kaupunkioloissa voima ja elämisen henkireikä, mutta varsinaisesti harjoittelu tiivistyy maallepaluun jälkeen, kun maatyöt ja soinen maastopolku valmentavat Yrjöstä ennätysjuoksijan. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 41-42; Syväoja 2000) Suo on suomalaisessa urheilukirjoittamisessa siis hyvin varhainen harjoittelumaasto. Suon metaforista merkitystä hyödyntää tuoreimmin Mika Myllylä 'Testamentissaan Suomen kansalle'. Siinä hän pakenee dopingkohua nöyrytyksen, yksinäisyyden ja anteeksiannon myyttiselle suolle. Sama suo, joka oli monet vuodet ollut Myllylän konkreettinen harjoittelumaasto, saa uuden katharttisen merkityksen. (ks. Myllylä 2001a)

Urheilukirjoissa on urheilun politiikka ollut perinteisesti mukana kahdella tavalla: katkeroituneen, kaltoinkohdellun urheilijan ja valmentajan suhteena

sekä toisaalta työläisurheilija-aiheiden käyttönä (Pyykönen & Kanerva 1996, 43). Työläisurheilun ehkä merkittävin edustaja on Konrad Lehtimäki, jonka novellissa 'Jännittäviä hetkiä' (1925) kuvataan periksiantamattomia työläisurheilijoita. He joutuvat taistelemaan kilpakumppaneiden ja järjestäjien vilppiä vastaan. Työväenaate on läsnä myös Jussi Malmin teoksessa Kunnia ja voitto (1953), jossa kerrotaan nuoren metallimiehen kehityksestä sekä huippu-urheilijaksi että työväenluokan tietoiseksi jäseneksi. (Salonen 1987, 51-52.) Kaukana työväenurheilukirjallisuuden sisällöistä eivät kuitenkaan ole ”maalaispojan kehitystarinat huippu-urheilijaksi”, joista hyvä esimerkiksi on Avoveteen –teoksen sankari Yrjö Niemelä. Avoimen poliittinen teos ei kuitenkaan ole.

Urheilukirjallisuuden poliittisissa aihemaailmoissa näyttäisi olevan kyse yksittäisen urheilijan oikeudesta ja vallasta omaan itseen ja esimerkiksi ruumiiseensa. Sillä, onko tarkastelussa yksittäisen urheilijan vapautuminen esimerkiksi valmentajan ylivallasta vai urheilijaryhmän (työläisurheilijat) tietoisuuden ja luokkahengen kasvaminen, ei ole suurta eroa. Urheilija on joka tapauksessa jonkin itseään ohjaavan ja määräävän vallan alaisuudessa, josta hän tietoisesti tai tiedostamatta pyrkii pois. Asetelma on erittäin kiinnostava, koska se kertoo urheilusta ja urheilun sisään rakentuneista valtasuhteista. Näkökulma on selvästi kriittinen ja edelleen tunnistettavissa. Tämä ilmeni Lahden MM-hiihtojen jälkeisessä dopingkeskustelussa. Yleisönosastoissa esiintyi silloin hiihtäjiä puolustavia kirjoituksia, joissa urheilija nähtiin passiivisena uhrina, joka on luottanut liikaa herroihin. Koko jupakka nähtiin hiihtoherrojen ahneuden ja pakkomenestymisen vaatimusten aiheuttamaksi.

Viime vuosikymmeninä kirjoitetuista urheilija-aiheisista teoksista varmasti tunnetuin on Juhani Peltosen Elmo (1978). Alunperin kuunnelmaksi kirjoitettu teos kertoo ylivertaisesta superurheilijasta (superihmisestä)

Elmosta, hänen urheilusaavutuksistaan ja persoonallisesta elämäntavastaa. Teemaltaan teos on ennen kaikkea parodinen kuvaus urheilujournalismista ja sen maalailevasta ja mahtipontisesta retoriikasta. Vaikka Elmo on yltiöpäinen kansallissankari, hän on kuitenkin syrjäänvetäytyvä ja arvoituksellinen. Lopulta hän uhmaa ihmistä orjuuttavaa painovoimaakin ja häipyä avaruuteen omaan tähdistöön (Kaila 1987, 287).

Muita urheiluaiheisia teoksia ovat julkaisseet mm. Veijo Meri (Jääkiekkoilijan kesä, 1980), Anja Kauranen (Pimeää vain meidän silmillemme, 1987) ja Timo Pusa (Tähtien kanveesi, 1991) Myös Maarit Verrosen esikoisteosta Yksinäinen vuori (1993) voi pitää urheiluaiheisena, vaikka teoksen vastaanotossa se onkin jäänyt taustalle. Lajiuskollisimpia urheilukirjoittajia Suomessa on Jukka Pakkanen, joka on erikoistunut pyöräilyyn ja jalkapalloon. Pakkasen Viimeinen kilometri (1988) kuvaa nuoren pyöräilijän elämää, harjoittelua, loukkaantumista ja suhdetta valmentajaan. Dekkarikirjallisuuden puolelta voi mainita Paul-Erik Haatajan teoksen Viimeinen juoksu (1988), jossa keskushenkilönä on entinen pesäpalloilija, jota epäillään taposta. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 42-43.)

Viime aikoina urheiluaiheisia kaunokirjoja on julkaistu vuosittain vain muutama ja painopiste on ollut romaaneissa. Teoksissa joukkuelajien kuvaus on syrjäyttämässä yksilölajit ja nuortenkirjoissa eniten kuvatut lajit ovatkin jääkiekko ja jalkapallo. Kestävyysslajeista suosituin on edelleen juoksu, mutta juoksiteoksissa toteutuu usein historiallinen perspektiivi ja kuvattava aika on vuosikymmenten takainen. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 41-42.) Nuorista kirjailijoista Mika Wickström on vakiinnuttanut paikkansa urheiluaiheisten nuortenkirjojen kirjoittajana, joka ei kaihda urheilukriittistäkään näkökulmaa. Esimerkiksi teoksessaan Kunniakierros (1998) hän käsittelee mm. dopingia. Naisten joukkueurheilusta ainoan

teoksen Suomessa on kirjoittanut Marja-Leena Tiainen. Jaakobin enkelit (1997) on romaani, jonka tarina rakentuu pesäpallojoukkueen ympärille. Naisten urheilu on myös fiktion aiheena edelleen hyvin harvinainen.

Urheilijakuva kaunokirjallisissa teoksissa ei ole pelkästään positiivisen sankaruuden siivittäjä. Vaikka lajityypin alkuvaiheissa painottuvatkin sankaruuden arvot, ovat monet sisällöt selitettävissä aikakauden tarpeista käsin. On oikeastaan yllättävää, miten vahvasti urheiluaiheinen kaunokirjallisuus heijastaa aikakauden tunteja ja käsittelee aikakauden ongelmia. Urheilukirja vaikuttaa olevan aikakautensa tulkki samalla tavoin kuin esimerkiksi viihdekirjallisuus. Urheilijakirja on aikakautensa tuote myös siinä mielessä, että teokset ovat syntyneet monesti suurten urheilukilpailujen innoittamana. Esimerkkinä tästä Väinö Katajan Heinärannan olympialaiset: kyläkuvaus (1914), joka on syntynyt Tukholman olympialaisten ja Hannes Kolehmaisien saavutusten innoittamana ja joista myös teoksen tarinassa lähdetään liikkeelle.

2.2 Urheilijaelämäkerrat ja urheilijan elämäkerta

2.2.1 Urheilijaelämäkerta käyttökirjallisuutena

Yrjö Varpio näkee käyttökirjallisuudessa neljä pääryhmää. Ensinnäkin on olemassa tekstejä, joita hallitsee tiedottava funktio; toisena ovat tekstit,

joissa painopisteenä on arvottava tehtävä; kolmanneksi ryhmäksi Varpio nimeää vetoomukset (puhe, saarna, poleemiset tekstit) ja neljäntenä ryhmänä ovat omaelämäkerralliset tekstit. (Varpio 1982)

Elämäkerrassa toteutuu *tiedottavan* funktio, kun puhutaan tekstin informaatiota sisältävästä luonteesta. Varpion mukaan siinä pyritään luomaan yhtenäinen henkilökuva kohteena olevasta henkilöstä, joten kirjoittajan kaunokirjalliset taidot tulevat esiin lähinnä vain aineiston rajauksessa ja painotuksissa sekä kielen ja tyylin valinnassa. Elämäkerran tiedottava funktio voi kuitenkin väistyä toisarvoiseksi, jos kuvattavan elämän hyveitä ja paheita kommentoidaan ja arvotetaan (propagandistinen funktio) tai jos kerronnan ja kielen esteettisyys ohittaa tekstin tiedottavan tehtävän. (Varpio 1982, 84-85.)

Usein elämäkerrassa toteutuu myös *omaelämäkerrallinen* funktio. Näissä teksteissä tulee vahvimmin näkyviin kirjoittajan oma halu jäsentää kokemuksiaan ja ajatuksiaan. *Omaelämäkerrassa* elämää kuvataan yhtenäisenä ja jäsentyneenä, usein ajallisen välimatkan tai tunnevälimatkan päästä. Omaa elämää saatetaan tarkastella kehityksen kuvana, jolloin nykyinen minä poimii omasta historiastaan nykyisen minänsä mielestä merkityksellisiä, mielekkäitä ja arvokkaita linjoja ja ratkaisuja. *Muistelmissa* ei tavoitella omakuvan yhtenäisyyttä tai kehityslinjojen kuvaamista. Keskeistä on kuvata tosiasiapohjaisesti niitä julkisuuden tapahtumia, ilmiöitä ja asioita, joihin kirjoittaja on ollut läheisessä suhteessa. (Varpio 1982, 100-104.)

Muistelmien ja omaelämäkerran erottelussa Varpio nojaa Bernd Neumannin (1970) ajatukseen, että muistelmat kuvaavat yksilöä sosiaalisen roolin omaksuneena ja siinä toimivana, mutta omaelämäkerta kertoo sosiaalistamattoman ihmisen elämää. Muistelmissa kerronta saa jaottelunsa julkisen elämän kausista ja omaelämäkerrassa taas henkilökohtaisen

kehityksen jaksoista ja vaiheista. (Varpio 1982, 102-105.)

2.2.2 Urheilijaelämäkerrat om ana lajinaan

Urheilijaelämäkerran määrittely ei ole yksiselitteinen seikka. Jo pelkästään näiden teosten haku kirjastoluetteloista asiasanoja käyttämällä on ongelmallista. Teokset on asiasanoitettu eri termein, joten haussa tämä on huomioitava käyttämällä synonyymejä. Olen hakenut teoksia kirjastoluetteloista käyttämällä termejä *elämäkerrat*, *henkilöhistoria* ja *muistelmat*. Nämä ovat Yleisen Suomalaisen Asiasanaston (YSA:n) termejä, joten niitä käytetään kirjastoluetteloinnissa vakiintuneina termeinä. Ne eivät ole kuitenkaan aivan täysin synonyymeja toisilleen. Vanhempaa aineistoa ei ole lainkaan asiasanoitettu, joten niiden löytämisessä auttavat bibliografiat ja muu kirjallisuus - ja tietenkin hyllyjen silmäily.

Urheilijaelämäkerran sijoittaminen myös tähän Varpion jaotteluun tuottaa pulmia. Monissa esimerkeissä julkinen urheilu ja kilpailu-ura ovat toki teoksen keskiössä, joten tämä puoltaisi muistelman termin käyttöä. Kuitenkin on myös niin, että tuskin mistään urheilijaelämäkerrasta jätetään pois lapsuutta, nuoruutta tai uran ei-julkisia alkuvaiheita. Tiukoin kriteerein ei urheilijaelämäkertoja voi myöskään pitää omaelämäkertoina, koska urheilija ei ole itse kirjoittaja. Vain suunnistaja Liisa Veijalainen on kirjoittanut itseään käsittelevän teoksen Rastilta rastille (1980) (Pyykkönen & Kanerva 1996, 21).

Tekstin sisältöjen ja tarinan painotusten tuottaminen on urheilijan ja teoksen kirjoittajan yhteistyön tulos. Selvää on, että yhteistyön taso ja muodot vaihtelevat, mikä näkyy tietenkin myös lopputuloksessa. Eräs työni mielenkiinnon kohde onkin, miten kirjoittaja näkyy tekstissä, tarinassa ja

niiden yksityiskohdissa. Mitkä seikat paljastavat kirjoittajan? Miten erotan tekstistä ”alkuperäisen”, kun tänään 2000-luvulla tulkitsem 1980-luvulla kirjoitettua tekstiä, jossa kirjoittaja tulkitsee hiihtäjän tunteja ja kokemuksia 1970-luvun tapahtumista hiihtäjän muistojen tulkinnan pohjalta. Tulkintojen summa toivottavasti avaa pintoja tuon ajan suomalaiseen hiihtoon, sen myyttiseen historiaan ja yhä eläviin legendoihin.

Aihealueella käytetty on termistö on erityisen sekava urheilijoiden elämäkertoja ja henkilöhistoriaa käsittelevällä liikuntakirjallisuuden alueella. Henkilökuvan, muistelman ja elämäkerran käsitteitä käytetään sekaisin varsin samantyyppisestä ilmiöstä puhuttaessa. Eroja urheilijateosten välillä toki on, mutta onko käsitteellinen erottelu mahdollista tai edes tarpeellista.

Selvityksessään urheilukirjan tilasta Suomessa 1980-1990 -luvuilla Pyykkönen ja Kanerva (1996) käsittelevät myös suomalaisia urheilijaelämäkertoja. He puhuvat urheilijaelämäkerrasta pääasiassa termillä *henkilokuva*, mutta myös *sankaritarina*, *sankarikirja*, *pikaelämäkerta*, *urheilijakirja* ja *urheilujulkiskirja* ovat termejä joita käytetään. Kun halutaan painottaa teoksen historiallista sisältöä puhutaan *henkilöhistoriasta*, mutta myös *muistelu-* ja *katselukirja* on käytetty ilmaus. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 14-23.)

Erot näiden ilmausten välillä ovat nähdäkseni olemattomia, mutta Pyykkönen & Kanerva (1996, 14-21) löytävät kuitenkin piirteitä eri teostyypeille. Henkilokuva on terminä yleinen, mutta urheilijan henkilökuva on tyypillisimmällään ”kevyt ja vaudikkuutta tavoitteleva” teos. Ne kirjoitetaan urheilijan ollessa huipulla ja julkisuudessa. Pikaelämäkerta on nopeasti työstetty teos, joka on palkinto urheilusaavutuksesta kuin talo tai tontti. Sankaritarinat ja –kirjat kertovat urheilijasta, mutta Pyykkösen ja Kanervan mukaan harvemmin urheilijan

takana olevasta ihmisestä. Katselu- ja muistelukirjan suosio kasvoi voimakkaasti 1980-luvulla. Niissä sekoittuvat perinteinen historiankirjoitus, mukavien välähdyksien mukaanotto ja tiivis journalistinen tyyli. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 14, 19-21.) Koska teostyyppien nimet jo itsessään kertovat niiden sisällöstä, on selvää, että edellä esitetyt luonnehdinnat määrittelevät myös kokonaisuutena urheilijaelämäkerta.

Eräs kiinnostava piirre urheilijaelämäkerrassa on se, että elämäkerta kertoo urheilijan matkan lajin huipulle, ”kotipihalta maailmalle”, mutta paluu sieltä jätetään kertomatta. Vastaava ei olisi ehkä mahdollista politiikan tai taiteen alueella. (Pyykkönen & Kanerva 1996, 20) Selitys ilmiölle voi löytyä pikaelämäkerran käsitteestä eli siitä, että urheilijan julkinen kausi voi olla varsin lyhyt. Elämäkerta on työstettävä pikaisesti, jotta julkisuuden tarjoama hyöty näkyy teoksen myynnissä. Toisaalta taas syy voi piillä siinä, että urheilijan elämästä julkisen uran jälkeen ei juuri ole tietoa tai se ei ole enää kiinnostavaa tietoa.

Toinen mielenkiintoinen asia urheilijaelämäkertoissa on se, että vanhoista mestareista tehdään harvemmin henkilökuvia. ”Kirjoissa lämmitellään vain kaikkein suurimpia legendoja” (Pyykkönen & Kanerva 1996, 21). Suomalaisista urheilijoista enemmän kuin yksi laajempi elämäkerta tai henkilökuvana on kirjoitettu Paavo Nurmesta, Ville Ritolasta, Lasse Virenistä, Matti Nykäsestä, Juha Miedosta ja nyt tarkasteluni kohteena olevasta Marja-Liisa Kirvesniemestä (os. Hämäläinen). Tässä mielessä tutkimusaineistoni edustaa suomalaisessa urheilukirjoittamisessa juuri tätä ’legendojen’ tasoa.

Erkki Vettenniemi (1998, 194) pitää urheilijaelämäkertatutkimuksen eräänlaisena pioneeritekstinä amerikkalaisen Mary McElroyn (1991) artikkelia. McElroyn mukaan urheilijoiden elämäkerrat muodostavat oman lajityyppinsä, jota ei pitäisi verrata muuhun elämäkertakirjallisuuteen. Hän

tarjoaa urheilijaelämäkerralle kahta kriteeriä. Ensinnäkin, missä määrin päähenkilö pystyy pohtimaan urheilu-uraansa takautuvasti (retrospektio) ja toiseksi, missä määrin hän samalla pystyy avaamaan lukijalle sisäistä elämäänsä (Vettenniemi 1998, 194).

Myös Vettenniemi (1998, 194-195) hyväksyy urheilijaelämäkerran itsenäiseksi lajityypiksi, vaikka luonnehtiikin sitä ”kevyen sarjan kirjallisuudeksi”, jolle on ominaista jutusteleva tyyli sekä hienotunteinen ja ihaileva käsittelytapa. Kun elämäkertoja vertaillaan, on urheilijaelämäkerta Vettenniemen mukaan nimenomaan pyhimystarina tai ainakin sankariepos.

Urheilukirjojen joukossa elämäkerrat ovat Vettenniemen (1998, 194) oletuksen mukaan ostetuinta kirjallisuutta. Keskimäärin urheilukirjojen painokset ovat aika pieniä, 1000-3000 kpl (Pyykkönen & Kanerva 1996, 10). Tuoreimman Juha Mieto -teoksen ensipainos oli suuruudeltaan 5000 kpl ja maaliskuun alussa 2001 teosta oli myyty yli 16 000 kpl (Risto Rantala 1.3.2001). Myyntiä kuvaa varmasti parhaiten se, että Suomen kirjatutannon erästä kausikirjamuotoista steadyselleriä Mitä Missä Milloin -teosta myytiin vuonna 2000 hieman yli 72 000 kpl. Vajaan 20 000 kpl:n myynnillä sijoittuu myyntilistassa parinkymmenen myydyimmän teoksen joukkoon. (Alftan 2001.)

Marja-Liisa ja Harri -teoksen myynti on samoihin aikoihin ollut vajaa tuhat kappaletta (Helena Cheffi 16.3.2001). Myynti on pienempi, koska teos ei ole kokonaan uusi vaan pohjautuu suurelta osaltaan aikaisempaan teokseen Marja-Liisa (1984).

Vaikka urheiluelämäkertoja luetaankin mielellään, niitä on kuitenkin tutkittu niukasti. Vettenniemen oma tutkimusartikkeli (1998) tarkastelee dopingia ja sen näkymistä ja näkymättömyyttä suomalaisten huippu-urheilijoiden elämäkerroissa. Artikkelissa listataan mielestäni kattavasti

suomalaisia urheiluelämäkertoja ja samalla luodaan selkeä kuva teosten sisällöistä kiellettyjen aineiden suhteen. Toinen huippu-urheilijoiden elämäkertoja tarkasteleva selvitys on Lauri Ainalin (2000) kasvatustieteen pro gradu –työ, jossa hän vertailee Teemu Selänteen ja Jani Sievisen elämäkertojen kertomuksia menestyksen tarinoina. Kolmas urheilukirjallisuutta esittelevä teos onkin jo mainittu Teijo Pyykkösen ja Juha Kanervan 500 urheilukirjaa (1996), joka sisällöltään on tilaston, katsauksen ja kommentoivan bibliografian välimaastossa.

2.2.3 Naishiittäjien elämäkertahaastattelut

Lotta Isopahkalan ja Jaana Karin pro gradu –työt ovat tuoreimmat selvitykset urheilijoiden elämästä. Kari tarkastelee Lydia Widemanin ja Siiri Rantasen kokemuksia 1950-luvun naisurheilusta. Isopahkala on valinnut kohdehenkilöiksi Lydia Widemanin ja Helena Takalon. Isopahkala vertailee 1950-luvun ja 1970-luvun urheilumaailmaan näiden kahden huippuhiittäjän kokemusten valossa. (Kari 2000; Isopahkala 2000)

Molemmat pro gradu –työt on tehty mikrohistoriallisen viitekehyksen pohjalta ja tulkittava aineisto kerätty teemahaastatteluin. Tekijät kartoittavat yksilön muistojen ja kokemusten kautta naisten asemaa kilpahuilhdossa ja huippu-urheilussa. Lähtökohtana on, että hiihtäjän oman elämän muistelu tuottaa tarinoita, joiden avulla voi jäsentää kokemuksia ja tehdä selkoa todellisuudesta. Tulokset ja tulkinnat, joihin Isopahkala ja Kari päätyvät, paljastavat, että naisen asema urheilussa myötäilee sitä asemaa, joka naisilla oli yleensäkin tuon ajan yhteiskunnassa. (Isopahkala 2000; Kari 2000) Työt osoittavat hyvin sen, ettei urheilijanaisten elämää 1950-luvulla tai 1970-luvulla voi irrottaa kontekstistaan, vaan on pyrittävä tarkastelemaan kerrottua elämää tapahtuma-aikaan peilaten.

Oman näkökulmansa tällaiseen tutkimusotteeseen tuo tietenkin kysymys, miten haastateltavat itse tunnistavat tapahtuma-ajan kontekstin. Miten he muistelunsa kautta rakentavat oman elämän narraatioita, tekevät tulkintaa ja kommentoivat, jättävät tarinaan aukkoja, luovat tihentymiä ja huippukohtia, vaikenemisia? Kun elämäntarinasta löytää tällaisia tihentyneitä, koukeroisia kohtia, voi pohtia, miten ne ovat kerronta-ajan tuottamia.

Neljän hiihtäjänaisen kokemukset kertovat, että urheilijanaisia alistettiin eikä heistä huolehdittu. Naisten saavutukset saatettiin jättää huomioimatta. Miehet saivat naisille tarkoitettut arvokkaat kunniapalkinnot. Myös naishihtäjien ulkonäköä arvosteltiin. Pelättiin, että urheilu tekee naisista miehisiä. Uskottiin, että heidän luonteensa muuttuu epänaissellisen päättäväiseksi ja aggressiiviseksi sekä ruumiinsa miehisiksi ja lisääntymiskyvyttömäksi. (Isopahkala 2000; Kari 2000) Olisiko urheilijanaisten alisteisen aseman tunnistaminen ollut mahdollista ilman naisliikettä, ilman tekstintutkimuksen emansipatorisia painotuksia, ilman elämäkertatutkimuksen ja mikrohistorian pintaan nostamaa henkilökohtaisen ja yksityisen kokemuksen arvostusta? Kun Isopahkala ja Kari tarkastelevat hiihtäjänaisen elämää, he teemoittavat aineiston 2000-luvun ajatusmaailman ja yhteiskunnallisen ilmaston kautta. Nämä tulokset ovat siis tyttären tai tyttärentyttären sukupolven tulkintoja edeltäneiden sukupolvien naisista, heidän urheilusta ja heidän kokemuksista.

2.3 Urheilujournalismin subjektit ja objektit

2.3.1 Urheilujournalismin tekijät

Urheileminen, urheilun seuratoiminnassa mukanaoleminen ja urheilukirjoittaminen ovat asioita, jotka ovat kietoutuneet kiinnostavalla tavalla toisiinsa. Historian alusta lähtien samat henkilöt ovat hallinneet näitä alueita. Vahvana tämä näkyy urheilujournalismin alueella, sillä sen syntyvaiheista löytyy enemmän urheilumiehiä kuin kirjoittajia tai toimittajia (Pänkäläinen 1998, 5).

Myös urheilukaunokirjallisuuden kirjoittajilla on usein ollut henkilökohtainen suhde urheiluun. He ovat voineet olla itse aktiiveja tai urheilu on liittynyt heidän muuhun ammattiinsa. Usein he ovat toimineet juuri urheilutoimittajina. (Salonen 1987, 49.) Urheilijaelämäkerrat ovat taas usein toimittajien kirjoitustyön tuloksia, joten ketjun kietoutuminen jatkuu.

Kirjojen kirjoittaminen urheilijoista vaikuttaa kiinnostavan ammattikirjoittajia. Tämä on Pyykkösen ja Kanervan (1996, 21) mukaan etu, koska toimittajat pääsevät urheilijoita lähelle ja pystyvät eläytymään kirjojensa kohteiden elämään. Erityisen hyvin tässä on onnistunut Mauno Saari, joka on kirjoittanut Marja-Liisa Kirvesniemen elämäkerran ja kuvannut hyvin Marja-Liisan uran dramaattisia vaiheita.

Pyykkösen ja Kanervan ajatus siitä, että vain toimittaja pääsee lähelle urheilijaa, on kiinnostava. Journalistin sosiaaliset taidot ja osaaminen määrittää teoksen laadun. Sen lisäksi he näin toteamalla asettavat urheilijaelämäkerralle ne kielelliset ja ilmaisulliset kriteerit, jotka pätevät urheilujournalismissa. Näitä aineistosta tunnistettavia elementtejä ovat esimerkiksi urheilujournalismin tyypillinen kerronta, kielellinen tyyli ja draamallisuus.

2.3.2 Urheilujournalismin tekstit

Urheilujournalismista on viime vuosina tehty useita selvityksiä ja tutkimuksia. Seppo Pänkäläinen, Pertti Hemanus ja edellämainittuja laajemmin Riitta Pirinen ja Kalle Virtapohja ovat tarkastelleet urheilujournalismia.

Ensimmäiset urheilujutut olivat urheilusta innostuneiden miesten kirjoittamia ja aiheet keskittyivät kilpaurheiluun. Ala on edelleenkin hyvin miesvaltainen ja käsittelle lähes täysin kilpa- ja huippu-urheilua. Urheilun erikoislehdissä luotiin urheilujournalismin perusta: kilpaurheilumyönteisyys, sankarihakuisuus ja uskollisuus kansallisesti merkittävälle lajeille. Alan historialliset lähtökohdat ovat jättäneet jälkensä nykyiseen urheilujournalismiin. (Pänkäläinen 1998, 5-6) Samoja urheilukirjoittamisen piirteitä listannut Pertti Hemanus kutsuu näitä ”urheilujournalismin sanattomiksi sosiaalisiksi sopimuksiksi”. Lehtien urheilujutuissa korostuvat huippu-urheilu, sen kovuus, sankarin esiinnostaminen ja urheilun implisiittiset maskuliiniset painotukset. (Hemanus 1992, 90.) Kansallisesti merkittäviksi koetut lajit ovat toki viime vuosikymmeninä muuttuneet (esimerkiksi formulamenestyksen myötä), mutta se ei ole nujertanut hiihdon asemaa. Tästä kertoo tietenkin median valtava hiihtodopinguutisointi, mutta myös se intensiteetti, millä tavalliset ihmiset yksityisesti käsittelivät tapahtunutta.

Naisurheilijoita käsitteleviä juttuja on urheilusivuilla määrällisesti vähemmän kuin juttuja miesurheilijoista. Miehet näyttävät hallitsevan urheilujulkisuutta. Naisurheilijan kiinnostavuus kasvaa, kun hän menestyy. Sama pätee varmasti miesurheilijoihinkin. Kiinnostavaa on se, että naisen pääseminen urheilusivuille voi myös tapahtua pohjimmiltaan ”ei-niin-

urheilullisten” kriteerien kautta. Riitta Pirinen (1993) on havainnut kolme naisurheilijatyyppeä, joista julkisuus on kiinnostunut: 1) urheilussa menestyneet naiset 2) kauniit naiset, joiden ansioksi riittää keskinkertainenkin urheilumenestys 3) kahden alueen tai persoonan naiset, joiden urheilu- ja siviiliminä on eroavat merkittävästi (esimerkkinä Tuija Helander-Kuusisto, joka sairastui vakavaan sairauteen). Toisena esimerkkinä kolmanteen ryhmään sopii huippuhihtäjä ja europarlamentaarikko Marjo Matikainen-Kallström.

Urheilujournalismi ei kerro naisurheilusta, vaikka Pänkäläinen arveleekin, että urheilun viihteellistyminen toisi naisille enemmän näkyvyyttä mediassa. Näin on ehkä käynytkin, mutta rooli tai tila, jonka nainen urheilussa saa on statistin rooli. Naiset viihdyttävät urheilukatsojaa erätauoilla ja pelikatkojen aikana, mutta eivät kilpailijoina näytöksen päärooleissa. Martti Jukolan (1928) näkemys ”Naiset kuuluvat sänkykamariin, eivät olympiastadionille” vaikuttaisi vielä joissakin lajeissa olevan todellisuutta. (Pänkäläinen 1998, 23.)

Urheilujournalismin tyyliä määrittää eniten se, että urheilutoimittajat ovat historian alkuvaiheista lähtien olleet itse vahvasti urheilumiehiä. Urheilun kritiikitön ylistäminen juontuu tästä taustasta. Toinen tyylipiirre on tekstin konkreettisuus. Urheilujutussa kuvataan tapahtunut urheilusuoritus tai –tilanne siten, että lukijalle välittyy siitä mahdollisimman autenttinen käsitys. Pelkän kuvailun lisäksi käytetään haastatteluja ja analysointia. Haastattelujen käyttö tuo urheilujournalismiin sankari- sekä yksilökeskeisyyden. Tulevan ennakointi ja siihen sitoutuminen on eräs tyylipiirre urheilujournalismissa. Se näkyy sekä suurten urheilutapahtumien ennakoitina mutta myös siinä, miten urheilutoimittaja luo urheilun draamaan ennakkojuonen, seuraa tapahtumaa ja kommentoi tapahtunutta omaan juoneensa nojaten. (Pänkäläinen 1998, 33.)

Urheilujournalismin tekstuaalisten käytäntöjen voimakkuus vaikuttaa myös reaalisten urheilijoiden puheeseen. Toisaalta voi pohtia, kumpi on syy ja kumpi seuraus. Onko urheilu sotaa, jota kuvataan sodan metaforin?

3 KULTTUURINTUTKIMUKSESTA DISKURSSIANALYYSIIN – LATUPROFIILISTA LUMIANALYYSIIN

3.1 Kulttuurintutkimuksen yleiset piirteet ja ominaisuudet

Kulttuurintutkimus on tutkimusote, joka on viime vuosikymmenen aikana muotoutunut tärkeäksi osaksi yhteiskunnallista ja humanistista tutkimusta. Kulttuurintutkimuksen varhainen historia ulottuu Frankfurtin koulukunnan kriittiseen yhteiskuntatutkimukseen ja muun muassa Mihail Bahtinin kielifilosofisiin näkemyksiin, joita sitten jatkettiin 1950-luvulla.

Tärkeitä perusteoksia kulttuurintutkimuksen rakentumisessa ovat toisen maailmansodan jälkeistä todellisuutta tarkastelevat teokset; Roland Barthesin *Mythologies* (1957), Raymond Williamsin *Culture and Society* (1958) sekä Richard Hoggartin *The Uses of Literacy* (1957). (Juutinen 1998, 10-12; Lehtonen 1994, 248-250.)

Suomessa kulttuurintutkimuksen ominaisia piirteitä on kokoavasti esitellyt Mikko Lehtonen. Väitöskirjassaan *Kyklooppi ja kojootti* (1994) hän laatii perusteellisen analyysin siitä, miten tutkimuksen teossa subjektin paikka on muuttunut vuosisatojen aikana. 1600-luvulta alkava analyysi päättyy nykyaikaan ja nykypäivän subjektikäsityksiin. Toinen alue, jota Mikko Lehtonen pohtii väitöskirjassaan on kulttuurintutkimus ja sen rooli subjektikäsityksen murroksessa.

Kulttuurintutkimuksen monipolvisesta ja hajanaisesta taustasta huolimatta

tutkimusote sisältää yhteisiä piirteitä. Enimmäkseen Lawrence Grossbergin, Raymond Williamsin ja Stuart Hallin ajatuksiin nojaten Lehtonen nimeää kulttuurintutkimukselle kuusi kulttuurintutkimuksen keskeistä, yhteistä ominaisuutta. (Lehtonen 1994, 244-256.)

Kulttuurintutkimuksen *ensimmäisenä* (1) määritelmänä on ajatus tutkimustavan sisäisestä epäyhtenäisyydestä ja siitä, ettei se muodosta mitään selvää kokonaisuutta. ”Kulttuurintutkimus ei ole yksi muodostuma, vaan monia” (Lehtonen 1994, 247.) Termi kulttuurintutkimus pitää sisällään monia eri painotuksia ja suuntauksia. Se on ollut muuttuva ja on sitä edelleenkin, eli, kulttuurintutkimuksella ei ole yhtä teoreettista (eikä metodologista) taustaa eikä myöskään selvää yhtä suuntaa kohti tulevaa. (Lehtonen 1994, 246-247.)

Kulttuurintutkimus näkee itsensä maailmallisena. Tähän kytkeytyy *toinen* (2) tutkimussuuntaa valottava seikka, eli tutkimusotteen poliittisuus. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että suuntauksen sisällä teoria ja käytäntö ovat jatkuvasti hankaussuhteessa. Käytännössä tämä voi näkyä esimerkiksi siinä, että tutkimustilanteessa tutkijan suhde aineistoon ja ongelmaan voi olla hyvinkin läheinen. Lehtosen mukaan Hall (1992) nimittää suhdetta jopa *likaiseksi*, koska aineiston analyysin yhteydessä tutkijan suhde siihen on suoran arkinen, *likainen*. Aineiston ja mahdollisesti ongelmankin arkisuus ja alhaisuus asettavat tutkijan teoria- ja käytäntösuhteen *'likaiseen'*, hämääjän valoon. Ajatus paljastaa kulttuurintutkimuksen ei-akateemisen luonteen. Tutkimuksen kohteena on koko kulttuurinen todellisuus, joten tutkimus on ”maailmallista, ei-akateemisesti orientoituvaa tutkimusta”. (Lehtonen 1994, 247-248.) Hiihtäjäelämäkertojen tarkastelu on *likaista* puuhaa tässä omassa työssäni, sillä itsekin juniorivuosina kilpahihtoa harrastaneena tunnen kehon ja maaston käytännöt omakohtaisen lihasmuistin kautta.

Kolmas (3) piirre kulttuurintutkimukselle on sen kiinnittyminen nykyhetkeen. Kulttuurintutkimus syntyi toisen maailmansodan jälkeen nimenomaan silloisen nykyhetken yhteiskunnallisten muutosten tutkimustarvetta varten. Näin kulttuurintutkimus on tyypillisesti modernin elämän ja todellisuuden tutkimusta, jossa mukana on jatkuva kriittinen aspekti. (Lehtonen 1994, 248-249.) Samalla, kun käyn dialogia aineistona olevien elämäkertojen kanssa, suodatan ajatteluni nykyhetken käytäntöjen ja puheen kautta. Lahden MM-hiihtojen jälkeinen ajankohta suorastaan tulvi tätä puhetta. Se tarjosi materiaalia, joka kertoo hiihto- ja huippu-urheilun tämän päivän arvoista, asenteista ja asetelmista. Dialogi hiihdon lähihistorian ja nykyhetken välillä on väistämätön.

Kulttuurintutkimuksen eräs rooli on kyseenalaistaa vallitsevia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia käytäntöjä. Yksi tällainen on kulttuurin ja sivilisaation välisen kahtiajaon kyseenalaistaminen. Korkea kulttuurinen toiminta on haluttu pitää erillään sivilisaatiosta. Kuitenkin jo kulttuurintutkimuksen pioneereja on yhdistänyt pyrkimys siihen, että kulttuurista ja yhteiskunnallista tarkastellaan yhteydessä toisiinsa. Myös perinteinen jako korkeakulttuurin ja massakulttuurin välillä on hylätty. Korkeakin taide nähdään (samalla tavoin kuin mikä tahansa muu kulttuurinen ilmiö) osana ”merkitysten tuottamisen ja vastaanottamisen prosessia”. (Lehtonen 1994, 249.) Kulttuurintutkimuksen jokapäiväinen ajankohtaisuus tulee ilmi, kun puhutaan ’jälkitekollisesta’ yhteiskunnasta ja sen tavasta tuottaa merkityksiä ja sosiaalista todellisuutta. Yhtäläisyydet ’postmodernin’ yhteiskunnan ja kulttuurintutkimuksellisen näkökulman välillä kiteytyvät toimintojen sekä materiaaliseen että symboliseen luonteeseen, joiden suhde nimenomaan on tutkimuksen tehtävä. *Neljäntentä* (4) määritelmänä voidaan siis pitää kulttuurintutkimuksen mielenkiintoa kulttuuristen toimintojen sekä ’lihallista’ että symbolista puolta kohtaan.

(Lehtonen 1994, 249-250.) Urheilussa symbolien taso korostuu erityisesti kansallisten merkkien ja ilmaisujen alueella. Kansainvälinen kilpailutoiminta vahvistaa esimerkiksi värien, lippujen, kuvasymbolien merkitystä. Suomen lippu maalattuna poskiin on tärkeä osa MM-kilpailujen pukeutumista.

Kulttuurintutkimuksen taustalla ovat sekä humanistiset että yhteiskunnalliset tieteet. Oikeastaan hyvin useat tieteet ja niiden käytännöt ovat jättäneet merkkejä kulttuurintutkimukseen. Kulttuurintutkimus on teorioiden sulautuma, joka on haalinut käyttöönsä yhteiskuntatieteistä ja filosofioista erilaisia piirteitä. On siis selvää, että kulttuurintutkimus on vahvasti tieteidenvälistä. Yhteiskuntatieteistä se on perinyt kohteensa (sosiaalisesti rakentuneet merkitykset) ja humanistisiin tieteisiin taas pohjautuu kulttuurintutkimuksen lähestymistapa. Se on siis monitieteinen ja toisinaan myös tieteenalojen vastainen tutkimusote. (Lehtonen 1994, 251-252.)

Myös metodien käytössä kulttuurintutkimus on riippuvainen muista tieteistä ja niiden käytännöistä. Metodeiltaan kulttuurintutkimus on enemmänkin arvottava ja tulkitseva, mutta huomauttaa selvästi, että kaikkea kulttuurista voidaan tutkia, mutta niitä on tutkittava suhteessa muihin kulttuurisiin käytäntöihin ja yhteiskunnallisiin tilanteisiin. *Viidentenä* (5) määrittelynä havaitaan, että kulttuurintutkimus piiryy rajalle; se piiryy niin akateemisen ja ei-akateemisen kuin eri akateemisten tieteenalojenkin välisille rajoille. (Lehtonen 1994, 251-252.) Kulttuurintutkimuksen aineistolähtöisyys tarjoaa laajat mahdollisuudet ilmiöiden kulttuuristen piirteiden tarkasteluun. Mahdollisuuksien kirjo asettaa luonnollisesti myös vaatimuksia ja eräs niistä on reflektiivisyys. Oman ajattelun ja tulkintojen jatkuva kriittinen tarkastelu kuuluu kulttuurintutkimuksen peruslähtökohtiin. Kun aineistona voi olla ”kaikki” kulttuurinen, niin menetelmällinen valppaus ja tarkkuus

tarkoittaa sekä kysymysten toimivaa rajausta että tulkintojen oivaltavaa yhdistelyä.

Viime vuosina seksuaalisuuteen, sosiaaliseen sukupuoliin, sekä etnisyyteen ja 'rodun' käsitteeseen liittyneet problematisoinnit ovat asettaneet kulttuurintutkimukselle uusia vaatimuksia. Kulttuurintutkimus ja naistutkimus ovat lähellä toisiaan. Yhteistä niille on maailmallisuus sekä molempien teorioiden poikkitieteisyys, jopa hajanaisuus. Myös vallan ja sen käytön kysymykset kuuluvat yhteisiin mielenkiinnon kohteisiin. Feministisen tutkimuksen alueelta on kulttuurintutkimukseen virrannut myös aivan uusia painotuksia. Keskeisimpiä niistä ovat identiteetin ja subjektiviteetin teemat. Feministinen tutkimus on vaikuttanut myös siihen, että esimerkiksi juuri seksuaalisuus ja sosiaalisen sukupuolen problematisointi ovat tulleet kulttuurintutkimuksen kohteiksi. (Lehtonen 1994, 253-254.) Sukupuolen tutkimus hiihdon alueella on ollut esillä mm Lotta Isopahkalan ja Jaana Karin hiihtäjäkuvien analyysissä. Myös Marja-Liisa-teos luovat kuvaa suomalaisesta naisesta ja hänen sosiaalisista rooleistaan, vaikka alueena onkin huippu-urheilu.

Etnisyyden ja 'rodun' teemat ovat laajentaneet identiteetin tutkimusta korostaessaan sitä, että myös kansalliset ja rodulliset identiteetit ovat kulttuurisesti tuotettuja. Identiteetin ohella myös subjekti, toimiva tekijä nähdään perinteisestä ideasta poikkeavana. Subjekti ei ole enää kiinteä, paikallaanoleva, ehyt, neutraali tarkkailija (kyklooppi) vaan enemmänkin osallistuva, oman paikkansa ja sen ehdot tunnistava (nomadi) subjekti. Lehtosen *kuudes* (6) ja viimeinen piirre määrittelee siis kulttuurintutkimuksen tekijää. Kulttuurintutkijat ovat nomadeja, jotka ovat tietoisia omasta positionaalisuudestaan ja jotka liikkuvat siinä maastossa, jota he myös tutkivat. (Lehtonen 1994, 254-255.) Lehtosen metaforinen ilmaus sopii kaikkiaan vastustamattomasti aineistooni ja sen käsittelytapaan. Hiihdon

kuvia ja hiihtäjäsankareiden representaatioita voidaan etsiä elämäkertojen maisemasta lukemalla ja tekemällä luetusta tulkintoja. Kulttuurintutkimuksellisesti suuntaunut elämäkerran lukija tunnistaa sekä luennassaan että hiihdon kulttuurisessa maisemassa oman paikkansa.

3.2 Kulttuurintutkimuksen kriittisyys, monikulttuurisuus ja moniperspektiivisyys

Kulttuurintutkimuksen mediakriittistä teoriaa kehittänyt Douglas Kellner on päätenyt kolmeen seikkaan, jotka luonnehtivat sen lähestymistapaa ja suhdetta muihin tutkimusotteisiin. Näitä ovat kriittinen monikulttuurisuus, moniperspektiivisyys ja kontekstuaalisuus. (Kellner 1998, 107-126.)

Kellner määrittää tavoitteekseen kehittää kulttuurintutkimusta kohti kriittistä monikulttuurisuutta. Kellnerin kriittisyys tarkoittaa erityisesti sukupuolen, rodun ja etnisyyden representaatioiden tarkastelua siten, että ne nähdään kulttuurisesti tuotettuina rakenteina. Kulttuurisia ilmiöitä tarkastellaan suhteessa valtarakenteisiin, jolloin kuvat (representaatiot) ovat aina jonkin vallan ohjaamia, ylläpitämiä ja vahvistamia. Tässä tutkimusotteessa, jossa etsitään vallan merkkejä olemassaolevista ilmiöistä, on analysoinnissa oltava kriittinen. Jatkuva itsetutkiskelu ja joustavuus kuuluvat näin valtaa analysoivan kulttuurintutkijan työkaluihin. Monikulttuurisuus tarkoittaa, että identiteettiin vaikuttavat monet kulttuuriset tekijät ja kriittinen kulttuurintutkimus taas osoittaa sen, että kulttuuri tarjoaa identiteeteille materiaalia ja voimavaroja oman yksilöllisen identiteetin luomiseen. Kriittisyys kulttuurintutkimuksessa ilmenee eräänlaisena 'kapinallisuutena', jolloin se etsii eriarvoisuuksia, alistussuhteita ja väärinymmärtämisistä kulttuurisista ilmiöistä. Kellner

korostaa mielellään ajattelutavan ideologista puolta ja puhuu sarron ja herruuden käsittein valta- ja alistussuhteiden purkamisesta. (Kellner 1998, 108-112.)

Mielestäni samalla tavoin kulttuurintutkimuksen kriittisyys näkyy siinäkin, että kulttuurintutkimuksessa ei alistuta ilmeiseen, näkyvään tai jo lähes mytologisoituneeseen representaatioon vaan pyritään kriittisesti osoittamaan kuvan heikkoudet, puutteet sekä muut tuotetut ja rakennetut kuvan puolet.

Toinen Kellnerin tavoite on kulttuurintutkimuksen moniperspektiivisyyden korostaminen. Moniperspektiivisyys tarkoittaa, että kulttuurintutkimus ”käyttää monia tekstuaalisia ja kriittisiä strategioita tulkitessaan, kritisoidessaan ja dekonstruoidessaan tutkittavaa ilmiötä” (Kellner 1998, 113). Tavoitteena on tarkastella kulttuurisia ilmiöitä useista eri näkökulmista ja saada näin monipuolisempi sekä vahvempi tulkinta. Erilaisten kriittisten näkökulmien yhdistäminen antaa entistä parempia tulkintoja. Kellner mainitsee tässä yhteydessä erityisesti marxilaiset, feministiset, strukturalistiset, jälkistrukturalistiset, psykoanalyttiset kriittiset näkökulmat. Hän ei myöskään pidä huonona sitä, että esimerkiksi ideologiatutkimus ja genretutkimus yhdistetään semioottiseen analyysiin. Useiden eri näkökulmien hyödyntäminen auttaa löytämään esimerkiksi juuri Kellnerin tutkimuksen mediakulttuurin alueella vallitsevia ristiriitaisuuksia. Perspektiivi tarkoittaa tässä nimenomaan näkökulmaa, metodit taas ovat enemmänkin tarkastelutapoja. Kulttuurintutkimuksessa näihin molempiin kuuluvat monipuolisuus ja laaja-alaisuus. Koska eri näkökulmilla on omat sokeat pisteensä, vältetään näin ’virheiltä’ eli siltä, että tarkastelusta tulee liian ohut tai yksiulotteinen. Moniperspektiivisyys tarkastelussa tarkoittaa myös historian huomioonottamista: tekstejä on tulkittava niiden kontekstista käsin. Kulttuurintutkimuksen ydinajattelun mukaan juuri moniperspektiivisyys lisää teoreettisia ja konkreettisempia

näkökulmia tarkasteluun, mutta tekstin tulkinnassa tutkijan oma asema vaikuttaa tietenkin tehtäviin menetelmäpainotuksiin ja –valintoihin. (Kellner 1998, 113-116.)

Kulttuurintutkimuksen kriittinen aspekti auttaa osoittamaan, kuinka kulttuuriset tekstit ovat rakennettu ja miten ne tuottavat sosiaalisia identiteettejä ja subjektiasemia (Keller 1998, 116-117). Esimerkiksi hiihtoelämäkertatekstin tuottamat hiihdon kuvat ja identiteetit voi olla rakennettu hahmoiksi ja malleiksi, jotka tukevat kansallista identiteettiä, suomalaisuutta, totaalista valmennusta tai vaikkapa naisen äitiroolia. Tai toisaalta ne voivat purkaa näitä hahmoja ja malleja. Näiden hahmojen ja kuvien tarkastelu, tutkiminen ja tulkinta kertovat kulttuurista, mutta myös kulttuurisen tekstin tuottamisesta ja sen vastaanottamisesta.

Kulttuurintutkimuksen kolmas aspekti on Kellnerin mukaan kontekstuaalisuus. Kontekstuaalisuuden taustalla on ajatus kulttuuristen ilmiöiden yhteiskuntasuhteesta ja ideologisuudesta. Kulttuuri nähdään vallan taistelulenttänä, jolloin kulttuurisia tuotteita on tarkasteltava osana kulttuuria ja osana yhteiskuntaa. Ne ovat kontekstuaalisia eikä niitä voi eikä saa irrottaa omista yhteyksistään. (Kellner 1998, 117-119.)

Urheilu ja hiihdon suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan voi etsiä usealta suunnalta. Yhteiskunnan arvot ja mallit jäsentävät urheilua, mutta tarkastelua voi ohjata myös toisesta suunnasta. Urheilu ja hiihto voidaan nähdä pienoisyhteiskuntina, joissa yhteiskunnan arvojen ja asetelmien muutokset heijastuvat. Edellistä suurempaa ja näkyvämpää on yhteiskunnan medialisoitumisen vaikutukset urheiluun. Urheilulajeja muokataan televisiolle sopiviksi; sääntöjä rakennetaan vedonlyöntipelin mahdollistavaksi; urheilutapahtumien kellonaikoja muutetaan televisioinnit mahdollistaviksi; uusia viihdyttäviä kilpailumuotoja kehitetään (esim. hiihdossa takaa-ajokilpailut ja sprintti).

Robert Wuthnowin (1989) kolmijaon avulla Kellner kuvaa niitä tapoja, joilla ”kulttuuriset tekstit työstävät ja ilmentävät yhteiskunnallisia kuvia, diskursseja ja olosuhteita ja toimivat yhteiskunnallisissa tilanteissaan” (Kellner 1998, 121.) Ensinnäkin ’yhteiskunnallinen horisontti’ nostaa pintaan kulttuurin kontekstuaalisen luonteen ja viittaa niihin todellisiin, kokemuksiin ja käytäntöihin, jotka auttavat hahmottamaan kunkin ilmiön yhteiskuntasuhdetta. Toisena Wuthnowin terminä Kellner mainitsee ’diskursiivisen kentän’, mikä tarkoittaa yhteiskunnallisen horisontin käytännön toteutumia tarkasteltavana olevassa tekstissä. Yhteiskunnallisen horisontin sisältö on näin tekstissä esillä diskursiivisina muodostelmina, kenttinä. Kolmantena Wuthnowin jaottelun ulottuvuutena Kellner puhuu ’hahmoiksi puetusta toiminnasta’. Kulttuuri, ja erityisesti Kellnerin omin alue mediakulttuuri, ilmentää diskursiivisia merkkejä myös erilaisten hahmojen kautta. Hahmot, kuvat puhuttelevat meitä ja saavat meidät ajattelemaan ja toimimaan tietyllä tavalla. Mediakulttuurin puhutteleva hahmo voi olla esimerkiksi Madonna, jonka olemusta ja tyyliä voidaan fanikulttuurissa jäljitellä. (Kellner 1998, 121-124.) Kellner puhuu maailmanlaajuisesti suosituista hahmoista, joita kulttuurisessa teksteissä tuotetaan. Näillä hahmoilla (esimerkiksi Rambo tai Madonna) on asema, josta ne ”vaikuttavat suoraan ihmisten ajatuksiin ja käyttäytymiseen tarjoamalla sosiaalisen sukupuolen, tyylin ja toiminnan malleja. (Kellner 1998, 124). Sama ilmiö voidaan tunnistaa myös kansallisessa kulttuurissa, joka tuottaa esimerkiksi hiihtäjäsankaruuden median ja vaikkapa elämäkertatekstin strategioita hyödyntäen. Hiihtäjä sankarihahmona tarjoaa toki myönteisen samastumisen ja jäljittelyn kohteen, mutta jota on karnevalistisen kehyksen kautta hyödynnetty myös viihteen alueella. (vrt Jukka Puotilan Marja-Liisa -imitaatiot)

Mitä tästä kaikesta sitten kiteytyy oman aineistoni käsittelyyn? Elämäkertatekstin luennassa menetelmäni on tuttu lähiluku. Tarkan

luennan, moninäkökulmaisen ajattelun ja kriittisen tarkastelun kautta teksteihin kätkeytyneet kulttuuriset merkitykset voidaan nähdä uudelleen. Painotan luennassani juuri näitä kriteereitä.

3.3 Diskurssianalyysin työkalupakki

Kulttuurintutkimuksen yhtymäkohdat diskurssianalyysiin ovat ilmeiset. Jos kulttuurintutkimuksesta puhutaan eräänlaisena teoreettisena maisemana, joka voi siis sisältää hyvinkin vaihtelevia maastoja, niin diskurssianalyysi tarjoaa välineitä ensinnäkin tuon maaston tarkempaan analyysiin, mutta myös maastonosien, tai vaikkapa lumen, tarkasteluun. Teoreettisesti liikun siis kulttuurintutkimuksen maisemissa, mutta metodologia pohjautuu perinteisen lähiluvun ohella diskurssianalyysin välineisiin.

Kielen ja todellisuuden sosiaalinen ja toiminnallinen yhteys on se, mikä yhdistää kulttuurintutkimuksen teoriamaiseman diskurssianalyysin maastoontutkimusvälineisiin. Kun Lehtonen Raymond Williamsin ajatuksia purkaen päätyy kulttuurintutkimuksen ”nomadiseen” diskurssiin, niin samaan aikaan toisaalla (yhteiskuntatieteissä) etsitään yhtäläillä välineistöä omien tutkimusalojen diskursiivisten käänneiden tukipaaluiksi. (ks. esim. Lehtonen 1994, 226-225; Nikander 1997) Tässä yhteydessä diskursiivinen käänne tarkoittaa samaa kuin laajempi termi lingvistinen käänne. Molemmissa viitataan siihen yhteiskunnalliseen muutokseen, jossa kielellä on keskeinen asema (Pietikäinen 2000, 191).

Diskurssianalyysi on tutkimusta, jossa kielen käyttöä ja muuta merkityksenantoa analysoidaan yksityiskohtaisesti. Siinä tarkastellaan sitä, ”miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.” (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 9-10.) Kielenkäytöllä

on sosiaalisia vaikutuksia ympäröivään todellisuuteen eli niihin asioihin joista tekstiä (esim. puhetta tai kirjoitusta) tuotetaan. Samasta asiasta voidaan kuitenkin puhua eri diskursseissa eri tavoin ja eri sisällöin, mikä vahvistaa juuri tätä kielenkäytön sopimuksenvaraista ja kontekstuaalista luonnetta. Kriittisessä diskurssianalyysissä tutkitaan kielen kautta ilmiötä eli lähtökohtana on jonkin sosiaalisen rakenteen, ilmiön tai suhteen etsiminen kielellisestä ilmauksesta. (Pietikäinen 2000, 192-193.)

Diskurssi ei kuitenkaan ole pelkkää kieltä ja tekstiä. Diskurssi on kulttuurisesti jaettu, hyväksytty yleinen merkityksellistämisen tapa. Puheessaan se muotoilee näin puhumansa kohteet. Diskurssilla on kohteensa, objekti, josta se puhuu, jolloin olennaista on se, että tuossa puheessa (diskurssissa) kohde muotoutuu sellaiseksi, jollaiseksi sen sanotaan olevan. (Jokinen 2000, 110.)

Valtasuhteiden, ideologian ja diskurssin yhteenkietoutuminen on eräs kriittisen diskurssianalyysin tutkimuksellinen painopiste (Pietikäinen 2000, 193). Kun todellisuus nähdään sosiaalisesti ja kielellisesti rakennettuna ja sopimuksenvaraisena, sisältyy ajatukseen jo itsessään implisiittisesti valtaa. Kenen rakentama, keiden sopima, kenen ehdottama ja keiden kontrolloima kulloinenkin kielellinen ilmaus tai kielenkäytön sosiaalinen tilanne on?

Valtaa ja sen käyttöä tarkastelevissa diskurssianalyysin toteutuksissa tukeudutaan paljolti Michel Foucault'n ajatuksiin. Valtadiskurssien esiinnostaminen ja toisaalta taas alistavien diskurssien purkaminen on tällöin eräs analyysin ydintehtävä (Nikander 1997, 410). Foucault'n kiinnostus marginaaliryhmien alistamisen diskursiivisista käytännöistä on varmasti eräs taustatekijä analyysin poliittiselle painotukselle (Juutinen 1998, 15), mutta koko hänen ajattelunsa yhteiskunnallinen herkkyyys

vahvistaa makrodiskurssin käsitteen tarpeellisuutta. Makrodiskurssi tarkoittaa diskurssi, joka liittyy poststrukturalistiseen ja kulttuurintutkimukselliseen perinteeseen ja painottaa historiallisuutta, alueellisuutta ja kielenkäytön käytäntöjä, joita ”yhteiskunnalliset instituutiot vahvistavat, arvottavat ja hierarkisoivat” (Jokinen 2000, 112-113). Huippu-urheilu instituutiona sisältää erilaisia valtakursseja ja alistamisen diskursiivisia käytäntöjä. Esimerkiksi naishuippuuhittäjän ja mieshuippuuhittäjän saaman huomion ja aseman vertaaminen kertoo sukupuoleen sisältyvästä vallasta. Toinen valta-alistussuhde on löydettävissä urheilijan ja valmentajan välisestä suhteesta ja kolmantena tasona voi havaita myös valmentajan alisteisuuden jollekin häntä ylemmälle taholle. Se, millaisia diskursiivisia ilmauksia kukin valtasuhde teksteissä saa, kertoo kirjoittajasta mutta sen lisäksi sekä huippu-urheilun sisälle rakentuneesta hierarkiasta että yhteiskunnallisista valtasuhteista yleensä.

Eero Suoninen (1997, 31) on todennut, että diskurssianalyysiin kuuluu käsitteiden ja menetelmien ”käsityömäinen rakentelu” aineiston ja tutkimusongelman tarpeisiin ja vaatimuksiin nojaten. Omaan työhöni diskurssianalyysi antaa hyvät metodiset lähtökohdat aineistovetoisuutensa takia. Tarkoituksena on lähiluvun avulla tavoittaa tekstistä ilmaisuja, jotka auttavat hahmottaan urheiluelämäkerran diskurssin piirteitä.

4 MAUNO SAAREN TEOS MARJA-LIISA URHEILIJAEELÄMÄKERRAN DISKURSSIEN TIHENTYMÄNÄ

Marja-Liisa Kirvesniemen elämästä tehty ensimmäinen elämäkerta on julkaistu vuonna 1984 ja sen on kirjoittanut toimittaja ja elämäkertakirjoittaja Mauno Saari. Saari on tarttunut elämäkertateoksen sankariin hyvin intiimisti ja tunteella ja onnistunut valaisemaan Marja-Liisan elämän tuntemattomampaa puolta. Kirjoitusprosessin ja lopputuloksen molemminpuolisesta onnistumisesta kertoo osaltaan se, että Marja-Liisa nimeää Mauno Saaren mielikirjailijakseen (Ranta 2001).

Mauno Saaren kirjallinen tuotanto on muutenkin kiinnostava. Hänellä vaikuttaa olevan halu tutustua julkisuuden poikkeuksellisiin ja vahvoihin hahmoihin sekä halu kirjoittaa näistä tutustumisista elämäkerrallinen teos. Saari on kirjoittanut Marja-Liisan elämäntarinoiden lisäksi kaksi teosta Lasse Virenistä. Vaikuttavien urheilijoiden elämäkertojen lisäksi Saari on julkaissut teokset mm. Kauko Juhantalosta, Christopher Wegeliuksesta ja Niilo Yli-Vainiosta. Myös historiallisempien henkilöiden, Paavo Ruotsalaisen ja C. G. Mannerheimin, elämäkertojen kirjoittamisessa hän on ollut mukana. Saaren mielenkiinto kohdistuu sankarillisiin ja lähes karismaattisiin henkilöihin, joiden elämässä ja persoonassa on myös kiistanalaisia tai julkisuudelle tuntemattomia alueita.

Marja-Liisa-teos on siis julkaistu Sarajevon olympialaisten (1984) huippumenestyksen vuotena. Näissä kilpailuissa Marja-Liisa voitti kolme henkilökohtaista kultamitalia ja lisäksi viestipronssin.

Teos alkaa tilanteesta, jolloin Marja-Liisalla on Sarajevon olympialaisten ensimmäiseen kilpailuun aikaa viisi vuorokautta. Viimeiseen harjoitukseen

valmistelu ja itse testiharjoitus kehystävät tilannetta, jota kertoja tarkastelee nykyhetken tasolla. Aikamuotona käytetään preesensia, mikä tarjoaa lukijalle läheisen ja mutkattoman suhteen hiihtäjän maisemaan, kotiin, taustaan ja lähtökohtiin. Teoksessa nykyhetken preesens rakentaa läsnäolon vaikutelman.

Teoksen teksti tavoittelee päiväkirjan intiimiä tunnelmaa. Otsikointi on rakennettu päiväkirjamaisen tarkasti. Niissä eritellään osia ja ajankuvia, joissa Marja-Liisan hiihtouran yksittäiset hetket ja niihin liittyvät tunteet nostetaan korosteisina pintaan. Tämän lisäksi teksti sisältää erilaisia takaumia ja tunnelmapaloja, joiden avulla urheilun merkitystä avataan sekä Marja-Liisan julkisen uran ja toisaalta hänen yksityisen elämänsä kautta.

Marja-Liisa-teoksessa näkökulmahenkilö ei ole koko ajan sama. Kertoja välittää usean näkökulmahenkilön ajatuksia ja tunteita suoran määrittelyn avulla ja korostaa näin kaikkietävyyttään. Toiminta kerrotaan 3. persoonassa siten, että useimmiten näkökulma on valmentajilla tai Marja-Liisalla. Kertoja on asettunut näkökulmaan, jossa hän sijoittaa itsensä valmentajan tai Marja-Liisan asemaan, mutta kertoo tapahtumista 3. persoonassa. Kertojan kaikkietävyys korostuu. Epäsuora esittäminenkin (toiminnan, puheen, olemuksen ja ympäristön kuvaukset) määrittelee Marja-Liisaa, vaikka tämä paikoin onkin piilotetumpaa. Teoksessa on vain yksi laajempi tekstikatkelma, jossa Marja-Liisa puhuu itsestään minänä. Yksittäisiä lainauksia Marja-Liisan ajatuksista ja puheesta toki on, mutta pääosin kerrotaan epäsuorasti, mitä Marja-Liisa tekee, mitä hän ajattelee ja mitä hän tuntee.

Teos on urheilukirjoittamisen erilaisten diskurssien tihentymä. Marja-Liisan ura osuu aikaan, jolloin naisen asema urheilussa oli varsin marginaalinen, ellei jopa syrjivä. Naisten urheilusaavutusten vähättely ja syrjintä eivät ehkä kuitenkaan hiihdossa ole olleet räikeimmin esillä, sillä kuten Pertti

Hemanus (1996, 113-114) huomauttaa, hiihto on Suomessa poikkeuksellinen laji, sillä siinä naisilla on ollut ennen Marja-Liisan uraa ja toki sen aikanakin miehiä parempi menestys. Lotta Isopahkalan (2000) ja Jaana Karin (2000) haastattelututkimukset 1900-luvun voitokkaista naishihtäjistä kertovat kuitenkin vastakkaista ja vahvistavat käsitystä naisten alisteisesta asemasta myös hiihtourheilun alueella. Se, miten Marja-Liisa-teoksessa naisten suoritukset ja menestys tuotetaan, rakennetaanko ne tekstissä esimerkiksi sankaruudeksi, on merkittävä kysymys. Naisen aseman paikantaminen huippu-urheilun maisemaan sukupuolen diskursiivisia käytäntöjä havainnoimalla on yksi työni tavoitteista.

Toisena diskursiivisten käytäntöjen polkuna luen suomalaisuuteen ja Suomen kansaan kiinnittyneitä ilmaisuja. Kansaan ja kansalliseen identiteettiin liittyvät puhutavat esiintyvät vahvoina urheilun teksteissä, varsinkin hiihdossa, jonka kansallisesti vahva asema huomattiin jälleen tänä keväänä (2001).

Kolmas ilmaisujen ja puhetapojen alue, jota luen, liittyy itse huippu-urheiluun, kilpailuun ja totaaliseen valmennukseen. Marja-Liisan hiihtouran voimakas nousu selittyy sillä, että totaalisen valmennuksen tulo Suomeen ajoittuu 1970-luvun alkupuolelle, eli aikaan, jolloin Marja-Liisankin harjoittelu tehostui.

Marja-Liisa-teoksesta tarkastelemieni kolmen alueen diskurssit eivät kaikissa valitsemisani esimerkeissäni jäseny yksiselitteisesti. Sukupuoli, suomalaisuus ja urheilu ovat teoksessa jatkuvasti esillä; joko ilmeisinä tai piilotetusti. Näin ollen nämä diskurssit ovat kietoutuneet teoksessa toisiinsa ja luovat tihentymiä ja kimppuja. Teos on urheiluun liittyvien diskurssien risteysasema ja tarjoaa kriittiselle tarkastelulle useita tarttumakohtia. Monessakaan urheilijaelämäkerrassa eivät erilaiset puhutavat, ilmaisut ja tekstuaaliset käytännöt ole olleet yhtä hedelmällisesti läsnä.

5 SUKUPUOLEN DISKURSSIT

5.1 Perhesuhteet

Marja-Liisa-teoksessa esiintyvien lähimpien ihmissuhteiden kuvauksista käy ilmi, että Marja-Liisan elämässä miehillä on tärkeät roolit. Latu-uran varrella kannustavat ja hoputtavat miehet. Ensin isä Viljo ja Matti-veli, kunnes mukaan astuvat myös valmentajat Suki ja Immo (Sulo Repo ja Immo Kuutsa) ja tuleva puoliso, Harri Kirvesnimemi. Isän rooli Marja-Liisan elämässä on keskeinen, vaikka hänelle Marja-Liisan hiihtoharjoittelun ammattimaistuminen ei ollut aina mieleen. Hiihto vei tytön mukanaan, eikä tilan töihin enää ehditty. Viljo-isä ei tahtonut ymmärtää esimerkiksi huippuhihtäjätyttärensä kesäharjoittelua.

- - ei edes heinäaika rauhoitettu kokonaan talontöille? (ML 36).

Tyttö vietiin käsistä, eikä kukaan sitä menetystä kunnolla korvannut. Siinä tilanteessa vielä kaiken urakoinnin jälkeen tulleet pettymykset - ja niitähän oli - pahensivat asiaa. (ML 36.)

Isän rooli on varsinkin elämäntarinan alkuosassa merkittävä. Viljo-isä on itsekin ollut hiihtäjä, joka katsoo nyt tyttärtään menetettyjen mahdollisuuksien ja oman pettymyksen kautta. Hän olisi itse tahtonut pidemmälle, mutta sota tuli ja vei mahdollisuudet sekä ”juuri ne vuodet, joina hänen piti nousta voittamaan melkein kenet tahansa” (ML 13).

Lasten tehtäväksi oli jäänyt tuon voitonhalun täyttäminen, ensin Matin ja nyt Marja-Liisan. Isän silmät olivat välhdelleet, kun ”hontelo tyttö ensimmäisessä varsinaisessa kilpailussaan jätti ikäisiään minuuttitolkulla” (ML 13). Ylpeyttä tuntien isä oli lukenut sanomalehden pikku-uutista, jossa

kerrottiin Marja-Liisa Hämäläisen nuoresta iästä, mutta kovasta hiihtokunnosta.

Viesti isän sairastumisesta saapuu Norjan leirille. Marja-Liisan tullessa kotiin on isä kuollut. Isän kuolema ei ollut pelkästään menettämisen surua. ”Tuntui kuin äkkiarvaamatta joku olisi katkaissut köysistön, joka sitoi yhteen ja piti koossa hänen elämänsä kaikkia eri osia” (ML 54).

Isä oli merkinnyt Marja-Liisalle paljon. Isä oli ”pitänyt koossa hänen elämänsä kaikkia osia” ja isä oli ollut kuin ”palikoista rakennetun tornin alin osanen” (ML 54). Kaikesta näkee, miten paljon isä on merkinnyt hiihtäjätyttärelleen.

Ja vaikka isä, hänen harjoittelunsa muututtua aivan totaaliseksi, jomonesti otti raskailtakin tuntuvia asenteita, jätti hänen kuolemansa Marja-Liisan mustempaan tyhjyyteen kuin hän olisi ikinä voinut kuvitella joutuvansa (ML 54).

Isä oli ollut se tuki, johon Marja-Liisa oli nojannut. Kiinnostavalla tavalla isän rooli on juuri tällainen. Hän on osia koossa pitävä, mutta hän on myös itse tärkein tukipalikka, ”tornin alin osa”. Kuva on joka tapauksessa mekanistinen ja tuo mieleen sekä nivelnuken jumalallisen ohjaajan, jolla on kaikki narut kädessään ja toisaalta taivaankannen painon alla järkähtämättömänä pysyvän Atlaksen.

Martti Silvennoinen on tutkinut urheilun maskuliinisuutta analysoimalla liikuntatieteen opiskelijoiden lapsuuden liikuntamuistoja. Silvennoisen mukaan urheilullisten tyttöjen kiistaton lapsuuden sankari on oma isä. Äiti mainitaan harvoin, itseasiassa harvemmin kuin veli tai isoisä. Naiset näyttävät hahmottavan urheilukokemuksiaan juuri isä-suhteensa kautta. Monet naisurheilijoista ovat tämän mukaan joko isän tyttöjä tai

poikatyttöjä. (Uusi-Rintakoski 1996, 22-24, 88; vrt. Silvennoinen 1996, 40-42). Marja-Liisan isän vahva urheilutausta tietenkin on vaikuttanut suhteen kiinteyteen. Isällä ja tyttärellä on ollut yhteinen alueensa.

Isä mainitaan tekstissä etunimeltään, mutta Marja-Liisan äidin etunimi ei tule ilmi. Äidin nimi ei paljastu tekstissä, mutta teoksen lopun asiantuntijaryhmän nimelistassa on myös Aino Hämäläinen. Pääasiassa Viljo-isä kiinnittyy tekstiin Viljona, mutta vain Marja-Liisan tai hänen veljensä näkökulmasta isänä. Äiti sensijaan on tekstissä äiti. Äiti on äiti kaikista näkökulmista ja kaikille. Äiti on yksi.

Äidin toiminta rajoittuu kotiin ja kodin askareisiin. Hän ”kaappaisee astioita käsiinsä ja kiikuttaa niitä keittiöön” (ML 34).

Äiti kulkee keittiön ja pirtin väliä ja pysähtelee välillä kuuntelemaan jotain keskustelun pätkää - - hän ei yritäkään puuttua mihinkään (ML 34).

Äidin toiminta on usein äänetöntä ja vähäeleistä. Kertoja kuvaa epäsuoran esityksen tavoin, mitä äiti ”mietti” ja ”ajattelee”, mutta ääneen hän ei ajatuksiaan ilmaise. Äidin elämänpiirin kapeuteen viitataan myös kertomalla, että hän on tullut emännäksi tähän taloon ja liikkunut vain peninkulman verran alkupisteestään. ”Lentokoneellakaan hän ei ole lentänyt” - - (ML 37).

Toisaalta äiti ei väheksy tietämystään, vaikka hänet tekstissä sidotaankin melkein pelkästään keittiöön ja kotitöihin.

- - tietää hänkin iälliseksi naisihmiseksi enemmän harjoittelusta, kunnosta, suksista ja niiden pelaamisesta kuin moni keskitason valmentaja (ML 35).

Äiti luonnehtii itseään myös ”täydestä sielusta hohkaavaksi mummoksi”, joka on tempautunut huippu-urheilun maailmaan. Hiljaisen äidin taustalla on osaamista ja tietoa, jonka näyttämiseen ei vain näytä olevan sosiaalista mallia. Rooli, joka äidillä on, on nöyrän, tavallisen, työtätekevän maatalon naisen rooli.

Äidin tunteisiin ja epävarmuuteen viitataan, kun hän ”seisoo uunin edessä eikä ole varma missä käsiään pitäisi” (ML 37). Hän myös ”jää keittiöön kuuntelemaan tuvan kalkatusta”, kun muut juttelevat varman rentoina ennen Sarajevoon lähtöä. Äiti kuitenkin pelkää sitä, että aikaisempien kisojen ikävät tapahtumat toistuvat ja jo mielessään säälii tyttärtään:

Pahimmillaan on tuntunut, mitä ihmettä varten koko kansan haukuttavaksi rupeaa - - (ML 35).

Sääli on myös se äidin tunne, joka on tekstissä nostettu otsikkoon. Äiti rinnastaa muistoissaan puolisonsa Viljon haaveet ja sitkeyden sekä Marja-Liisan voitontahdon ja uutteruuden. Äidin muistoissa isän ja tyttären samankaltaisuus korostuvat. Marja-Liisan ahkeruus ja kiltteyskin säälistää äitiä. Kun Marja-Liisa on hyvästely ja matka Sarajevoon alkaa ”äiti käännähtää ja menee nopein askelin navetalle” (ML, 38).

5.2 Rakkaus

Valmennettavien kesken syntyi usein romansseja, jotka kukoistivat yhteisillä leireillä ja ”sotkivat toisinaan kuvioita”. Mieshihtäjien

harjoittelua ja hiihtoa romanssit eivät juuri häirinneet, sillä ”jätkät vaan naureskeli”, mutta naisilla tilanne oli toinen.

Usein sattui, että mustasukkaiset tai yksinomaan uudesta tilanteesta häiriintyneet tytöt tulivat valittamaan (ML 86).

Valmentajat olivat alkanet toivoa myös Marja-Liisalle oikeaa poikaystävää. Painotus on tekstissä sanalla ’oikea’ ja se kirjoitetaan isoin kirjaimin. Poikaystävän sopivuus oli tärkeää, sillä ”he eivät halunneet tytön tunne-elämään ylimääräisiä kuohutuksia” (ML 86).

Vakituista ja vakavasti otettavaa poikaystävääkään ei ole, kunnes ilmaantuu ”yksi suhari ja käy kimppuun” (ML 86). Ehdokas ei ole valmentajien mieleen, joten teoksessa kerrotaan miten ”Perheneuvonta- ja suunnittelutoimisto Kuutsa & Repo, parivalintaa menestyvien urheilijoiden parhaaksi” (ML 86) puuttuu kuvioon. Marja-Liisa joutuu Sukin puhutteluun ja hänelle ehdotetaan että ”systeemi” loppuisi. Hän miettii pari päivää ja tyytyy sitten miesten ohjeeseen, mutta varmistaa samalla yksityiselämänsä tulevan ohjailun mahdottomaksi: ”Hyväksyttekö sitten Harrin?” (ML 86). Seurustelua kuvataan teoksessa ”systeemiksi”, mikä viittaa Marja-Liisan elämään kuuluvien alueiden mekaaniseen jäsentelyyn.

Seurustelu Harrin kanssa on aluksi ”kepeän toverillista”, mutta kun Marja-Liisan isä kuolee, tilanteen rajuus repii naisen mieltä ja hän näyttää omat tunteensa ja samalla testaa seurustelun vakavuuden. Kepeä toverillisuus on Marja-Liisan mielestä ohi. Ikävän ja ahdistuksen vaivaamana hän soittaa Harrille Mikkeliin ja pyytää häntä tulemaan. Vaikka hän on vahvasti tietoinen naisen roolistaan, niin nyt hän ei jaksa sitä kantaa.

Naisen ei pidä pyytää, naisen ei pidä roikkua. Mutta hän ei jaksanut ajatella enää sääntöjä ja pelkoja. (ML 55.)

Marja-Liisan riskinotto ja naisen hiljaisen roolin hylkääminen tuo Harrin ja

tuon rakkauden. Tuona hetkenä Marja-Liisa rakastuu. Rakkaustarinan pehmeää draamaa on tilanteessa, jossa kerrotaan, miten Harri ”rauhallista lämpöä äänessään” lupaa tulla heti Simpeleelle. ”Lähtee ajamaan, nyt!” (ML 55).

Tietoisuus naisen roolista tulee ilmi myös tilanteessa, jossa Marja-Liisa haaveilee perheestä ja lapsista. Valmentajan kyselyihin vakiintumisesta hän vastaa, että ”kihlat otetaan, kun ne tarjotaan” (ML 112). Saman hän välittää myös Harrille veljensä kautta, kun tämä soittaa ja Marja-Liisa loikoilee hyvän harjoituksen jälkeen itsevarmana saunanlauteilla: ”Sano sille, että mie täällä oottelen kosijoita... Ja sano, ettei ole kohta asiaa tänne, jos ei oo huivit ja sormukset mukana!” (ML 136.) Onnistunut harjoitus on nostanut Marja-Liisan mielialaa ja viesti on leikittelevän hurjistunut.

Lapsien hankkimisesta hän unelmoi, kun hän katselee veljensä tyttöä. Harrille hän ei näistä puhu. –”miehenmölöistä ei aina tiedä, mitä ne sellaiseen haaveiluun sanovat” (ML 53). Naisen ja miehen roolit ovat selkeät ja turvalliset. Mutta sen Marja-Liisa kuitenkin tietää, että ”hän haluaa lapsen, hän haluaa monta lasta, Harrin kanssa” (ML 112).

Isän kuoleman jättämään tyhjyyteen tulee siis Harri. Rakkaus syttyy tai ainakin syvenee isän kuoleman tuottaman hädän ja ahdistuksen aikana.

Isä oli poissa, mutta heti tyhjiö täyttyi. Isän tilalla oli mies, joka ei suhtautunut häneen tyttönä vaan naisena (ML 109).

- - Harri, joka korvasi kaiken menetetyn, löysi hänessä naisen ja auttoi kasvamaan naiseksi, näytti vielä urheilusta sen mitä heiltä jäi havaitsematta - - (ML 113).

Harrin vaikutusta Marja-Liisan elämään ei teoksessa säästellä. Muutos Marja-Liisan elämässä oli suuri, mutta se vaikutti vielä laajemmin kuin oltiin ajateltu. Valmentajankaan ei tarvinnut toimia enää yhtä tiiviisti ”varaisänä” (ML 109). Leireilläkin Harri ja Marja-Liisa alkavat asua yhdessä,

vaikka kaikki eivät susipariratkaisua sulatakaan.

Seurustelun vakiintuminen merkitsi myös sitä, että ahdistava kiusoittelu ympärillä hiljeni ”mustasukkaisen hyväksyvästi” ja että Marja-Liisa siirtyi hiihtomaajoukkueen seurapiirissä uuteen asemaan (ML 109). Naisten keskinäisessä järjestyksessä vanhempien ja kokeneempien ylemmyys paljastuu. Myös vakiintuminen parisuhteessa lisää naisen arvoa. Mies ja lapset tuntuvat määrävän myös naisten hiihtomaajoukkueen keskinäisen järjestyksen. Pyrkiikö teksti osoittamaan, että naisten keskinäinen kilpailu on kilpailua miehistä eikä tilanne muutu kilpaurheilussakaan? Hyvän miehen ”voittaminen” itselleen voi olla naisurheilijalle myös enne tulevistakin voitoista.

Harrin rakkaus, mutta myös taidot ja tiedot hiihdosta ja valmennuksesta nostavat Marja-Liisan hiihtoharjoittelun ja kilpailun uudelle tasolle. Marja-Liisa ihailee Harria selvästi myös hänen tietojen takia.

Harri tietää niin paljon, väliin se selostaa hänelle maksimaalista hapenottoa ja jäsenten liikeratoja vielä silloinkin, kun hän läheltä unen rajoja tahtoisi tarttua sen käteen, panna sormen sen huulille ja vetää syliinsä. Se on sellainen maisteri, että joskus häntä naurattaa... (ML 113)

Marja-Liisa sanoo Harria ”maisteriksi”. Häntä kutsutaan maajoukkueessakin ”akateemikoksi”, joka ”saattaa vielä panna hiihtomaailman kuriin ja ojennukseen, kunhan selvittää raiteet liialla järjellä pakatussa pääkopassaan (ML 45).

Länsimaisen ajatteluperinteen mukaisesti mies yhdistetään järkeen ja nainen ruumiiseen. Urheilu on alueena Riitta Pirisen (1998, 18) mukaan poikkeus tällaisessa ajattelussa, koska urheilussa keskeistä on miehen (maskuliinisuuden) ja urheilun (ja sen ruumiillisuuden) yhdistäminen. Jos ajattelemme Marja-Liisan ja Harrin kuvaa tässä tekstissä käy ilmi, että

urheilevan pariskunnan rooleissa toteutuu länsimainen ajatteluperinne ennemmin kuin urheilun poikkeuksellinen mies-ruumis-sukupuolijaottelu. Tunteikkaan ja herkän Marja-Liisan rinnalle piirretään kuva järkeen ja älyyn luottavasta Harrista. Vastakohtat täydentävät toisiaan todentuntuisesti, mutta asetelma myös vahvistaa tuttuja nainen-mies- ja ruumis-järki –dikotomioita.

Perinteiseen parisuhdemalliin ankkuroitumista on myös siinä, kun Marja-Liisa ja Harri ennen häitään keskustelevat Marja-Liisan tulevasta sukunimestä. Harrin mielestä Marja-Liisa voi olla Hämmäläinen jatkossakin: ”Laki on nyt semmoinen”, mutta Marja-Liisan ajatus on toinen: ”Kuulehan ukko, niin erikoiseksi mie en rupia.” (ML 270). Marja-Liisa valitsee sukunimekseen miehen nimen isänsä nimen jälkeen; hän haluaa olla osa pitkää perinnettä.

Kaunokirjallisuudessa esiintyviä urheilun ja lemmen yhdistelmiä on tutkinut Vesa Karonen (1994, 95, 99-100), jonka tekemät havainnot tukevat hyvin Marja-Liisan ja Harrin rakkaustarinan raameja. Yhteistä Karosen kommentteilla ja Marja-Liisa-teoksen tapahtumilla on se, että tunteiden syttyminen antaa urheilijalle motiivin, voimaa jaksaa harjoittelun yksitoikkoisuutta, mutta se antaa myös sen lopullisen palkinnon eli rakkauden. ”- - Olen voittanut sinut. Nyt olet minun!” (Karonen 1994, 99, ks. Karhumäki 1936, 373).

Urheilukirjoittamisen jännittävämpiä rinnastuksia on rakkauden ja dopingin liittäminen yhteen. Marja-Liisan rakastuminen vaikuttaa ratkaisevasti kilpailumenestykseen, melkein kuin kielletyt aineet!

Suremisen, ahdistuneisuuden, ikävöinnin, tyhjyyden ja epävarmuuden tunnot oli pyyhkäissyt pois dopingeista tehokkain ja vaarattomin: Rakkaus! (ML 119).

Kommentti paljastaa, että rakkauden tunne on medikalisoitu. Tunnettahan

verrataan arkipuheessakin hormonaaliseen toimintaan: ”hormonit hyrrää”. Kun ajatusketjua jatketaan, voidaan huomata, että tässä yhteydessä doping määrittyy kemialliseksi dopingiksi (hormonien käytöksi), jolloin rinnastus rakkauden ja dopingin välillä saa selityksen. Ajatusta ei voi kuitenkaan olla sitomatta myös sukupuoleen, naiseen. Naiselle parasta dopingia on siis rakkaus; se on hormonaalista, se tuottaa tuloksia, mutta se ei miehistä naisen ulkonäköä, kuten esimerkiksi anaboliset steroidit.

5.3 Ulkonäkö

Valmentaja Suki muistelee Marja-Liisaa lapsena ja nuorena. - - ”Marja-Liisa kulki hartiat kyssässä. Paras kaveri oli pieni tytöntumppi ja Marja-Liisa kärsi pituudestaan...” (ML 95.) Nuorta Marja-Liisaa kuvataan myös honteloksi tytöksi, pitkäksi simpeleläiseksi, jolle oman kehon hyväksyminen on vaikea paikka, kuten niin monelle muullekin nuorelle. Erilainen Marja-Liisa kuitenkin oli.

[Kilpailun jälkeen] - - sen [Marja-Liisa] ilmeestä kuvastui kivinen totisuus, sellainen ahdistus jota ei samanikäisten kasvoilta tavoittanut. Toiset kun leikkivät, tuo tyttö ei. (ML 64.)

Marja-Liisan lapsuuden hiihtoharrastusta kuvataan isän tai valmentajan näkökulmasta. Marja-Liisa on kilpailuissa ylivoimainen ja menestyy, mutta hiihtäjä itse ei näytä iloitsevan. Ilme on totinen ja ahdistunut. Onko kilpailu pakko, joka on suoritettava? Voittamisen ja ylivertaisuuden iloa ei ole tekstin lapsi ja nuori koe. Marja-Liisan hiihdon aiheuttaman ylpeyden ja hämmästyksen kokemus näytetään muiden (miesten) kautta.

Marja-Liisan huoli ulkonäöstään jatkuu myös suhteessa urheiluun. Miten

uudet ja kovemmat harjoitusohjelmat tulevat vaikuttamaan ulkonäköön? Marja-Liisa pelkää, että urheilu tekee hänestä ruman ja hän alkaa näyttää mieheltä.

- - kun se [Marja-Liisa] jo on pitkä kuin salko eikä mikään niin runsasmuotoinen, niin siitä sen lisäksi vielä tulee korsto (ML 95).

Naisten urheilua onkin aikaisemmin pyritty rajoittamaan sellaisilla argumenteilla, joiden mukaan urheilu ja harjoittelu voivat vahingoittaa naista sekä henkisesti että fyysisesti. Kilpaurheilevasta naisesta tulee liian maskuliininen. Kun lihakset kasvavat, katoaa myös naisellisuus. Naisurheilijat, joiden vartalo näyttää ”maskuliiniselta”, saavat myös negatiivista huomiota esimerkiksi tiedotusvälineissä. (Pirinen 1998, 18-22.) Ruotsissa 1990-luvun alussa tehdyn tutkimuksen (Tebelius 1991) mukaan urheilijatytöt eivät itse kuitenkaan koe, että urheilu miehistäisi heitä. Vain jos nainen käyttää hormoneja, on tämä haastattelujen mukaan mahdollista. (Siekkinen 1993, 31-32.) Tutkimus osoittaa ainakin sen, että naiseus ja miehisuus ymmärretään hyvin pitkälle ulkoisina ominaisuuksina, mikä ajatus löytyy myös Marja-Liisan huolen takaa. Ulkonäkö ratkaisee sukupuolen ideaalin.

Naishihtäjien ulkonäkö on tekstissä esillä hyvin suoraviivaisesti. Koveneva harjoittelu vaatii tietynlaista androgyynisyyttä, sillä Sukin mielestä ”Teurajärven Ellin mitoilla ei ole asiaa kärkeen” (ML 95). Elli Teurajärvi oli tuon ajan hiihtäjistä ehkä runsasmuotoisin. Nyt naishihtäjältä vaaditaan ”vipuja” eli pitkiä ja ulottuvia raajoja, jotka takaavat kovan vauhdin.

Marja-Liisan on siis oltava silmintunnistettava nainen ja sellaisena hän haluaa itsensä nähdä. Samaan aikaan valmentajat tulevat kuitenkin kertomaan, että ”painoa on liikaa”. Testeissä mitataan arvot ja rasvaprosentit ja vaaditaan laihduttamaan. Testit kuitenkin loppuvat siihen,

kun Marja-Liisa ei enää suostu niihin. Sukikin kimmastuu kollegoilleen: ”Helvetinkö takia te sille läskeistä aina huudatte” (ML 96). Huippu-urheilulle on Värin (1993, 9) mukaan tyypillistä, että se muuntaa urheilijan kehon senteiksi, sekunneiksi ja kiloiksi. Tämän myös Marja-Liisa saa kokea. Hänen kehonsa on objekti, jota muokataan päämäärien mukaisesti. (ks myös Eskola 2000, 64.)

Ulkonäköön kohdistuvat paineet Suki näki sellaisiksi, jotka voivat jopa saada Marja-Liisan lopettamaan uransa. ”Jos itseensä, kauneuteensa ja naisellisuuteensa kohdistuneiden kysymysten kanssa pinnivää tyttöä nyt ahdistetaan, se saattaa panna sukset naulaan, kerralla ja lopullisesti” (ML 96). Sama uhka on olemassa, jos urheileva nuori on hyvin yksipuolisesti suuntautunut huippu-urheilun ideologiaan. Epäonnistuminen ja tappio voivat tällöin vaikuttaa hyvinkin kielteisesti urheilu-uran lopettaneen nuoren minäkuvaan. (Värri 1993, 10.)

Marja-Liisa-teoksen tekstin mukaan kaikki tämä tapahtuu ”samaan aikaan, kun Marja-Liisan piti ruveta naiseksi” (ML 95). Naiseksi ei siis synnytä, eikä naiseuteen sosiaalistuta, vaan sellaiseksi ”ruvetaan”. Marja-Liisan sukupuoli on tuskin aikaisemmin ollut mikään muu kuin nainen, mutta teksti korostaa nyt käsillä olevan muutoksen merkittävyyttä ja vaatimuksien rajuutta. Piti ”ruveta” samaan aikaan sekä huippu-urheilijaksi että naiseksi. Molemmat ovat tekstissä pakkoja, joihin on välttämättä ”ruvettava”.

Tekstissä Marja-Liisaa luonnehditaan pitkäksi ja raskaaksi hiihtäjäksi, jolle esimerkiksi viestikilpailun ensimmäinen osuus on ”paha tehtävä” (ML 87). Kuitenkin samalla kun tuskaillaan Marja-Liisan kehon kokoa, häntä luonnehditaan ”Simpeleen tipuksi”, jonka vaarana on jäädä ikuisiksi lupaukseksi ja josta ei koskaan tule voittajaa (ML 61). Tipumainen

luonnehdinta on ristiriidassa Marja-Liisan kokoa käsittelevien puheiden kanssa, joten voi ajatella että tipumaisuus on ominaisuus, joka kuuluu Marja-Liisalle naisena, tyttönä. Tämän puheen avulla raamikas urheilijanainen ankkuroidaan feminiiniseen diskurssiin ja samalla pelastetaan hänen naisellisuutensa.

Kun kilpailu-ura etenee ja Marja-Liisa saavuttaa voittoja, hänen ulkonäkönsä kuvauksen muuttuvat. Hänen olemustaan sanotaan Suomessa ainutlaatuisiksi: ”toista sellaista ei ole”. Hän on samanlaisia ”naishiihdon uusi protoja” kuin mitä norjalaisilla on varastossaan: ”isokokoisia, pitkäraajaisia naisia, jotka täyteen aikuisuuteen kasvaneina muistuttavat, ei miehiä vaan sulavan jänteviä nuorukaisia” (ML 47). Hiihtäjänaisen ihannekeho alkaa hahmottua. Urheilijan naiseus ei ole uhattuna, jos häntä luonnehditaan ”vain” nuorukaiseksi. Hän ei näin myöskään uhkaa miehen asemaa urheilussa eikä hänen toisaalta tarvitse pelätä miehistyvänsä.

Sarajevon olympialaisten edellä julkaistussa Helsingin Sanomien kisaliitteen kannessa on kuva, jossa esiintyy ”sulavalinjainen, mustaan ihonmyötäiseen haalariin pukeutunut hiihtäjä” (ML 146). Juuri kun ura on vahvistunut voitoilla, alkaa naisen elämän toinen käänköpuoli: ikääntyminen. Nuoruus katoaa ja vie mukanaan sympaattisen huolettomuuden, keskeneräisyyden ja kasvojen lapsekkaan pyöreäden.

Simpeleläisen ilmeessä oli uudenlaista vakavuutta, se oli luisevampi, sen hahmo oli tiukka hamppuköysi, valmiimman tuntuinen, jotenkin kuin monta vuotta äkkiä vanhentunut (ML 85).

Marja-Liisa on simpeleläinen. Hän on hiihtäjä. Hänen naiseuttaan ja naisellista ulkonäköä ei enää kommentoida. Tiukkuus, vakavuus ja vanheneminen riistävät olemuksesta naiseutta.

5.4 Luonne ja persoonallisuus

Marja-Liisan hymyyn yhdistetään kiltteys ja pehmeys, joiden arvellaan estävän Marja-Liisaa jo aikaisemmin saavuttamasta huippumenestystä. Tarvitaan aggressiivisuutta, sellaista päättäväisyyttä ja äärimmäistä otetta, jota esimerkiksi Helena Takalolla hiihdossaan oli ollut.

Jopa kesken hiihtokilpailun Marja-Liisa hymyilee, kun tunnistaa yleisöstä tuttuja. Kun Helena Takalo rutistaa saman paikan ohi, on vaikutelma toinen.

Marja-Liisa hiihti omasta mielestään niin lujaa kuin pystyi, huohotti raskaan nousun päällä, näki tutut kasvot ja hymyili. Hymyili! (ML 18).

Kun Helena Takalo tuli heidän kohdalleen kasvot äärimmilleen puristuneina, ketään näkemättömänä, tiheä hengitys vinkuen, he näkivät tarkasti missä rajamuuri ennen maailman huippua kulki ja kuinka korkea se oli (ML 19).

Leirielämä ja pitkät kilpailumatkat olivat Marja-Liisalle raskaita, eikä hän tahtonut ikävältään viihtyä vieraisissa paikoissa. ”Se tuntui sairaalta. Eihän kukaan voi tuollainen olla!” (ML 86). Erkki Vettenniemi (1995, 31) on tarkastellut artikkelissaan urheilijoiden harjoitusleirien käytäntöjä ja huomannut, että ne näyttäisivät liittyvän kärsimysromantiikkaan ja toisaalta niissä ilmenee pakonomaisia työleirin sävyjä. Leiri on yksitoikkoista harjoittelua, joka tapahtuu vielä kovemman kurin alaisuudessa kuin kotioloissa. Marja-Liisan viimeinen leiri ennen Sarajevoa on juuri tällainen: nukkumista, syömistä, suksien testaamista ja samaa taas toistaen. Tunnelman apeutta lisää se, että Marja-Liisan ylikunto ei ota talttuakseen ja hän on masentunut.

Peter Halldorfiin (1995) viitaten Vettenniemi (1995, 37) toteaa, että

harjoitusleiri on urheilijan riitti, jonka tarkoituksena on katkaista siteet arkeen ja tavallisuuteen. Samaa symboliikkaa hän näkee erityisesti korkean paikan leireissä, joissa urheilija konkreettisesti menee vuorille hakemaan lopullista kehon 'viisautta'.

Marja-Liisan viihtymättömyys ja ikävä leirien aikana johtuneen juuri tästä, että leirin aikana katkaistaan siteet tuttuun ja turvalliseen arkeen ja lähimpiin ihmisiin. Vasta kun Harri tulee osaksi Marja-Liisan elämää ”hillitön koti-ikävä leireillä loppui” - - (ML 109).

Muiden maiden hiihto-organisaatiot olivat huomanneet Marja-Liisan ja heillä on tarkka näkemys hänen nykyisestä kunnostaan. Häntä pidetään yhtenä riskitekijänä, esteenä tiellä omien hiihtäjien menestykseen. Marja-Liisan heikkous tiedetään kuitenkin myös. Häneen uraansa oli jo merkittävä lisä: suuri häviö. Syykin häviöille oli tiedossa: se johtuu ”pururadasta korvien välissä, sen pehmeystä” (ML 106). Niin monet ulkomaalaiset olivat nähneet ”miten suomalaisen mielialat ailahtelivat ja - - sen käytös oli kuin suoraan oppikirjasta: Juuri noin urheilija jo ennakolta menettää voittonsa” (ML 106).

Muissa hiihtäjissä Marja-Liisa saa sympatioita. Norjalainen Berit Aunli kokee Marja-Liisaa kohtaan myötätuntoa. Hän puhuu ”tytöstä”, vaikka on itse vuoden Marja-Liisaa nuorempi. Aunli on tuntenut olevansa melkein kuin tati tai äiti Marja-Liisan rinnalla. ”Hän on katsellut ’tyttöä’ milloin minkäkin katastrofin jälkeen jopa säälinsekaisin ajatuksin” (ML 103-104).

Vaikka Sarajevon alla Marja-Liisan kunto näytti vastustajistakin pelottavan kovalta, häntä ei vielä kukaan pidetty todellisena uhkana. Raisa Smetaninan näkemykseksi on teoksessa kirjattu:

- - se [Marja-Liisa] ei tule kestämaan niitä minuutteja, joina kultamitali ratkaistaan: ei ole koskaan kestänyt, eikä kestä nytkään suurten kisojen painetta (ML 101).

Marja-Liisan fyysinen kunto pelottaa vastustajia, mutta henkisen puolen kunto ei niinkään. Hän psyyken heikkous on tiedossa. Toisen suomalaisen huippu-urheilijan representaatioissa on ollut samoja piirteitä. Riitta Pirisen (1999, 40) mukaan keihäänheittäjä Heli Rantasta luonnehdittiin fyysisesti lahjakkaaksi, mutta liiallisen tunneherkäksi heittäjäksi. Rantasta kuvattiin mm. seuraavilla ilmaisuilla: ”henkisesti lyöty”, ”itkuherkkä”, ”rikkinäinen”.

Vaikuttaa yllättävältä, että kahden menestyneen suomalaisen naisurheilijan (ja olympiavoittajan) luonteessa on näin samanlaisia piirteitä. Voi ajatella, että kyse on enemmänkin naiseen yleensä kulttuurissamme liitetystä tunneherkkyydestä ja psyyken heikkoudesta, joita urheiluteksti näin uusintaa. Olkoon nainen fyysisesti miten voitokas ja menestyvä tahansa, hänellä on kuitenkin vajavaisuutensa. Tässä vajavaisuus on luonteeltaan psyykkistä, sillä naisilta puuttuu kilpailun vaatimaa henkistä lujuttua. Samaan viittaa myös Mervi Tervo (1999, 97) analysoidessaan 1930-luvun urheilujournalismia. Tervon mukaan naisten henkiset ominaisuudet arvioitiin miehiä heikommiksi, sillä naiset ovat lapsellisia, tunteellisia ja impulssiivisia eivätkä he näin sovi kilpaurheilun aggressiiviseen maailmaan.

Valmentaja miettii ankarasti, miksi Marja-Liisa ei menesty. ”Jospa Marja-Liisan sisällä asuva ihminen ei halunnutkaan voittaa, jos se pelkäsi lopullista yhteenottoa niin paljon, että etsi varastoista aina uuden keinon selittää tappio?” (ML 87) Marja-Liisan sisällä on siis joku, joka ei uskalla. Tätä valmentaja jää miettimään. Marja-Liisa on merkitty urheilun diskurssiin tehokkaana kehona, mutta voiton esteenä on sen kehon sisällä

oleva ”ihminen”. Ihminen, joka ei uskalla käydä ääri rajoille, joka ei uskalla lopulliselle tasolle. Keho vertautuu koneeseen, joka voisi jo voittaa, jos koneenkäyttäjällä uskaltaisi painaa viimeistä nappulaa.

Oslon MM-kisoissa (1982) Holmenkollenilla huippumenestys jää henkilökohtaisilla matkoilla saavuttamatta, mutta jotakin uutta on hiihtäjän reagoinnissa: ”Marja-Liisa Hämäläinen ei itke! Hyvä Jumala, se ei itke, vaikka jos lopullinen loppu on jossakin niin tässä!” (ML 87.) Tulevassa viestissä hän hiihtää jo kärkijoukon kanssa. ”Jotain on tapahtunut” (ML 87).

Marja-Liisan luonne muuttuu. Hänen kilpailu-uhonsa kasvaa Sarajevon olympialaisten lähestyessä. Maailmancupin voittokauden (1982-83) alussa hiihtomenestys ei vielä ollut kovin kehuttavaa, mutta Marja-Liisan asenteessa on tapahtunut muutos: ”Minä panen nuo akat kuule vielä paskarinkiin!” (ML 41). Paskarinki-metaforan taustalla on lasten pilaleikki, jossa yllättäen kierretään yksi kävellen tai juosten paskarinkiin ja ilkutaan päälle. Pilan idea on sen sattumanvaraisuudessa ja äkillisyydessä ja siinä, että paskarinkiin kierretty joutuu hämilleen, mottiin, jähmettyneeseen tilaan. Leikkiä ei mitenkään ruveta leikkimään, vaan tilanne tulee paskarinkiin joutuneen kohdalle ennalta-arvaamatta. Marja-Liisan tarkoitus laittaa ”akat paskarinkiin” kertoo samasta yllättämisen halusta. Hän aikoo laittaa muut hiihtäjät järjestykseen yllättämällä heidät täydellisesti.

Uho ei ulotu pelkästään oman voiman, vaan ohittaa jopa olosuhteiden ja välineiden merkityksen onnistuneessa hiihdossa. Sarajevon esikisojen (1983) aikana Marja-Liisa sanoo: ”Jos ei tuon paremmin suksi pelaa, niin mie voin hiihtää pelkillä monoilla!” (ML 131). Maailman Cupin viimeinen osakilpailu Kanadassa (1983) ei tarjoa lähtöarvonnassa ihan nappipaikkaa: ”Samperi! Olkoon mikä hyvään! Mie hiihän ja ne saa hiihtää kans!” (ML

141.) Marja-Liisa on valmis voittoihin, hän hiihtää ”tiukkana kuin piru” (ML 143). Voitontahdon ja uhon ilmauksissa Marja-Liisan epävarmuus ja kiltteys muuttuu voimasanojenkin avulla itsevarmuudeksi ja päättäväsyydeksi.

Marja-Liisan luonteen ja persoonallisuuden muutos kuvataan sekä puheen että tekojen kautta. Naiseuden diskurssi väistyy, kun tilalle tuotetaan huippu-urheilun diskurssin piirteitä: kovuutta, voimaa, päättäväsyyttä ja uhoa.

6 SUOMALAISUUDEN DISKURSSIT

6.1 Suomen hiihtomaajoukkue - tunteet ja keskinäiset suhteet

Muut naishiihtäjät pitivät Marja-Liisaa ”lapsellisena, punastelevana ja vetistelevänä” (ML 86). Marja-Liisa kuvataan ylitunteelliseksi ja avuttomaksi, jonka kiltteys ja arkuus herättää säälin lisäksi valmentajissa jopa epätoivoa.

Sen ikävöinti leireillä oli niin musertavaa. Kotiin olisi pitänyt päästä melkein heti, kun laukut oli purettu. Se tuntui sairaalta. Eihän kukaan voi tuollainen olla. (ML 86.)

Lahden MM-hiihtojen (1978) 10 km:n matkalla Marja-Liisa häviää voittajalle kaksi ja puoli minuuttia. Tuloksena on 23. sija. Tämän hiihdon perusteella on valittava kisojen viestijoukkue, minkä Marja-Liisa hyvin tietää. Muun joukkueen menestyksestä 5 km:n kisassa on vaikea riemuita. Marja-Liisalle ”Ilo on riipovaa, sillä hän ymmärtää samalla hetkellä menettäneensä Lahden MM-kisoissa viimeisen mahdollisuutensa, viestin” (ML 69).

Viestijoukkueen valinnan vastuu annetaan hiihtäjille. ”Hellu [Helena Takalo], Hilikka [Riihivuori] ja Taina [Impiö] saavat valita neljännen, saatte tehdä tahtonne mukaan, se on perinne” (ML 69). Perinteeseen vedoten valmennusjohto siirtää valinnan joukkueelle. Naiset valitsevat ensin Marja Auroman, koska ”Marja-Liisa hermoilee kumminkin”. Myöhemmin he vaihtavat hiihtäjäehdokkaakseen Marja-Liisan. ”Se on ollut meidän porukassa niin kauan jo, kyllä me kumminkin siihen luotetaan” (ML 69). ”Valinta on tapahtunut tunteiden enemmän kuin hiihtämisen perusteella. Siinä on mukana paljon myötätuntoa, suorastaan sääliä.” (ML 70.) Taina ja

Hilkka vielä perustelevat tätä sillä, - - ”miten he Marja-Liisasta tykkäävät” (ML 70).

Tunteiden merkitys valinnassa on merkittävä. Marja-Liisalle annetaan mahdollisuus, vielä kerran, yrittää. Hän kokee vahvasti olevansa osa joukkuetta ja Helenankin piikittelyt poikajutuista unohtuvat.

”Koko illan he loikovat puolipukeissa samassa ahtaassa huoneessa ja yhteisen tunteen vallassa tirsкуvat, vannovat, uhoavat, päättävät, kertaavat uudestaan ja uudestaan huomista” (ML 70).

Marja-Liisan kilpailu-uskottavuus on Lahden kisoissa koetuksella. Hyvä hiihtäjä ei välttämättä ole maailman huippu, mutta naisten keskinäinen solidaarisuus, tunteet, sääli vaikuttavat siihen, että Marja-Liisa saa hiihtää viestissä. On oikeastaan hyvin erikoista, että valmennusjohto ei päätä viestijoukkueen koostumusta vaan vaikea päätös annetaan viestijoukkueeseen jo valituille hiihtäjille. Tilanne varmasti lisää ristiriitoja ja epävarmuutta valintaa odottavien joukossa, koska urheilija voi epäonnistuessaan kariuttaa lähimpien joukkueovereidensa unelman.

Tilanne näyttää maajoukkueen keskinäisen valtasuhteen hyvin konkreettisesti: ”Helena ja Hilkka - - kaksi suurta (ML 70). Kun Hilkka ja Taina puhuvat Marja-Liisan puolesta, hänen asemansa maajoukkueessa kohenee. Helena on valinnasta äänettömästi samaa mieltä, vaikka muulloin jakelee ”Marja-Liisalle ja muillekin pirullisuuksia” (ML 70). Hän vaikuttaa joukkueen tiuskahtelevalta hiihtäjältä. (kts myös Manninen 1998, 118.)

Viestissä voitetaan kultaa, mutta Marja-Liisa hiihtää heikosti. Hän häviää osuudellaan minuutin. ”Minä munasin koko viestin” (ML 74). Valmentaja syyttää itseään joukkueen valinnasta: ”Jos tämä urakka kusee, hänet hirtetään. Miksi hän panee tällaisen hitaan köntyksen tähän? - - Senhän piti olla Auroma!” (ML 75.) Joukkueen valinta oli annettu hiihtäjille, mutta nyt

valmentaja katsoo tappion mahdollisuutta oman vastuun kautta. Nyt hän on halukas ottamaan vastuuta, kun on jo myöhäistä, kun oma kunnia on uhattuna. Hilikka Riihivuori ja Helena Takalo hiihtävät osuutensa sankarillisesti. (ML 78-79.)

Lake Placidin olympialaisten jälkeisenä välivuotena (1981) on taas kaikki hyvin. Marja-Liisa nousee urheilusivujen ”vakiotavaraksi”. Tekstissä todetaan lyhyesti, että Marja-Liisa voittaa tuona talvena kaikki suomenmestaruudet. ”Uusi hallitsija oli ottanut Helena Takalon paikan ja jämäkästi” (ML 85). Myöhemminä vuosina Marja-Liisan ylivoima kansallisissa kisoissa jatkuu. ”Marja-Liisa kiertää tarpeettoman raivokkaasti kympin, voittaa kahdella minuutilla” (ML 133). Tämänkertaisen voiton takana on näyttämisen halu, joka johtuu siitä, että äskettäin hiihdetetyt Sarajevon olympialaisten esikisat (1983) olivat epäonnistuneet. Siellä epäonnistumisen syynä olivat tällä kertaa olleet välinevalinnat ja voitelu. Kaikesta näkee, että kansallisen tason menestys ei riitä kenellekään.

Kun Marja-Liisan asema Suomen hiihtomaajoukkueessa vakiintuu, hänen roolinsa joukkueessa muuttuu. Hän katselee ”nuorempien kumppaneittensa punnertamista äidillisen myötätunnon, melkein säälin vallassa” (ML 171). Hän, joka ennen oli ”itkuiikka, hiihtoleirien kiusoiteltu äidin kultu - - on heidän joukossaan nyt kuin emokana tipulassa” (171).

Suomen maajoukkueen sisäistä kilpailua kuvataan lähinnä Lahden MM-hiihtojen (1978) viestikilpailun kautta. Yhtenäiseltä vaikuttava joukkue pitääkin sisällään ristiriitoja ja kyräilyä. Sympatia voittaa, kun Marja-Liisalle annetaan säälistä mahdollisuus. Miesten joukkueen ongelmiin Sarajevon olympialaisissa (1984) viitataan lyhyesti: ”miesten katsastukset jatkuivat riitaisen, hermostuneen ja uskomattoman typeryyden keitoksessa” (ML 248). Naisten joukkueessa korostuvat ristiriidoista huolimatta

luottamus, joustaminen ja myötätunto. Miesten joukkueen ongelmista vihjataan lyhyesti ja sillä tavoin, että ongelmat ovat pääteltävissä hiihtojoukkueen päättämättömän johdon aiheuttamiksi.

6.2 Suomen kansa vaatii ja voittaa – Suomen kansa subjektina?

Kansalliseen velvoitteeseen viitataan tekstissä usein. Suomen kansa vaatii, Suomi tarvitsee ja Suomen takia on toimittava tietyllä tavalla. Kansallisen identiteetin vahvistaminen ja pönkittäminen nähdään jopa oikean valmentamisen kautta saavutettavana realistisena tehtävänä ja tavoitteena. Ei pidä jäädä lohduttamaan häviäjiä vaan on tehtävä heistä voittajia.

Mutta hänen on myös oltava realisti. Hänelle on Sapporon kammottavan painajaisen jälkeen uskottu osa Suomen identiteettiä. On hankittava menestystä, johon Suomen kansa voi samaistua. Siitä hän saa palkkansa. (ML 83.)

Suomen kansa nähdään homogeenisenä massana, joka ei sisällä eroja tai poikkeavuuksia. Kansa on yhtenä vaatimassa voittoja ja menestystä. Kun menestystä ei tule tai kun joku epäonnistuu, reaktiot ovat melkoiset. Lahden MM-kisojen (1978) viestikilpailun jälkipuinti osoitti sen. Suomalainen urheilukansa hyökkää Marja-Liisan kimppuun. Se kokee, että heitä oli piinattu Marja-Liisan hiihto-osuuden aikana.

Minkä helvetin takia heidän ylpeyttään loukattiin? Heidän, suomalaisen urheilukansan oli pitänyt tunnustaa, että he jäivät viestin toisella osuudella MINUUTIN! (ML 79.)

Suomalainen voittaa ja häviää urheilijansa mukana. Nyt Marja-Liisalle kostettiin sadoissa kirjeissä se, että etukäteen varmaa voittoa pitikin seurata ”hampaat kirskuen oluttölkit kourassa rutisten”. He olisivat itse ”nuoruutensa sankarillisissa ja onanistisissa kuvitelmissaan hoitaneet homman” (ML 79). Urheilu on Tervon (1999, 92) yksi keino luoda ja

vahvistaa juuri mielikuvaa yhtenäisestä ja eheästä kansakunnasta. Tämä näkyy suomalaisen urheilujournalismin tavassa uutisoida ja taustoittaa urheilua yhä edelleen.

Kansallisen tason menestys ei merkitse mitään, kun puhutaan Suomen ja suomalaisten tarpeista. Vain kansainväliset voitot ja erityisesti olympiavoitot ovat merkittäviä. Valmentajan tahto ja kansan tahto lankeavat yhteen.

Marja-Liisa Hämäläinen on hyvä hiihtäjä. Mutta hän ei tarvitse hyviä hiihtäjiä, eikä Suomi. Hän tarvitsee voittajia. - - Hän tarvitsee Suuria Voittajia - - (ML 83.)

Ennen Sarajevoa valmentaja asettaa työnsä varsin korkeisiin mittoihin, mikä tietenkin lisää paineita onnistua. Korkeista sfääreistä valmentaja hakee myös apua tehtävänsä.

Että tulisi edes yksi kultamitali, yksikin riittää, tulkoon muuta mitä tahansa, mutta yksi! Silloin Suomen kansa ei lynkkaa häntä! Ja Suomi tarvitsee sen, koeta se ymmärtää, hän hoki linnunradalleen - - (ML 52.)

Sarajevossa Marja-Liisa on oikeastaan ainoa todellinen mitaliehdokas. Muilla mailla kovia ehdokkaita on useita. ”Suomalaisilla on vain yksi ainut, Hämäläinen” (ML 101). Tähän valmentaja laskee toivonsa, sillä hän on ”se, joka todennäköisimmin voi pelastaa Immo Kuutsan päänahan” (ML 197).

Marja-Liisan kisaurakka Sarajevossa alkaa voitokkaasti. Sekuntipelissä hän voittaa norjalaisen Brit Pettersenin ja Neuvostoliiton Raisa Smetaninan:

Suomi juhli. Sankareita kaipaava, heistä mielihyvää, itsetuntoa ja olemassaolonsa varmistusta hakeva kansa päästi haikean ilonsa irti.” (ML 248)

Suomen kansan iloon liittyy liikutus: ”ei muodollisen vaan vilpittömän kuuloisesti, niiskutettiin tuhansissa pirteissä, tölleissä ja lähiöiden kaksioissa” (ML 249). Marja-Liisan vilpittömyys ja menestys otetaan myös

Suomessa vastaan vilpittömästi. Tavalliset pirtit, töllit ja lähiöiden asunnot ovat niitä tiloja, joissa Suomen kansan itsetunto ja olemassaolon oikeutus hiihtomenestyksen myötä vahvistuu.

6.3 Me ja muut - muiden maiden hiihtäjät

Uurheilusta on muodostunut yksi sekä valtiollisen että kansallisen politiikan väline. Urheilun alueella rakennetaan mielikuvia ja representaatioita, joissa käsitykset itsestä ja muista ovat esillä. Erityisesti urheilujournalismi kielen ja retoriikan keinoin luonnollistaa valtion ja kansakunnan hegemonisen aseman urheilun teksteissä. Kun urheilija osallistuu kilpailuun, hän alkaa edustaa omaa aluettaan. Muut edustavat toiseutta, joten erottelu vahvistaa omaa alueellista identiteettiä. (Tervo 1999, 90-92.)

Myös Marja-Liisa-teoksessa hiihdon kansainvälinen kilpailutoiminta tuottaa representaatioita eri valtioista kuvaamalla näiden maiden urheilijoiden ulkonäköä ja toimintaa sekä välittämällä käsityksiä heidän valmennuksestaan ja harjoittelustaan. Urheilussa raja meidän ja muiden välille piirtyy selvänä. Meidän menestystä ja voittoa uhkaa joku toinen. Voiton saavuttamiseksi on tehostettava omaa toimintaa, mutta voitossa auttaa myös, jos se toinen on eliminioitavissa tai kesytettävissä vaarattomaksi. Suomen hiihtourheilussa tätä toista edustavat norjalaiset, ruotsalaiset, tsekit, itä-saksalaiset ja neuvostoliittolaiset, jotka ovat hiihtolajeissa suomalaisten pahimmat vastustajat.

Norjalaisten hiihtäjien ulkonäköä verrataan Marja-Liisan olemukseen. Vain heillä on varastossaan samanlaisia tyyppisiä, ”naishiihdon uusia protoja”. Nämä tyytit ovat ”isokokoisia, pitkäraajaisia naisia, jotka täyteen

aikuisuuteen kasvaneina muistuttavat, ei miehiä vaan sulavan jänteviä nuorukaisia” (ML 47). Brit Pettersenistä sanotaan lisäksi, että hän on ”tumma, pitkä, kaunis, tulevaisuuden hiihtäjätyyppi” (ML 138). Suomen Marja-Liisa ja norjalaiset ovat keholtaan ihanteellisia. Heidän olemuksessaan on myös enemmän kuin ripaus tulevaa; käytetäänhän tekstissä käsitettä ”proto”, joka viittaa koneen tai laitteen koeversioon. Urheilun ja hiihdon kehitystyö on käynnissä.

”Norjalaiset ovat suuria, jotkut heistä nuoria yltiöpäitä” - - (ML 101). Todellisiksi uhkaajiksi nimetään: Berit Aunli, ”jonka hymyn takana on kovuutta” ja ”kookas Brit Pettersen” (ML101). Nuoria yltiöpäitä ei todeta vaarallisiksi. Vasta hiihtäjän kokemus, kovuus ja myös koko tekevät hiihtäjästä uhkaavan.

Sarajevoa ennen norjalaisten joukkuehenkeä kuvataan huonoksi: ”Joukkue riitelee kuin rakkilauma” (ML 103), minkä Immo Kuutsa hyvin tietää ja jopa taktisesti lisää eripuraa ja riitaa kisapaikoista joukkueen sisällä.””Sinä hiihdit fantastisesti!’ hän kiljuu pienikokoiselle kauniille norjattarelle” (ML 191). Vastustajajoukkueen riitelyn kuvaaminen vahvistaa oman joukkueen eheyttä ja yhtenäisyyttä.

Sarajevon kisojen yhdeksi pahimmista vastustajista arvioidaan ennakolta Neuvostoliiton Raisa Smetanina. Yhdenkin kultamitalin voittaminen Sarajevossa merkitsisi Smetaninan nousua maailman hiihtolegendojen luetteloon. Smetaninan kuvauksissa kiinnitetään huomio ulkonäköön, mutta myös toimintaan.

Smetaninan luisevilla kasvoilla on kovuutta, joka vuosien mittaan yhä tehokkaammin on kätkenyt hupenevan naisellisuuden (ML 99).

Raisa Smetanina puristaa suunsa tiukaksi viivaksi ja tikkaa konemaisesti ylös rinteeseen - - tuhahtaa äkäisesti - - (ML 99).

Ote sisältää useita vihjeitä. Ensinnäkin Smetaninasta kerrotaan kasvojen piirteiden kautta. Suu on tiukka viiva. Toiseksi hänen liikkeensä ovat konemaisia. Smetaninasta suljetaan pois hymy, miellyttävyys ja inhimillisyys. ”Tikkaaminen” viittaa ompelukoneeseen ja sen säännölliseen lopputulokseen. Otteesta paljastuu Smetaninan ”hupenevan naisellisuuden” lisäksi hänen ikääntymisensä. Luisevat kasvot kertovat kovuudesta, eli ei-naisellisuudesta, joka vuosien mittaan on vain lisääntynyt.

Kuvauksessa näen pitkään huipputasolla hiihtäneen ja nyt ikääntyvän naisen, jonka naisellisuus on kuvauksen mukaan oikeastaan alusta alkaen ollut epäilyksenalainen. Kova ulkonäkö peittää vielä peittää ”hupenevan naisellisuuden” yhä tehokkaammin. Onko Raisa Smetaninan kovuus androgyyniä tai jopa miehistä kovuutta, joka piilottaa taakseen biologisen sukupuolen tutut tunnusmerkit?

Jos Marja-Liisa kuvataan tunteellisena ja kokonaisvaltaisena hiihtäjänä, niin Smetaninasta sanotaan, että hän on ”huikean lahjakas yhdessä asiassa; hiihtämisessä” (ML 99). Yksipuolinen Raisa on kuitenkin myös ”kokenut, kestävä ja nopea” (ML 100). Näiden lisäksi hänellä on myös tahto. Raisan ikäkään ei huolestuta samoin kuin Marja-Liisan ikä, sillä Raisalla on ominaisuuksia, joita ei nuorilla haastajilla ole. - - ”heidän [nuorten haastajien] sielunsa ei ole vielä ehtinyt lujittua, sitkistyä” (ML 100).

Raisa Smetaninaa luonnehditaan hiihtäjistä eniten eläimeksi. ”Monet pelkäävät Smetaninaa kuin sutta” (ML 100). Sudella on suden luonto, sillä Sarajevon kisasta sanotaan, että ”venäläinen ajaa kaikkia muita kuin porotokkaa” (ML 219). Kotimassaankin hän on ylivertainen, sillä ”Neuvostotasavaltojen Liiton mestruuskilpailuissa - - kaikki muut olivat

häneen verrattuna avuttomia harrastelijoita” (ML 227).

Raisa Smetaninan kuvaukset ovat teoksessa hyvin ristiriitaiset. Vaikka hänet kuvataan hiihtäjänä ylivoimaiseksi, lähes legendaksi, hän aloittaa Sarajevossa ”kuin etana” (ML 212) ja muutenkin hänet kuvataan pieneksi ja ohueksi hiihtäjäksi, jonka suksikin lipsahtelee (ML 231). Kiinnostava on myös, miten Smetaninaa verrataan tunturikoivuun ja sen ominaisuuksiin: ”kokeneena, lujempaa kuin tunturikoivu ja itselleen armottomampana kuin kukaan toinen urheilija” (ML 233). Tunturikoivun reaalissa olemuksessa on kuitenkin myös nöyryyttä ja staattisuutta, joten olympiavoittoa tosissaan janoavan hiihtäjän metaforana se väläyttää näkyviin kuvan ikääntyvästä ja urallaan hiipuvasta urheilijasta.

Muista neuvostoliittolaisista urheilijoista mainitaan Lilia Vasilitjenko, jonka hiihtotyylillä on ”kuin suoraan vanhavanäläisen riistahiihdon käsikirjasta - - kasvot alhaalla kuin jälkiä etsien” - - (ML 252). Maan valmentajia nimitetään ”venäläisiksi miekkosiksi”. Luonnehdinnat Neuvostoliitosta vahvistavat käsityksiä vanhanaikaisesta ja kiinteässä luontosuhteessa elävästä kansasta. Smetanina saapuu Sarajevon palkintojenjakoonkin ”ruskeaan kisaturkkiin” pukeutuneena (ML 246). Venäjä-kuvan takapajuisuuden rinnalle piirretään kuva suomalaisen hiihdon modernista koneromantiikasta. Kontrasti on aikamoinen.

Itä-Saksan urheilua tarkastellaan erityisesti valmennuksen kautta. Heidän toimiaan vakoillaan. Immo Kuutsa saa selville DDR:n valmennuksen virheen. Tämä antaa hyvän mahdollisuuden erottaa se suomalaisesta valmentamisesta:

- - he suomalaisina joutuvat yhä vielä toimimaan harrastelu- ja vapaaehtoisuuspohjalla ilman kattavia teoreettisia tutkimuksia ja urheilulle pyhitettyjen valkotalojen akateemikkojen eskadroonia, he sittenkin ovat muutamassa olennaisessa asiassa oikeassa ja ne

väärässä (ML 176).

Suomen valmennusjohto sanoutuu irti DDR:n mallista, mutta vakuuttaa silti, että heillä on enemmän osaamista: - - ”urheilulääketieteen yhden kapean sektorin kohdalla, suomalaiset uskovat talven 1984 lähestyessä olevansa edellä muita, esimerkiksi DDR:n urheilutiedemiehiä (ML 179).

Modernin urheiluvalmennuksen rinnalla suomalaiset toimivat ”harrastelu- ja vapaaehtois pohjalla”. Pieni Suomi on suuressa huippu-urheilun valmennusmaailmassa vähäpätöinen harrastelija. Sama ajatusmalli uusinnettiin vuoden 2001 keväällä, kun hiihdon päävalmentaja Kari-Pekka Kyrö hiihtomaajoukkueen dopinglausunnoissa totesi, että kyseessä oli ”typerä harrastelijoiden puuhastelu” (Reponen 2001). Ilmaisut nojaavat Suomi-kuvan negatiivisiin stereotypioihin (pienuuteen, mitättömyyteen, syrjäiseen sijaintiin), joita urheilujournalismissakin on toistettu (Tervo 1999, 92; ks. myös Rantanen 1994, 19-20). Suomen Huippu-urheilun valmennus- ja kilpailutoiminta on edelleen harrastelua muiden maiden ammattilaisten rinnalla.

Ero DDR:n urheiluun tehdään myös siinä, millaisiksi suomalaiset urheilijat kuvataan. Kun Oslon MM-kilpailujen (1982) viestissä Marja-Liisan on osuudellaan kärkijoukoissa, on Immo tohkeissaan ja selittää muille valmentajille hiihdosta. ””Kuulkaa, me Suomessa emme ole venäläisiä, me emme ole DDR:stä, meidän naisemme ovat NAISIA!...” (ML 89).

Erottelu eri maiden hiihtäjien välillä palvelevat itse kilpailua ja tietenkin hiihtoa seuraavaa yleisöä. Ilman eroja ei nykyisenkaltainen kilpaurheilu ole mahdollista. Kansallisten erojen sivuuttaminen ja koko urheilun kilpailullisuuden häivyttäminenkin ovat silti mahdollisia. Kun kauden viimeistä maailman cupia hiihdetään ”kaikki ovat kuin loppuun ajettuja,

maailman rantojen pölyissä rohtuneita legioonalaisia” (ML 142). Pitkän kilpailukauden ryöpyttämät hiihtäjät rinnastetaan sotilaksi ilman yhteistä isänmaata. Samalla tavoin ennen Sarajevoa hiihtäjistä sanotaan: ”Heistä jokainen on ravureiden lailla veikkailujen, tarkkailun ja paineen kohde” (ML 106).

Urheilijan asema kilpailujärjestelmän isossa kehikossa on kohde. Hän on objekti sekä kansallisessa valmennusjärjestelmässä että kansainvälisessä kilpailutoiminnassa. Kansalliset erot hiihtoperheen sisällä rakennetaan median avulla tavallisen katsojan tarpeita varten, jotta me voimme huutaa: Suomi voitti! Ja tietenkin todeta, että joku muu on T/toinen.

6.4 Julkisuuden armottomuus – ja armahdus?

Pertti Hemanuksen (1996, 109-110) mukaan kilpa- ja huippu-urheilu ovat sosiaalista toimintaa. Tämä ilmenee ensinnäkin urheilun sovittuina sääntöinä ja niiden noudattamisena (ja kiertämisenä!) sekä julkisuutena. Saunan takana tai kotimetsissä tehtyjä ennätyksiä ei kelpuuteta kilpaurheilun tilastoihin.

Myös Marja-Liisa tietää asemansa: ”Olet kuitenkin vain julkisuuden orja ja käyttökalu, hyvässä ja pahassa” (ML 39-40). Rajuimmin Marja-Liisa kokee julkisuuden kirot Lahden MM-kisojen (1978) viestivoittoa seuraavana päivänä. Marja-Liisan hiihto epäonnistuu täysin ja Suomen viestivoitto on hetken uhattuna. Yksi lehti ihmettelee lievästi Marja-Liisan valintaa viestinelikkoon, mutta kovin palaute tulee henkilökohtaisessa postissa ja sähkeissä. Kun muut saavat majapaikkaan kukkia, niin Marja-Liisalle tulee

toisenlaisia viestejä.

Se [posti] kertoo, hänen pitäisi haistaa paskaa. Hänen pitäisi suksia suolle ja hävetä, hänen pitäisi mennä kotiinsa, polttaa sukset ja pysyä navetassa. (ML 78.)

Hänet pakotetaan ymmärtämään, ettei hänestä ole mihinkään. Hän on vain iso koni, hidas läskikasa, jonka pitäisi luovuttaa kultamitali Hilkkalle - se hiihti hänenkin puolestaan.” (ML 78.)

’Lehmille on oma sarja maatalousnäyttelyssä. Haista paska’, lukee kortissa (ML 79).

Muut hiihtäjät nousevat persoonina otsikoihin, saavat voimaa ja menestystä kuvaavia epiteettejä ja luonnehdintoja: ”Hirmu-Hilikka”, ”viehättävät voittamattomat” ja ”Immon enkelit”. ”Murtumaton muuri murtui”, ”loistava luku Suomen naisten hiihtohistoriaan” ja ”hameväki hoiti hommansa” ovat myös voittoa kuvaavien lehtijuttujen ilmaisuja. Marja-Liisaa kuvataan lakonisesti ”ketjun heikoimmaksi lenkiksi” ja senhän Marja-Liisa tiesi hyvin itsekin. (ML 78-79.) Marja-Liisan saamassa postissa kritisoidaan Marja-Liisaa voimakkaasti. Hänen ulkonäkönsä ja ennen kaikkea maalaistaustansa antavat välineitä herjaaviin kommentteihin. Marja-Liisa on erilainen. Hän edustaa Toista joukkueen sisällä. Tästä erilaisuudesta tehdään ivan väline, kun kilpasuoritus on epäonnistunut.

Lake Placidin olympialaisista (1980) Immo Kuutsa haki menestystä. Marja-Liisan, kuten muidenkin maajoukkueen hiihtäjien menestykselle kasataan kovat vaatimukset. Vaatimukset nousevat korkealle tasolle enimmäkseen valmentajan itsensä ja Suomen takia. - - ”hän tarvitsi Lake Placidiin voittajia, oman uransa ja Suomen takia” (ML 82).

Marja-Liisankin varaan lasketaan nyt, kun Helena Takalo on poissa laduilta . - - ”Hilikka Riihivuoren huipun ohella hänellä ei olisi heittää peliin oikeastaan muita kuin simpeleläinen.” (ML 82). Marja-Liisa ei edusta omaa

itseään eikä hän edusta missään tapauksessa Suomen kansaa. Hän on 'simpeleläinen', joku Simpeleeltä, joka ei lukeudu vahvoihin nimiin kuten Helena Takalo tai Hilikka Riihivuori. Kotiseutu otetaan mukaan kuvaamaan samalla tavalla myös Raisa Smetaninan olemusta: - - "hänen [Raisa Smetanina] paljon kokenut komilainen sydämensä kiihdytti tahtiaan" (ML 208).

Kotiseutua kuvaavaalla ilmauksella halutaan Pirisen (1999, 40-41) vahvistaa käsitystä naisurheilijan tavallisuudesta. Hän on kuin kuka tahansa meistä, joka on kotoisin pieneltä paikkakunnalta ja jonka arki koostuu vaatimattomista ja tavallisista asioista. Tämän lisäksi paikkakunnan nostaminen urheilijan olemusta määrittäväksi seikaksi voi viestiä yrityksestä voimistaa alueidentiteettiä. Tämä tuntuisi vielä luontevammalta selitykseltä. Kun Marja-Liisan voitonjuhlia vietetään, läänin maaherra harmittelee, ettei tullut lyöneeksi vetoa siitä, kenen lääniin tulee eniten mitaleja (ML 268). Myös Tervon (1999) ajatukset siitä, miten urheilija edustaa kilpailussa aluetta sopivat tähän yhteyteen. Suomessa hiihdon kansallisesti laajasta asemasta kertoo se, että hiihtäjä edustaa symbolisesti myös lääniä, maakuntaa ja paikkakuntaa lähes yhtä voimakkaasti kuin kansainvälisissä kilpailuissa Suomea. Eroja läänien ja pitäjienkin välille haetaan urheilumenestyksen avulla.

Lake Placidin olympialaisissa (1980) Marja-Liisa on tunteiden vallassa. Hän itkee "holtittomasti" useana iltana. Marja-Liisa antaa toimittajalle lausunnon, jossa hän kertoo häveliäästi ja ujosti: "Minulla on nyt sellaiset päivät, joita ei täällä saisi olla" (ML 83). Asia on medialle ennenkuulumaton. Lausunto julkaistaan ja reaktiot ovat räikeät. Luonnollinen asia käännettiin Marja-Liisaa vastaan. Naisen intiimein asia nostetaan lyömäaseeksi.

Suomalaisille esiteltiin Suuri Kuukautishiihtäjä! Lääketieteen viimeisin huuto! - - Kävi selvääkin selvemmin ilmi, että naisten

menestys oli vain korvike. Ymmärtämyksen sijaan hän sai säkillisen ivaa. Ikään kuin kuukautiset olisivat olleet vamma. (ML 83.)

'Pois veri laduilta', luki sähkeessä (ML 83).

Yöllä Marja-Liisa nousi vuoteensa reunalle ja koetti oikaista itsensä. Koko keho kouristui. Jättiläisen käsi kiertyi suolien ja lihasten ympärille ja puristi. Hän konttasi vessaan ja huohotti hämmästyneenä. Lihakset laukesivat, peilistä häntä tuijotti itkettynyt luukasvoinen nainen. (ML 83-84.)

Marja-Liisalle median vyörytys on katastrofi. Kuukautiset tulkitaan naisen viaksi ja tekstissä vihjataan myös siihen, että naisten menestys on aina vajaata, korviketta, oikean [miesten] menestyksen rinnalla. Kun mies määritellään normiksi, edustaa naiseen ja naiseuteen liittyvä Toista, erilaista ja vajaata.

Urheilutoimittajiin teoksessa suhtaudutaan epäillen. Heidän ammattitaitoaan kyseenalaistetaan. Tekstissä hämmästellään, miten he esimerkiksi veikkaavat Marja-Liisalle Sarajevossa hopeaa 10 km:ltä ja pronssia 20 km:ltä. Viiden kilometrin kisan he arvelevat varmaan ”liian nopeaksi matkaksi isolle ja harvaliikkeiselle” (ML 146). Veikkausta luonnehditaan kuitenkin ”railakkaaksi”, sillä se perustuu siihen, ettei simpeleläinen enää luhistu suurkilpailun paineessa. ”Sarajevossa hän ei lähde turistina ladulle”. – Asiantuntevaan ja päättäväiseen kommenttiin lisätään: ”ei ainakaan pitäisi” (ML 146). Toimittajien käsitykset Marja-Liisan heikoista kilpailuista on hyvin muistissa.

Myös suomalaisia televisiotoimittajien hiihtotietämystä kommentoidaan kriittisesti: ”Marja-Liisa tulee - - hieman tuollaisen kohmeisen näköisesti” (ML 229), vaikka Harrin [Kirvesniemi] luonnedinta Marja-Liisan tyylistä, rytmistä ja vauhdista on toisenlainen. Toimittaja analysoi Brit Pettersenin

meno: ””mutta väsyneen näköinen hän ei missään tapauksessa ole’ juuri kun Brit on kuolemaisillaan” (ML 214). Marit Myrmälän ja Anne Jahrenin tv-selostaja sekoittaa keskenään (ML 231). Kaikkiaan televisioimittajan osaamiseen suhtaudutaan aliarvioiden, jopa ivallisesti. Onko tämä sitä kosta, johon Marja-Liisakin repliikeissään aina silloin tällöin viittaa?

- - he etsivät kosta ja hyvitystä kohtalolta, joka on mennyt kohtuuttomuuksissaan naurettavuuksiin. He haluavat tämän suuren voiton maksuksi kaikesta työstä, mutta samalla kostoiksi kaikille niille, jotka Oslon ja Lahden ja Seefeldin ja Lake Placidin päivinä veivät heiltä mahdollisuuden edes surra ja itkeä rauhassa - - (ML 39.)

Toimittajat eivät olleet ainakaan helpottaneet uran vaikeita alkuvaiheita. Oikeastaan on päinvastoin.

Menestyksen myötä media armahtaa Marja-Liisan. Kun Sarajevo näyttää parhaita puoliaan, saa Marja-Liisa median myönteisenkin huomion. Yhdysvaltalaisen ABC-yhtiön toimittajat ihastuvat Marja-Liisaan: ”She is wonderful!” (ML 246). Tämä ”ihan hyvännäköinen nainen” pelastaa heille koko kisat ”voittamalla venäläisen, kaatumalla ja itkemällä uupumuksesta ja onnesta” (ML 246). Superlatiivit loppuvat kaikilta ja Marja-Liisan saavutuksia sijoitetaan erilaisiin mittasuhteisiin (ML 266). Mutta ennen kaikkea nostetaan pintaan Marja-Liisan tavallisuus:

Kun Marja-Liisa Hämäläinen iltauutisissa liikutustaan pidätellen puhui ’meikäläisestä’ ja kun hän haastatteluissa kaihoili kotiväkeään, kiitteli kaikkia voittoonsa osallisia - - (ML 248).

Miesten näkemys Marja-Liisan voitosta kerrotaan ensin ja vasta sen jälkeen naisten. Nyt kiinnitetään huomio hiihtäjän ulkonäköön ja näyn herättämiin tunteisiin juuri tämän kisan ja voitonhetken aikana.

Nyt tarjolla oli nainen, jonka silmiä hivelevästä hiihdosta tosin nähtiin vain säästeliäitä otoksia, mutta jonka voimassa, solakassa kauneudessa ja sydämeen sattuvassa luontevuudessa he kokivat jotakin pakahduttavaa. Se riitti, sen voiton ylivoima ja selkeys,

miehille. Mutta sen lisäksi se läikytti nuorten ja jo elämää nähneitten naisten sydämet. (ML 248.)

Miehen ja naisen tapa seurata urheilua näytetään erilaisena. Molempien katse kohdistuu ulkonäköön, mutta voimaa, solakkaa kauneutta ja luontevuutta tarkastellaan eri tavoin. Miehillä riittää voitto ja sen ylivoima sekä selkeys. He tarkastelevat urheilua rationaalisena toimintana, jossa eri tavalla mitaten etsitään paremmuus. Naiset jaetaan katsojina kahteen ryhmään: nuoriin ja ”jo elämää nähneisiin”. Heidän urheilun katsominen on miesten katsomisesta eroavaa toimintaa, joka erotetaan miesten katsomisesta ”mutta”-sanalla. Naiset katsovat urheilua myös ”sen lisäksi” eli miesten katsominen on vakio, mutta Marja-Liisan voitto aiheutti, että tämä vakio ylitettiin. Naisille Marja-Liisan voitto ”läikäyttää sydämet”, se otetaan tunteenomaisesti.

Myös huippu-urheilun ja naiseuden suhteeseen viitataan. Kun voittoja Sarajevossa juhlitaan, korostetaan Marja-Liisan suomalaisuutta, naiseutta, maalaisuutta, tavallisuutta:

Suomalainen, suomalainen nainen! Katsokaa millainen! Ei ruma robotti, ei sen näköinen että kun on aikansa pumpattu suoniin kemikaaleja, niin sitten itsensä ihmisenä kadotettuaan menee ja voittaa. Ei, vaan suomalainen nainen, jota kelpaa esitellä muillekin, joka ei häpeä olevansa maaseudulta ja kaukaa; on siitä ylpeä, puhuu siitä tavalla, jota ei sitten viisikymmenluvun ole kuultu. Miten herkkä, kaunis ja uljas! (ML 248-249.)

Monet niistä asioista, joista Marja-Liisa oli aikaisemmin saanut kuulla negatiivisia kommentteja, ovat nyt esillä todistamassa rehellisen ja aidon ihmisen luonnetta. Hän on ihminen ja hän on nainen.

Yhtenä Sarajevon voittojen nostattamana arvona julkisuus herättää pintaan aivan uudenlaisen tason. Mitalijuhlien televisioinnin yhteydessä haastatellaan ihmisiä ja joku sanoo:

'Marja-Liisan taistelun arvo on siinäkin, että hyvin monessa suomalaisessa kodissa lapset näki isänsä itkevän ensi kerran' (ML 268).

Marja-Liisan uran tarina herättää suomalaisissa miehissä tunteita, jopa kyyneliin asti.

Julkinen kuva Marja-Liisasta ja hänen urastaan on poikkeuksellisen vakiintunut. Vielä aivan hiljattain, kun Pentti Jussila julkaisi teoksen Suomen hiihto (1998) hän esittelee Marja-Liisan uran otsikolla: ”Kaikkien aikojen tuhkimotarina: kansakunnan petturista ja suurimmasta surkimuksesta rakastetuksi kuningattareksi” (Jussila 1998, 138). Edelleen nostetaan siis järkähtämättä esiin kilpailu-uran alun vaikeudet ja toisaalta sivuutetaan se työ, mikä on välillä surkimuksesta kuningattareksi. Julkisuutta ei kiinnosta se työn ja harjoittelun määrä ja laatu, minkä Marja-Liisa tekee saavutustensa eteen.

7 HUIPPU-URHEILUN DISKURSSIT

7.1 Totaalisen valmennuksen malli

7.1.1 Luonnonmenetelmä hylätään

Valmennus alkaa muuttua ja uudistua Suomessa. Huippu-urheilussa aletaan rakentaa ”systematiikkaa, ensimmäistä suomalaista hiihtovalmennuksen järjestelmää”, sillä tavoitteena on uusi totaalisen valmennuksen malli (ML 50). DDR:n valmentajat kertovat, että ”marxismi-leninismien elähdyttämät naisemme harjoittelivat enemmän kuin miehet Sapporoon” (ML 51). Harjoittelumäärien kasvattaminen on uuden alku ja kuten Mauno Saari DDR:n valmentajien lausunnosta toteaa: ”Se oli lähtölaukaus. Ja uhkaus.” (ML 51.)

Maatalon töiden ja harjoittelun välinen suhde muuttuu. Aikaisemmin, kun Hämmäläiset olivat hankkineet taloon lypsykoneen, ”niin kuin ajan tapa vaati”, ei valmentaja siitä tykännyt: ”Ainakin pari lehmää pitäisi kyllä jäädä käsilypsylle”, oli valmentaja mutissut (ML 36). Hän oli nähnyt lypsämisen ja hiihtoharjoittelun yhteyden.

’Luonnonmenetelmään’ perustuvat harjoitteet pantiin lopullisesti viralta. Enää ei harjoituspäiväkirjaan kelvannut merkintä, että oli tehty heinätöitä tai kaivettu ojaa. (ML 51.)

Tieteellinen huippuvalmennus tahtoi navettaan; eivät mansikit ehkä ymmärtäneetkään, miten lajinomaisia niiden utareet olivat (ML 36).

Vesa Karosen (1994, 100) mukaan F.E. Sillanpää on Paavo Yrjölästä kirjoittaessaan ollut sitä mieltä, että ”keskikokoinen tai pienehkö maalaistalo tarjoaa ’järjestelmällisintä treenausta, mitä voi ajatella’” ja, että

harjoittelu tapahtuu ”kiinteässä yhteydessä luonnon kanssa vuodenaikojen vaihdellessa”. Tähän ajatukseen on nojattu Marja-Liisankin harjoittelussa. Maa- ja metsätyöt ovat rakentaneet voiman ja kestävyyspohjan, jota on sitten tarkennettu lajiharjoittelussa.

Nyt maatyöt pitää jättää taustalle. On toimittava vain hiihdon ja sen vuotuisen rytmin ehdoilla. Isälle harjoittelu oli jo aiemminkin merkinnyt työvoiman menettämistä:

Mitä hän ja mitä koti siitä hyötyi, että tytön kaikki aika tahtoi kulua leireillä, matkoilla ja kilpailuissa ja että enää ei edes heinäaikaa rauhoitettu kokonaan talon töille? (ML 36).

Nyt Marja-Liisan on kehoitettava veljeään hankkimaan apua maatöihin, rengin, koska hänen varaan ei voi enää laskea. ”Mutta siihen mitä sie tiet, ei yks renki piisaa” (ML 115) on veljen vastaus. ”Jos tuo tahtinsa ottaa, siinä saa äijä kuin äijä höyrytä” tietää Sukikin. Marja-Liisan työtahdissa on vastusta miehillekin. Hänen työntekoaan verrataan miehen voimaan ja asenteeseen.

Valmentajien asennoituminen on aluksi sovittelevaa:

Tehkään rehua, mutta se kuten muutkin kotityöt saa viedä vain joutoaikaa. ’Heinä- ja elohommiin menet vain sikäli, kun se sattuu harjoittelun kannalta sopimaan!’ (ML 150.)

Marja-Liisa toimiikin näin. Hän kirjoittaa harjoituspäiväkirjan ensimmäiseen sarakkeeseen: ”Rehun tekoa koko päivän” (ML 150). Sen alle hän kyllä merkkää sitten voimaharjoittelun, lenkin ja venyttelyt.

Hyvin pian käy kuitenkin selväksi, että paluuta Marja-Liisan lapsuuden aikaan ei ole. Elämä ja harjoittelu olivat silloin toisenlaista kuin nyt. Poikkeuksellista siinä oli varmaan myös aikalaisilmien tarkasteltuna, koska Simpeleellä koululaiset toivoivat hiihtoloman ajaksi tekniikkaleiriä, johon Suki suostui sillä ehdolla, että nuoret itse tekevät ladut ja laittavat

paikat kuntoon. Nyt tilanne on toinen: ”he ovat laboratorioiden ja millimetripapereiden maailmassa” (ML 64).

Totaalisen valmennuksen mallista sanotaan, että se poistaa ”hiihdosta vanhaa romantiikkaa”, koska se tekee harjoittelusta liian totista ja ammattimaista. Modernin länsimaan kansalliseen velvollisuuteen kuitenkin vihjataan, kun uutta valmennusmallia esitellään: ”Mutta olisihan jonkun velvollisuus ollut seurata kehitystä ja tehdä johtopäätökset ajoissa” (ML 50). Kehityksen ja tieteellisen edistyksen vaatimus siunaa uudet menetelmät. Velvollisuudentunne voidaan tulkita myös valmentajien puheeksi, jolloin lause tarjoaa heille hyväksynnän, kun valmennus tehostuu ja urheilulle on uhrattava kaikki. Valmentajat ovat näin kehityksen ja järkipärisen valmennuksen airueina huippumenestyksen tiellä.

Totaalinen valmennus perustuu järkeen ja tieteelliseen analyysiin. Vaikka tiede ja tutkimus on kaiken taustalla, ovat hiihtäjien saamat harjoitusohjelmat retoriikaltaan selkeitä käskyjä: ”Hänen [Immon] reseptinsä oli karski: harjoitusmäärät on kaksinkertaistettava!” (ML 50). Tulevien kilpailuidenkin odottaminenkin tapahtuu järjen vallassa. ”Mutta se tieto on, että he eivät lähde kilpailuun yllätystä tai jotain mielettömyyksiä toivoen, vaan HAKEMAAN VOITTOA!” (ML 81). Toiminta (ja toivo) nojaa hankittuun tieteelliseen tietoon ja tarkkoihin analyyseihin.

Jotakin totaalisen valmennuksen tuomasta perusteellisesta muutoksesta kertoo lause: ”He ovat tänä yönä aloittaneet täysitehoisen valmistautumisen maailman parhaaseen, täydelliseen urheilusuoritukseen” (ML 116). Tarkan ajallisen hetken määrittäminen on tyypillistä hengellisen retoriikan alueella, jolloin esimerkiksi uskoontulon merkittävyyttä korostetaan tekemällä päivämäärän ja kellonajan avulla selkeä ero entisen ja nykyisen elämän välillä. Vaikka lauseen ajallinen määre on epäselvä ”tänä yönä”, se kertoo

kuitenkin, miten radikaalista muutoksesta on kyse. Totaalinen valmennus päätetään aloittaa, siihen ei ajauduta vähitellen eikä osittain.

Kaikkien asennoituminen uutta valmennusta kohtaan ei ole puhtaan myönteinen. Uskotaan, että tiukasta tieteellisestä valmentamisesta huolimatta jää kuitenkin tuntemattomia alueita. Urheilijan ohjelmointiin ei haluta luottaa:

Kaiken tutkimisen ja hienosäätöisen ohjelmoinnin jälkeen tulee jostakin liian pieni, väärin rakennettu, liian hintelä, liian tukeva tai liian kummallinen tyyppi ja pesee kaikki (ML 46).

Urheiluun halutaan jättää yllätyksen mahdollisuus. Vaikuttaa siltä, että tekstissä halutaan korostaa sitä, miten kenellä tahansa meistä on mahdollisuus voittoihin. (Nais)urheilulle on tyypillistä trivialisointi eli naisten tekemien tulosten ja suoritusten vähättely (Pirinen 1999, 36). Tämä ei näy tekstissä suoraan, mutta vihjaa, että voiton voi saavuttaa ”kuka tahansa”, täysin epäsovinnainen tyyppi. Väite osoittaa näin, ettei tiedettä ja teorioita pidä palvoa liikaa eikä niitä voi pitää myöskään menestyksen lopullisena avaimena:

Se on urheilun ikuisuuden salaisuus ja vaikka he sen salaisuuden kätkevän kammion ovea rynnäköivät kaikissa laboratorioissa, tutkimushuoneissa, testeissä, neuvotteluissa ja seminaareissa rystyset verillä, se ei suostu hievahtamaan (ML 46).

Tieteen ja tutkimuksen avulla hankittavaa menestystä tavoitellaan voiman käytön ja fyysisen kivun kautta. Jopa seminaareissa ja neuvotteluissa etsitään voiton avainta ”rystyset verillä”. Urheilun alueen tiedettä ja tutkimusta kuvataan fyysisen kivun ja äärimmäisen työnteon metaforan avulla. Tutkimus ja sen kohde rinnastetaan.

Marja-Liisan harjoittelun muuttumiseen vaikuttavat myös tunteet. Hän säälii Harria, kun tämä tekee armottomia harjoitteitaan ja samalla kuin sympatiasta Marja-Liisa alkaa matkia Harria. ”Marja-Liisa alkoi harjoitella

kuin mies” (ML 108). Harjoitteet itsessään eivät juurikaan muuttuneet, mutta hän alkaa tehdä kaiken

aavistuksen verran enemmän ponnistaen, hieman paremmin ojentaen, vähän armottomammin (ML 108-109).

Näillä kriteereillä kuvataan miehen ja naisen harjoittelun eroa. Kriteereissä paljastuu, että ero toteutuu määrällisenä, mutta myös laadullisena. Eroa luonnehditaan pieneksi, mikä merkitsee sellaista tason nostoa, mihin nainenkin kykenee. ”Vähän armottomampi” harjoittelu kertoo tuskin mitään harjoittelun muutoksesta, mutta osoittaa sen, että miehen harjoittelu on normi. Vaikka Marja-Liisan harjoittelu olisi ollut jo kyllin armotonta, hän harjoittelee nyt ”vähän armottomammin”.

Kuntoa rakennetaan palikkatornin tavoin: ”Erittäin kovaa ei voi rakentaa kuin kovan päälle” (ML 150). Kaiken on oltava kohdallaan, mikä vaatii myös sen, että ”elämä alistetaan kokonaan urheilulle” (ML 150). Harjoittelu on tavoitteellista ja ankaraa. Nyt tähdätään siihen, että kehon toiminnot automatisoituisivat, koska ”pää tavoite on koko ajan jouduttavuus” (ML 124).

- - keholle ei anneta missään vaiheessa tilaisuutta luulla toisin (ML 153).

Kehon toiminta ratautetaan alusta lähtien, koska ratautuneet liikkeet ja liikesarjat merkitsevät entistä taloudellisempaa liikkumista (ML 153).

Tavoitteena on täydellinen suoritus Sarajevossa ja siihen valmistaudutaan. Ladut ovat siellä vaikeat, mutta ”ei sinne lepäämään mennäkään” (ML 126) ja sen lisäksi Marja-Liisa vaatii, että ”tappomäkeä varten on tehtävä omat harjoitukset. Siihen ei ruutuhyppely auta” (ML 127). Marja-Liisan asenne on vahvistunut vastaamaan uuden harjoittelun ja tavoitteen mukaisia vaatimuksia. Tyttöjen leikit ovat takana. Hänellä on aikuisen naisen ja aikuisen huippu-urheilijan leikit.

Tähtäimenä on, että ”hän voi ’unohtaa’ kehonsa hiihtämään, antaa sille vain tietoa ja käskyjä. Hän voi ”lukea” latua ja ohjata elimistöään - - ” (ML 154) Hän käskyttää lihaksiaan ja luitaan: ”Näyttäkää onko teistä mihinkään!” (ML 138). Hiihtäjää verrataan koneenkäyttäjäksi ja jetin ohjaajaksi.

Uuden harjoittelun sisällölliset muutokset kuvataan passiivissa, vaikka kaiken toteuttaja on tietenkin vain ja ainoastaan Marja-Liisa. Harjoitteluohjelma vyöryy tekstinäkin ilman hengähdystaukoja:

Harjoitusta tarkennetaan, kovennetaan, rasitusta nostetaan, matkoja lisätään huomattavasti, koska tavoitteeksi asetetaan kovan kansainvälisen rutiinin hankkiminen, vedetään massarinteessä silmät usvaan, harjoitellaan ’häkäpöntön’ kanssa hidasta tukehtumista, voimistellaan, venytetään, kiskotaan voimaa lihaksiin, rynnätään lenkille mustaan syksyyn tai raudankylmään pakkaseen, itketään lihasten kivun yltyessä (ML 98).

Analyyttisyys ja ohjelmallisuus siis lisääntyvät ja harjoittelusta tulee vaativaa ja ehdotonta, kuin hengen hädässä on harjoitettava. Lenkillekin ”rynnätään”. Marja-Liisa toimii, mutta miten? Hän syöksyy harjoitteisiin kuin pakon ajamana. Hän ei tee valintoja. Hän ei ole toimivana subjektina kaiken käynnistäjänä, vaan hänen harjoittelunsa kuvataan passiivimuodossa. Toiminnan lopulliset motiivit ja käskyttäjät jäävät rivien väleihin.

Yksi hurjimmista harjoittelumuodoista on pönttöharjoittelu. Siinä ”urheilija pakottaa itsensä hidasta tukehtumista muistuttavaan tilaan (ML 158). Pönttöharjoittelu valmistaa korkean paikan leirejä varten ja siitä sanotaan, että se on ”modernin kestävyysurheilun valmennuskeksinnöistä kenties pirullisin” (ML 158). Marja-Liisalle selässä kannettava laite on tuttu eikä hän tunne enää klaustrofobiaa sen suhteen, mutta silti ”katselee laitetta lieväällä vastenmielisyydellä” (ML 158). Vuoristoharjoitteluaan varten hän totuttautuu ”pitkin kesää tihentyvästi tukehtumisen tunteeseen” (ML 159).

Kenelle tahansa ensimmäinen kokemus pöntön kanssa liikkumisesta on hirvittävä. Jo reipas kävely pakottaa ensikertalaisen repimään

hätäisesti suokappaleessa olevan läpän auki ja huohottamaan kuin olisi ollut hukuksissa. (ML 158.)

Kiivetessään loivaa rinnettä - - hän heti tuntee tukahtumisen aallon ja alkaa repiä kehnoa ilmaa kiihkeästi keuhkoihinsa, jotka jo mäen päällä vaativat epätoivoisesti selitystä. Mutta hän tietää tämän olevan harjoituksen tarkoitus - - kunnes vauhtia on pakko näkökentän mustumisen ja ankaran kivun takia hellittää. (ML 158.)

Kun rasitus on äärimmillään, hänestä tuntuu, etteivät lihakset jaksamillään vetää keuhkoja auki ja että kylkiluiden kehykset ovat repeämäisillään krampinomaisista kiskaisuista (ML 159).

- - seuraavina päivinä rintakehä tuntuu siltä kuin sen yli olisi ajettu traktorilla: jokainen lihas on arka ja särkevä (ML 160).

Harjoittelun syvintä tunnetta verrataan tekstissä tunneliin. Myös kilpailun äärimmilleen viety rasitus on kuvattu samoin.

- - hän iskee ja iskee, hakkaa ja hakkaa, tulee uuteen ja ennestään käymättömään tunneliin, katsoo sen maksoittuneen veren värisiä seinämiä ja käsittää taivaan sirpaleiden sinkoavan etäälle maalin jälkeen (ML 138).

Lähes samoin kuvataan harjoittelua kotimaan- ja ulkomaanleireillä. Sitä luonnehditaan monotoniseksi, ”putkeksi”. Lenkkien ja muun treenaamisen lisäksi Marja-Liisa ”hoitaa suihkut, ruokailut ja unet täsmällisesti ja ajautuu näin tietoisesti ’putkeen’” (ML 169).

’Putki’ merkitsee kaiken turhan karsiutumista teoista ja ajatuksista. Sitä voisi kutsua hiihtonarkoosiksi, tai siistimmin täydelliseksi keskittymiseksi harjoitteluun. (ML 169.)

’Putki’ häivyttää hänestä pois joitakin persoonallisuuden piirteitä, mutta niin saa tapahtuakin (ML 169).

Elämään ja ajatuksiin ei päästetä nyt mitään, mikä voisi häiritä täydellisen hiihtäjän rakentamista. Kaikki palvelee vain yhtä tarkoitusta: - - ”Marja-Liisan elimistö opetetaan Sarajevon rasituksiin (ML 130). Muutosta hänen kivun siedossaan kuvataan: ”hänen maitohappoastiansa, kykynsä sietää

tuota ainetta, on koetettu valssata niin isoksi kuin suinkin” (ML 190). Kivun käytävä alkaa olla opiskeltu. Marja-Liisa tunnistaa sillä käytävällä erilaiset kynnykset eli tasot, joilla hänen pitää pystyä hiihtämään tietyllä vauhdilla.

Urheilijan kunnan ja kestävyuden mittana on maitohapon kertyminen lihaksiin. Marja-Liisan kestävyyttä on parannettu ”maitohappoastiaa valssaamalla” eli työstämällä mekaanisesti konepajassa. Marja-Liisan keho on ollut aina ihanteellinen. Häneen oli kohdistettu valmennusjärjestelmässä suuri toiveita jo ikäkausisarjoissa (Jussila 1998, 138). Mutta nyt Marja-Liisan keho on vielä parempi. Mekaanisesta työstöstä vihjaava vertaus paljastaa kehon koneluonteen. Jari Eskolan (2000, 64) mukaan urheilija joutuu tuottamaan kehonsa lajin ja sen vaatimusten mukaiseksi. Niinpä keho, ruumis on urheilijalle jotain muovattavaa, eräänlaista raaka-ainetta. Tässä muovausprosessissa urheilija käyttää erilaisia keinoja, joista osaa pidetään hyväksyttävimpänä kuin toisia – sosiaalinen sopimus sekkin.

Hiihtourheilu rinnastetaan tekstissä teollisuudenalaksi. Urheilu on toimiala ja ”leikkiä vain samaan mittaan kuin raskas vientiteollisuus” (ML 105). Urheilua verrataan myös voitokkaaseen sotaan ja avaruuden valloitukseen, sillä nämä kaikki sähköistävät koko maailmaa ja luovat samalla hyvin tunnepitoista ja kansainvälistä mainontaa. (ML 105.)

Teollisuudenala-metafora on kiinnostava. Umberto Eco (1985, 211) on verrannut jalkapalloammattilaisia liukuhihnatyöläisiin. Samaa ajatusta on jatkanut Antti Karisto (1994, 219) todetessaan, ”että ammattuurheilussa tapaamme työn sellaisena kuin se kerran oli”. Urheilun ammatillistumiseen liittyvät Kariston mukaan tiukat ohjelmat ja aikataulut, toistot, mekanistisuus, kurinalaisuus sekä auktoriteetien valvomat suoritukset, mitkä kaikki muistuttavat perinteistä tehdastyötä ja sen työnjohtoa. Urheilija on alistetun työläisen jäännös tämän päivän maailmassa.

Urheilua verrataan työhön myös Marja-Liisa-teoksessa. Siinä korostuu työn määrä ja laatu, jotka erotetaan selvästi siitä saatavaan palkkaan eli voittoon liittyvään palkintoon:

- - harva ihminen mistään rahasta suostuisi - - samaan työhön. Vuorokorvaukset, sateisen kelin, kivun, säryn, pakotuksen ja tukehtumisen tunteen lisät? - - Palkka se, että saa yrittää. Ja jälkeinpäin vasta selviää, maksetaanko. (ML 147)

Nykypäivän huippuhiittäjien sponsorituet ja omat yritykset (esim. Pohjolan Karpaasit Oy) osoittavat, että tämän päivän tilanne on ainakin joidenkin urheilijoiden kohdalla toinen.

7.1.2 Urheilun ja lääketieteen suhde

Lääketieteen asema uudessa valmennusmallissa on kiistaton. Tekstissä on kiinnostavia ilmaisuja, joista paljastuu urheilun ja lääketieteen välinen suhde. Ilmaukset heijastavat ristiriitaisia ajatuksia lääketieteellisestä valmentautumisesta.

Totaalisen valmennuksen tuloa Suomeen edistää paradoksaalisesti tekstin mukaan myös dopingin lisääntyminen. Samassa tilanteessa näkyy myös lääketieteen ja urheilun suhteen tiivistyminen.

Maailman kärjen karatessa vaikka kuinka kauas urheilijat etsivät hätäpuu niistä vippaskonsteista, jotka olivat tiedossa. Juttuja ja huhuja kulki runsaasti, tilanne oli hallitsematon, piristeiden ja ihmeaineiden kokeilu ja käyttö oli kuin pontikankeittoa; itse kukin harjoitti sitä ihmeen toivossa ja pimennossa. Kiellettyä tai ei, kaikki ymmärsivät asian eettisen ja moraalisen arvelluttavuuden ja perustelivat poppakonsteja itselleen sillä varmalla vakaumuksella, että toisetkin niitä käyttivät. (ML 50.)

Tekstin mukaan ei käy ilmi, mitä Suomen valmentajat ajattelivat dopingista. Immo Kuutsa ei oikein ole varma, - - ”onko hänen muistinsa puolueellinen. - - vastustiko hän todella näitä kepulikonsteja? Niin hän uskoo tehneensä.”

(ML 50-51.) Jotakin muuta piti tehdä ja Immon mukaan se oli ”tosiasioiden tunnustaminen ja raaka työ” (ML 51). Jos muut käyttävät aineita ja turvautuvat ’kemialliseen valmennukseen, niin Suomessa on sen tilalla ’totaalinen valmennus’. Se, mikä näiden ero todellisuudessa on ihmisen ja urheilijan kannalta, on häviävän pieni. Urheilija on molemmissa valmennusmalleissa sellaisten menetelmien ja ’temppeujen’ kohde, joiden avulla voittoja ja menestystä uskotaan saavutettavan.

Voi siis hyvin kysyä, mitä doping oikein on? Timo Seppälän (1996, 83) mukaan maamme on tällä hetkellä yksi johtavista maista ns. piilodopingin kehittämissä. Seppälä tarkoittaa tällä termillä kaikkia niitä menetelmiä, jotka täyttävät dopingin piirteet, mutta joita ei toistaiseksi ainakaan ole dopinginluettelossa. Tämän mukaan kaikki manipulaatio olisi kiellettyä. Se, miten asiaan on suhtauduttu Marja-Liisan kilpailu-uran aikana, jää tässä yhteydessä selvittämättä, mutta myös totaalisen valmennuksen mallissa käytetään näitä Seppälän määrittelemiä manipulatiivisia menetelmiä (vrt. pönttöharjoittelu).

Suhdetta dopingiin kuvataan myös tilanteessa, jossa kysytään, onko urheilija kyllin hyvä.

Tässä vaiheessa urheilijan elämään voi kävellä itse piru. Juuri tuossa vaiheessa huipulle kiihkeästi tahtovan urheilijan ajatuksiin pyrkii kummituksia, joita hän ei ole ennen tosissaan miettinyt. (ML 118.)

Pirulla on hylly täynnä erikoistarjouksia. Sillä on puhemiehinään valkotakkisia oppineita miehiä. Se vetoaa mitä inhimillisimpiin argumentteihin. - - miksi sinä olisit TYHMEMPI KUIN MUUT, rehkit turhaan ’moraalisi’ kanssa - - (ML 118.)

Doping on piru ja se houkuttelee urheilijaa. Apulaisina sillä on valkotakkisia oppineita miehiä, jotka vertautuvat lääkäreihin. Moraalia se ei tunne, mutta sitä paremmin sananlaskun viisauden, että ”Hullu paljon työtä tekee, viisas pääsee vähemmällä”. Moraali ja sen kuunteleminen ovat sekä

tyhmää että lapsellista:

Mitä iloa sinulle - - on 'moraalistasi'? Huvittaako sinua hokea yksiksesi nenä konjakkilasissa elämän loppuun saakka sitä, että sinä OLISIT ollut voittaja, jos et olisi niin puhdas ja viaton? (ML 118.)

Tyhmyys ja viattomuus eivät ole teksissä ainoita syitä olla käyttämättä kiellettyjä aineita. ”Asiaan liittyvät pelot ovat saavuttaneet kammon asteen” (ML 118), joten vain ne urheilijat, joilla on tavallista korkeampi ”suoriutumisen tarve” voivat lipsahtaa vieraisiin aineisiin. Tekstissä on tässä kohdin kiinnostava vihjaus siitä, miten ”tuo salaperäinen suoriutumisen tarve - - on naisilla voimakkaampi kuin miehillä” (ML 119).

Otteesta ei käy ilmi, mihin lähteeseen Saari nojaa, mutta kun samassa asiayhteydessä kerrotaan näiden suoritustavoituneiden urheilijoiden motivaation perustasta, ajatus nyrjähtää kiinnostavalle puolelle: ”Sellainen urheilija ei kilpaile maansa puolesta, ei siksi että oikea lippu nousisi salkoon ja oikea hymni soitettaisiin. Hän taistelee vain omasta puolestaan, suoriutuakseen” (ML 119). Onko tässä Saaren mukaan urheilijakuvan kauhukuva: epäisänmaallinen, urheilun legioonalainen, joka pakkomielteen riivaamana harjoittelee ja kilpailee toteuttaakseen salaperäistä psyykkistä pakkoaan? Useimmiten tällainen olisi tekstin mukaan nainen.

Kun Marja-Liisan synnynnäisiä ominaisuuksia esitellään, tulee esiin myös ”verissä alusta saakka ollut ylivertainen suoriutumistahto” (ML 128). Se auttaa hänen pitkiä jäseniään ja ”luontaisesti” toimintavalmiita lihaksiaan huippusuorituksiin.

Toinen urheilun ja lääketieteen suhteesta tekstissä esiintuleva ilmiö on naisten hormonitoiminta. Päävalmentajan silmissä Marja-Liisa alkaa Lake Placidin olympialaisten (1980) kuukautiskohun takia olla menetetty tapaus, joka ei herätä ymmärtämystä, vaan enemmänkin naurua. - - ”ensin ei pidä yläpää ja sitten pettää alapääkin” (ML 84). Marja-Liisan maine ikuisena

epäonnistujana alkaa sinetöityä, vaikka kilpailun epäonnistumiseen onkin hyvin luonnollinen syy. Luonnollinen, naisen elämään kuuluva asia itseasiassa 'luonnollistaa' Marja-Liisan kaikin tavoin kehnoksi hiihtäjäksi. Se tekee hänen epäonnistumisestaankin 'luonnollista'.

Olympialaisten esikisojen aikana naisurheilijoiden hormonitoimintaan oli vaikutettu lääkkein, jotta ”asia” eli kuukautisten osuminen kilpailupäiviin saadaan ”mekaanisesti” ratkaistua. Mutta tulos oli ollut, että naiset ”tunsivat olonsa kivuliaaksi - - sen lisäksi lääkitys sai heidät pullistumaan kuin vappupallot” (ML 84). Upeat, uljaat hiihtäjänaiset olivat hormonilääkityksen takia ”kärsimättömiä, turpeita ja huonovointisia” (ML 84). Tämän takia lääkitys jätettiin varsinaista olympialaisista pois.

Naisen hormonaaliset muutokset ovat hiihtoväen keskustelun aiheena pitkään. Valmentaja Kuutsa kehittelee naisen hormonaalisista muutoksista oman teorian, jonka esittelee joukkueen uudelle lääkärille: ”Minä luulen, että kuukautisten sattuminen kohdalleen juuri isoissa kisoissa on jännitystä, sen [Marja-Liisan] hormonit hyppää kattoon, ne rupeavat räpiköimään kuin kanat orsilta” (ML 85). Marja-Liisa kuvataan oman naisellisen biologiansa orjaksi. Naisen hormoneja verrataan jopa kanoihin, jotka alkavat hyppiä vallattomasti orrellaan. Naisen sisällä on jotakin, mitä hän ei pysty hallitsemaan. Tätä verrataan kanojen säikähtyneeseen räpiköintiin.

Ihmisen biologisoimista ja lääketieteellistämistä kutsutaan medikalisoitumiseksi. Sen mukaan lääketieteelliseksi ongelmaksi voidaan esittää mitä tahansa ilmiötä, jolla on jotakin ”tekemistä ihmiskehon tai mielen kanssa” (Tuomainen & Myllykangas & Elo & Ryyänen 1999, 49).

Urheilun ja lääketieteen suhdetta Suomessa tutkinut Jyri Puhakainen on näkemyksissään kriittinen. Teoksessaan Kesytyt kehot (1997) hän tarkastelee urheilun ja ihmisen suhdetta, urheilun ja valmennuksen

teknistymistä ja mm. urheilun medikalisaatiota. Yksinkertaistaen Puhakaisen (1997, 37) ajattelun mukaan urheilijoille opetetaan, että kipu kuuluu urheiluun, urheiluun kuuluu lääketiede ja lääketiede poistaa eri tekniikoin kivun, että voit jatkaa urheilla. Kun Marja-Liisan sanotaan tavoittelevan ”kivun herruutta”, on ilmaus todiste Puhakaisen ajattelusta. Marja-Liisa operoi huippu-urheilun käytänteissä harjoittelemalla äärimmäisellä tasolla, mutta diskursiivisesti hän objektivoi tuntemansa kivun itsensä ulkopuolelle, alistaa sen ja katkaisee sillan oman kehon ja oman mielen väliltä.

Urheilun medikalisoitumista ja kemiallistumista vahvistaa myös ajatus siitä, että valtakulttuurista poikkeava yhteisö voi sitoa jäsenensä johonkin terveyttään runteleviin, jopa rituaalinomaisiin tekoihin. Kun siis moderni ihminen valitsee elämäntyyliinsä, hän samalla joutuu hyväksymään valintaansa sisältyvät terveysriskit. (Tuomainen ym. 1999, 114.) Jos huippu-urheilu oletetaan elämäntyyliksi, voi doping ja siihen liittyvät terveysriskit saada oikeutuksensa elämäntyyliin kuuluvina riskeinä. Jos harrastat laskuvarjohyppäämistä, otat huomioon riskin mahdollisesta onnettomuudesta.

Naisen elämän medikalisaatio tapahtuu usein raskauden, synnytysten ja vaihdevuosien hallitsemiseksi (Tuomainen ym 1999, 52). Kun teoksessa kirjassa ollaan huolestuneita Marja-Liisan vanhenemisesta, huoli kohdistuu ensisijaisesti siihen, että parhaimmat lapsentekovuodet ovat käsillä (ks. esim. ML 112-113). Samassa nostetaan välittömään tarkasteluun se, miten Takaloiden perheen lapsenteko ei aluksi meinannut tuottaa tulosta. Päävalmentajaa syytetään ja hän saa lisänimen ”Munatorvi-Immo”. Epäillään vahvasti, onko Immon hevoskuuri, totaalinen valmennus hormoneineen ja litkuineen, ”tuhonnut Helena Takalon naisena” (ML 84).

Huoli siitä, että nainen menettää urheilussa naiseutensa ja

mahdollisuutensa lasten hankkimiseen, on ollut kiinteä osa naisen ja urheilun suhdetta koskeneessa puheessa. 1900-luvun alkupuolelta lähtien on ajateltu, että naisen kansalaisuus rakentuu ”äitiyden, hoivan, kasvatuksen ja perheenemännyyden rooleina” (Tervo 1999, 96).

Myös Marja-Liisan äitiyshaaveita esiintyy tekstissä. Niissä on olennaista se, että Marja-Liisan haaveiden lisäksi, myös valmentajat (miehet) tiedostavat asetelman: ”ensin elämä, sitten nämä leikit” (ML 112-113). He eivät tahdo ”tuhota” mitään. Elämä tarkoittaa naisen oikeaa elämää eli perheen perustamista ja lasten hankkimista ja huippu-urheilu kuvataan ”leikiksi”.

Huippu-urheilun ja lääketieteen suhde on esillä tekstissä kriittisesti. Toisaalta lääketieteen erilaisia menetelmiä ja lääketieteen tietoa hyödynnetään harjoittelussa, mutta sen lisäksi uskotaan kuitenkin vielä entiseenkin harjoittelumalliin ja puhtaaseen urheiluun.

Kuinka paljon olisi mestareita, jos tilastot, käyrät, verianalyysit, hormonipitoisuudet, liikedynamiikka, motoriikka, kilopondit, kulmat, verisolut ja molekyylit ratkaisisivat (ML 170).

Kaikesta kriittisyydestä huolimatta teksti kuitenkin paljastaa kohtia, joissa urheilijat ovat olleet lääketieteen koekaniineina (vrt. kuukautisten siirtäminen). Vaikutusten kielteisyyttä kuvataan hiihtäjien ulkonäön ja olotilan ikävillä muutoksilla, koska toivottua vaikutusta ei kuitenkaan lääkkeillä saatu. Entä jos vaikutukset olisivat olleet vain myönteiset? Monet menetelmät ovat kuitenkin tiedossa eikä voi epäillä sitä, etteikö niitä myös käytännössä kokeilla.

7.1.3 Valmentajien auktoriteetti

Marja-Liisa noudattaa kuuliaisesti valmentajan auktoriteettia ja tekee käsketyt harjoitteet ohjelman mukaan. Myös valmentajat tuntevat vahvasti

tekevänsä oikein.

Ja he tekivät oikeita päätöksiä, näkivät tilanteen kokonaisempana kuin Marja-Liisa ja auttoivat sitä nopeammin löytämään itsensä ja itsensä kannalta parhaat ratkaisut (ML 86).

Huippu-urheilullisten päämäärien taustaa vasten voi kuitenkin päätellä, että valmentajien perimmäinen tavoite oli hioa taustat niin hyvään kuntoon kuin mahdollista, jotta epäonnistumiset vihdoinkin olisivat ohi.

Isälliset ohjeet ulottuvat myös urheilun alueen ulkopuolelle, mikä voidaan ymmärtää hyväksikin asiaksi. Ehkä paras esimerkki tästä on valmentajien toive, että Marja-Liisa löytäisi oikean poikaystävänsä. He nimittävät toimintaansa:

- - Perheneuvonta- ja suunnittelutoimisto Kuutsa & Repo, parivalintaa menestyvien urheilijoiden parhaaksi - - (ML 86).

Marja-Liisa halutaan nähdä psykofyysisenä kokonaisuutena, jonka elämässä tunteilla on suuri merkitys. Kun Marja-Liisa kysyy valmentajiltaan: ”Hyväksyttekö sitten Harrin?” paljastaa kysymys sen, miten vahvasti hänen elämäänsä ohjataan. Valmentaja tavallaan tuntee vastuunsa, mutta samalla toisaalta aliarvioi ja mitätöi Marja-Liisan oman yksityisyyden.

Marja-Liisastakin tulee avuton nuori nainen, joka turvautuu kaikessa valmentajaansa. ””Sie saat ettiä sen ammatin miulle”” (ML 110). Suki ehdottaa karjakon ammattia, mutta Marja-Liisa sanoo osaavansa sen jo. Kuntohoitajan ammatti käy molemmille ja siihen Marja-Liisa kouluttautuu.

Valmentajan rooli on hyvin isällinen. Oikeastaan hän katsoo velvollisuudekseen jopa seksuaalivalistuksen antamisen. Valmentaja on hyvin hämmentynyt Marja-Liisa -mysterion edessä. ”Mitä hän tietää naisista sen enempää kuin miehet yleensä? Ja se ei ole paljon. Mitä hän tietää tytön varttumisesta naiseksi ja mitä sen sisällä silloin tapahtuu?” (ML

109.) Naiseuden puhjetessa valmentaja on enemmän hämillään kuin Marja-Liisa.

Selittää sille asioita, kun paidan alta töpöttävät pienet nyykät saivat sen hämilleen ja kun se pelkäsi olevansa ruma ankanpoikanen, jonka tarina ei jatkukaan kuin satu? (ML 110).

Naiseus pakottaa valmentajan ajattelemaan valmennustakin toisin. Nainen on erilainen valmennettava. ”Elämä, naisen elämä valaistuu hänelle” (ML 119). Sukupuoliero vaatii erilaista valmentamista.

He, Suki ja muut, ovat valmentaneet urheilijoita kuin miehiä, kuin hevosia. Taitavasti, mutta kuitenkin mekaanisesti ja älyttömästi. (ML 119.)

Naisen ja miehen ero valmennettavana kuvataan hyvin kiinnostavasti. Urheilija = nainen. Mies = hevonen. Urheilija, jota valmennetaan, kuvataan ei-mieheksi eli naiseksi. Häntä on kuitenkin valmennettu kuin miestä, jota verrataan hevoseen. Eli ketju jatkuu: naista on valmennettu kuin hevosta. Urheilujournalismillekin tyypillinen nais-etuliitteen käyttö naisten urheilusta puhuttaessa puuttuu kuitenkin tästä otteesta. Urheilija edustaa naista ilman nais-etuliitettä.

Naisten ja miesten erojen kuvaaminen jatkuu. Miehestä sanotaan:

yksinkertainen otus - - soturi, kauas lähtijä, metsässä kulkija - - hakee kunniaansa, voimiaan, saalista, naista - - ei vanhene kuten nainen, ei halua elämälleen tasapainoa ja ehjää näkyä (ML 120).

Naista kuvataan:

ota tällainen itkijä ja leivo sitä. Ymmärrä väärin - - mitä se hakee ja tahtoo. Neuvo sitä, aina väärin, kuuntele, ole surullinen. Et käsitä sitä, sen kaipuuta tietää elämänsä; sylin, kodin, soturin, miehen kaipuuta. (ML 120.)

Kun nainen on valmennettavana, se on miesvalmentajalle vaativa ja lähes epätoivoinen tehtävä. Naisesta on ”leivottava” esiin huippu-urheilija loputtomista väärinymmärryksistä ja naisen perimmäisestä salaperäisyydestä välittämättä. Mies on heti valmis taisteluun, ”lähtemään

kauas” ja hakemaan kunniaansa. Nainen on passiivinen, kaipaava objekti, jota työstetään.

Miehelle menestys ja kunnia ovat tärkeitä. Myös päävalmentajalle vain voitot merkitsevät. Sarajevonkin aattona hän haaveilee: ”Sarajevo! Voittajana maaliin Immo Kuutsa, joukkueineen!” (ML 52.) Valmentaja nimeää itsensä voittajaksi. Urheilijat ja muu joukkue tulevat johtajan jäljessä. Omistussuhde on myös selvä: kysymys on Immo Kuutsan joukkueesta.

Hyvin usein Marja-Liisasta puhutaan se-pronominilla. Ilmaus viittaa suomenkielessä asiaan tai eläimeen. Kun pronominalinnat laitetaan usein nimenomaan valmentajien lauseisiin, niin objektivoiva suhde konkretisoituu:

’Eikö se nyt jumalauta voisi harjoitella enempää!’ (ML 18).

Eikö se harjoittele tarpeeksi? Miksi se ei ole nopeampi? Miksei se voita? (ML 62.)

Usein Marja-Liisasta käytetään myös ilmaisua ”tuo”, joka käytössä on yhtä objektivoiva. ”Tuo” ihmisestä puhuttaessa etäännyttää kohteen ja paikantaa puhujan ja kohteen suhteen ulkopuoliseksi ja arvottavaksi.

Tuon hän muistaa toisenlaisena. - - Maa musta, taivas pudonnut sen päälle - - miten se muuttaa sen aivojen hyllyköitä.” (ML 81.)

Yleistä on myös passiivi-muodon käyttö:

vedetään happivajeen poltoilla se minkä piti olla vain kepeä irrottelu, seurataan hysterian rajoilla pahimman vastustajan vetoharjoitusta, aloitetaan puhe ’niiden voitelusta ja suksista’ - - valvotaan myöhille öin rauhottomien mielikuvien paahteessa... (ML 106).

Marja-Liisa hermoilu ei saa minkäänlaista myötätuntoa tekstissä. Hän ajelehtii passiivisena, holtittomana ja syyllisenä vaikeissa tunnetiloissa

saamatta mistään apua. Totaalisen valmennuksen anti ei kantanut Marja-Liisan vaikeuksien selvittämiseen.

Valmentajan auktoriteettiasemassa on samaa kuin mitä sotilaskoulutuksessa. Jari Eskolan tutkimussuunnitelmaa (1987) referoiden Reinikainen (1990, 71) nimeää urheilulle ja sotilaskoulutukselle samoja piirteitä, joita ovat mm. auktoriteettien totteleminen, kurinalaisuus, toisen pitäminen vastustajana ja fyysisen kunnon ihannointi. Näin sodan ja armeijan diskurssit toistuvat huippu-urheilussa. Päämäärä ja keinotkin ovat samankaltaiset: vastustajan nujertaminen fyysisen voiman ja oikean (taistelu)taktiikan avulla. Valmentaja ottaa vastuun harjoittelusta, mutta itse kamppailutilanteessa urheilija (sotilas) on yksin oman voimansa ja taitonsa kanssa.

Mielenkiintoista on myös se, että samalla kun Marja-Liisan pitää alistaa kipu komentoonsa, hänestä esiintyvät kuvaukset ja ilmaisut objektivovat hänet. Vallan hierarkia rakentuu myös retoriikan keinoin eikä Marja-Liisa subjektiivisuus ole varma.

7.1.4 Henkinen valmennus

Totaalisinkaan valmennus ei näytä auttavan, jos siinä keskitytään vain fyysisiin ominaisuuksiin. ”Ihmisen on paljon helpompi muuttaa lihastensa toimintaa, parantaa kestävyytään, lisätä nopeuttaan ja voimiaan kuin järjestää uudelleen aivonsa” (ML 106). Tätä alueelle keskittyy Marja-Liisan uusi henkinen valmentautuminen.

Miksi Marja-liisa ei menesty? Suki murehtii ja kuulee kritiikkiä ympäriltä, koska hänellä on valmennettavanaan ”tyttö, joka kouluiässä ja vielä juniorina oli kuin toiselta planeetalta, aivan omaa luokkaansa” (ML 60). Myös päävalmentajalla on huoli siitä, jääkö ”Simpeleen tipu” vain lupaukseksi, joka hiihtää hyvin, mutta josta ei tule koskaan suurta voittajaa (ML 61).

Marja-Liisan epäonnistumisten jälkeen päävalmentajan tavoitteet ovat selvät. ”Immo haluaisi tehokanalaan, hautomoa, jossa ei kaakateta vaan munitaan” (ML 60). Sukilla on oma aluehautomonsa ja tässä kanalassa Marja-Liisa on ”tipu, joka pyöräytti nahkamunan” (ML 60). Kana-metafora jatkuu ja saa nyt uuden sisällön. Tehovalmennus ja tehomaaatalous rinnastetaan. Sen sijaan munimisen-metafora sijoittaminen lauseeseen, saa aikaan ristiriitaisen vaikutuksen. Munimisen sivumerkitys tarkoittaa mokaamista ja virheiden tekemistä, joista Marja-Liisalla ja valmentajilla oli jo kokemusta.

Marja-Liisankin henkisen harjoittelun ensimmäisiä vaiheita on se, että hän oppii sietämään tuskaa. - - ”hänen on päästävä sen yli, että vain SIETÄÄ tuskaa - - hänen on hitaasti opiskeltava ELÄMÄÄN tuskan kanssa” - - (ML 116). Hänen on oltava ”sen herra!” sanotaan ja alistettava kipu oman tahtonsa komentoon (ML 117). Tärkeää on saavuttaa taso, että kestää tuskaa ilmeettömästi ja hallitsee tuskansa tunteen.

Hän säätelee ja kuuntelee sitä ja päättää itse vapaasta tahdostaan, milloin on aika päästää se peto menemään (ML 117).

Hänen ruumiinsa totutteli uuteen tuttavaansa osa osalta, niin kuin yrittäisi hitaasti istua polttavaan kylpyyn (ML 117).

Kestävätkö siis Marja-Liisan kilpailuhermot? Lahden MM-hiihdoissa (1978) Taina tulee kärjessä ensimmäiseen vaihtoon ja Marja-Liisa menettää

samassa itseluottamuksensa ja vauhkoontuu. ”Mie häviän ainakin kaksikymmentä sekuntia, se on varmaa Immo” (ML 71). Immo yrittää lohduttaa, mutta keino, millä hän sen tekee arvelluttaa häntä itseäänkin, ”Sinä saat kuule hävitä puoli minuuttia ja me voitetaan tämä silti!” (ML 71). Marja-Liisan kokee lähes pakokauhua, kun hänen on lähdeävä johtoasemassa ladulle. Marja-Liisa häviää paniikin takia viestiosuutensa jo ennen lähtöä. Valmentaja antaa siihen jopa luvan.

Ajankohdan valmennusoppaissa yhtenä syynä naisurheilijoiden huonommille tuloksille suhteessa miehiin pidetään mm. sitä, että naiset eivät pidä miesten lailla julkisista kilpailuista. (ks. esim Kiviranta 1980, 87.) Diskurssin toistuminen Marja-Liisan pakokauhun kuvauksessa on häkellyttävä, vaikka pakokauhua voi aiheuttaa myös häviämisen tai voittamisen pelko.

Immo Kuutsalle Marja-Liisan viestihiihto Oslon MM-kisoissa (1982) on jo upea menestys. ”Läpimurto! Hänellä on vuosisadan paras tyyppi ja nyt se on tapahtunut! Hän löysi sen kauan sitten. Mutta nyt se on löytänyt itsensä! Se on enemmän, se on kaikki!” (ML 88.) Hiihdon aikana Marja-Liisa ei kuitenkaan ole ollut yhtä itse varma: hän oli koko ajan miettinyt, milloin kaikki tulevat takaa ja ohittavat tai milloin alkaa itsellä tuntua pahalta eikä pysty enää jatkamaan vauhtiaan. Samojen kisojen 20 km:llä ”jarru hirttä kiinni” ja toiveet menestykset kariutuvat. Marja-Liisan reaktiot ovat sen mukaiset:

’Joku raja se on miullakin! Jossakin kohti asia on selvä. Mitä ihmettä varten pitää itseään riepottaa tällä tavoin, jos ei mitään valmista tule. Miust ei tuu hiihtäjää, ei ikinä!’ (ML 89.)

Ongelmana on Marja-Liisan henkinen kestävyys. Vaikka muu valmentautuminen olisikin totaalista, se ei auta voittoihin. ”Suuresta häviäjästä ei kerta kaikkiaan tule suurta voittajaa, ei silloin jos tappioiden syy on pääkuoren sisällä” (ML 106).

Sarajevon olympialaisiin valmistaudutaan tarkasti. Marja-Liisa alkaa opiskella Sarajevon latuja. Kaikki asiat siellä pitää olla entuudestaan tuttua, joten Marja-Liisa ”hihtää niitä tietojensa ja muistikuviansa perusteella kuin filmiksi päähänsä” (ML 165). Harjoittelu on psyykkistä valmennusta, jossa kaikki yllättävä mikä voidaan pyritään eliminoimaan kilpailutilanteesta pois. Kuten valmentaja tekee Marja-Liisalle selväksi: ”Sinä hihdät siellä kotiladuillasi.’ - - Joka nurkka Sarajevossa on tuttu kuin navetalta kotiin kävelisit.” (ML 165.)

Toinen henkiseen valmentautumisen keino liittyy ”putkeen”. On tarkoitus, että jokaiseen harjoitteeseen ja suoritukseen keskitytään mahdollisimman huolellisesti. Nyt avuksi tulevat rentoutus ja mielen psyykkaaminen.

jos - - joku satunnainen ajatussiru aivojen avaruudesta leijailee mieleen, hän tuhoaa häiriöt nopealla ja tehokkaasti opiskelemallaan rentoutuksella (ML 169).

Tila muistuttaa narkoosia, sillä mitään vierasta ei päästetä mieleen: ”hänellä ei ole vaaraa ajautua epätodellisten ja vääristyneiden tunteiden valtaan” (ML 169).

Maailman todellisuus haalenee ja menee kauemmas, uutiset eivät kuulu eivätkä näy, arkipäivän niille tapahtumille, jotka eivät liity hiihtämiseen, on varattuna vain pieni vuokrahuone hänen aivoissaan. Mutta liikenne sinne tai sieltä ulos ei kiinnosta häntä. (ML 169.)

Marja-Liisa on ”tavattoman itsekeskeinen, hieman poissaoleva mutta äärettömän valpas” (ML 169).

Hän ei salli turhuuksien repiä mieltään ja huomaa julman tyytyväisenä, miten suunnattomasti hän on muuttunut - - (ML 170).

Marja-Liisan henkinen muutos valmentaa häntä kohti Sarajevon voittoja. Hän on ”totaalinen urheilija totaalisessa valmennuksessa” (ML 171). Jos ongelmia tulee, ratkaisu löytyy itsestä: ”Analysoi, mieti miksi, selvitä ja

kytke pois, hän käskee itseään - - komentaa mielensä rauhalliseksi” (ML 184).

Psyyken- ja ajatustenhallinta jatkuu Sarajevossa onnistuneesti: hän kieltää ”järjestelmällisesti kaikkien muiden kuin tähän yhteen ainoaan asiaan kuuluvien ajatusten sisäänpääsyn” (ML 200). Jopa vielä palkintokorokkeella Marja-Liisa ”näkee Suomen lipun nousevan keskimmäisenä, ei uskalla ajatella mitään, lukitsee ilmeensä” (ML 246).

Ristiriitana Marja-Liisan armottomalle voitontahdolle ovat ne teksissä esiintyvät harjoittelun kuvaukset, joissa noustaan ”puolileikillään tappomäkeä” (ML 134) tai ajattellaan vain ”mennä lokottaa parinkymmenen kilometrin verran, rentoutua” (ML 135). Perusrentoutta ja ’lahjattomat harjoittelee’ -asennetta tavoitellaan siis myös tässä urheilutekstissä. Asenne on ollut tyypillinen varsinkin vanhemmassa urheilufiktiossa, jossa urheilumenestystä ja voimaa kyllä arvostettiin, mutta tavoitteisiin täytyi päästä puolisalaa, huolimattomasti tai esimerkiksi kovan maatyön sivutuloksena. (ks. esim. Kajava 1914; Karhumäki 1936.)

Marja-Liisan kilpailurentous on kuitenkin näennäistä, sillä jokainen ajatus palveli vain suoritusta ja jokainen ajatus, joka suorituksen aikana vastaanotettiin oli hiihtoon liittyvä ajatus.

7.2 Kilpailun draama ja metaforat

7.2.1 Voittamisen ja häviämisen kuvaukset

Harjoittelukautta verrataan teoksessa erämaahan. Kun Marja-Liisa katselee

yleisurheilun MM-kilpailujen edustajia Helsingissä (1983) hän kadehtii heitä:

He ovat jo tulleet siitä kaukaisesta erämaasta, jonka laidalla hän vasta on. Heissä näkyy pitkän ja yksinäisen ponnistuksen lataama uhma, mutta he ovat jo esillä, vapaudessa. (ML 161.)

Ramsaun harjoitusleirillä eri maiden hiihtäjät tarkkailevat toisiaan. Erämaa alkaa olla ohi. ”Hän on jo ulkona yksitoikkoisen harjoittelun turruttavasta pimennosta” (ML 167). Hiihtäjien tapaamista harjoittelukauden aikana kuvataan ”vihollisen vakoiluna” ja kyttäämisenä. Mieluista on kuitenkin, että yksinäinen harjoittelukausi on takana ja yhteinen juhla, julkisuus aivan pian käsillä.

Lahden 5 km:n MM-hiihto (1978) on alkanut huonosti ja valmentajien sekä yleisön kommentit ovat senmukaisia.

No voi vittu, kaksi minuuttia...Hei ämmä, sä olet kaksi minuuttia perässä, kiri kiri akka... Voi perkeleen kuusitoista... (ML 68).

Tuossa kisassa Marja-Liisa hiihti numerolla 16, mistä saadaan oivallisesti herjan kohde. Kisa etenee Marja-Liisan kohdalta mekaanisesti ja voimattomasti. Hän häviää voittajalle kaksi ja puoli minuuttia.

Hänen avuttomuutensa, itkun ja kiukunsekainen nöyryytyksensä saa muutamaksi sekunniksi lohtua vain siitä, että hän kyyristyy uupuneena suksiensa päälle - - (ML 68).

Häviämisen tunnetta kuvataan kipuna, kauhuna ja katkeruutena:

Hän [Brit Pettersen] tulee maaliin, jarruttaa ja kääntyy katkerasti itkien onnittelemaan Marja-Liisa Hämmäläistä - - (ML 145).

- - hän näkee liian kovan tuskan vääristämien kasvojen laukeavan itkuun. Jahren kumartuu ja ajaa ladun sivuun palleansa pidellen ja tyrskien. (ML 143.)

- - miten hiihtäjä lyhyhistyy suksilleen laskun alkaessa ja toivoo ettei se pyörry ja kaadu (ML 144).

Toisinaan häviämisen pelko voi olla tunteena esillä jo etukäteen:

Anne Jahren - - tietää omat mahdollisuutensa vähäisiksi. Hän on syötti, joka tuhoutuu yhdessä saaliin tuhoutumisen kanssa ja jonka

sisuksia pistelee jo etukäteen se tieto, että hän tulee tahallaan ajamaan itsensä oksettavaan sammumiseen. (ML 141.)

Kivun tunteminen etukäteen kertoo, miten kilpailu on hävitty jo ennen lähtöä. Samoin voimien uupuminen kuvataan hyvin raadollisesti. Miten häviämisen kestää? Tekstissä kuvataan häviön pelkoa: ”se hyytää jäsenet kesken kaiken olivatpa ne miten hyvin harjoitetut tahansa” (ML 142). Yhtä kamalaksi voi tulla kuitenkin myös voittamisen pelko.

Tappion ahdistava houkutus, ratkaisevan voiton läheisyys, ratkaisun kammo. Suuri voitto, tuossa, käden ulottuvilla! (ML 142.)

Tommi Natrin (1993, 133) mukaan häviäminen merkitsee urheilijalle symbolista kuolemaa. Tämä johtuu siitä, että urheilijan voiton projekti ei toteudu ja hänen maailmansa romahtaa.

Marja-Liisan voiton asenteen löytymiseen on tekstin mukaan vaikuttanut rakkaus ja naiseuden täydentyminen. Marja-Liisan uskaltaa harjoittelussa ääri rajoille, koska hänellä on Harri.

Jos Harri ei nyt olisi tuossa, niin miten hän muka voisi kaikki päivät ja yöt tähän panna? Ilman Harria jo ajatuskin siitä, että hän Sarajevossa kuitenkin epäonnistuisi, olisi musertava. (ML 171.)

Harrin läsnäolo ja rakkaus tekevät Marja-Liisasta voittajan, koska hän ei enää pelkää häviötä. ”Mutta nyt hän on ensimmäisen kerran vapaa tappion, nöyryydyksen, ajan loppumisen ja elämän hukkautumisen pelosta” (ML 119).

Kilpailutilanteen armottomuutta kuvataan tekstissä usein. Kilpailussa taistellaan sekä muita hiihtäjiä että omaa kehoa vastaan. Oman suorituskyvyn rajoilla hiihtäminen näkyy kuvauksissa ulkonäön muuttumisena. Tavoitteena on hiihtää äärimmäisellä tasolla, ”tunnelissa”.

Marja-Liisa Hämäläinen tulee notkon pohjaa silmät kovan paineen samentamina, laajenneina, suu ilmaa repien, kalpeana, uupuneena mutta kasvoissa sisäänpäin kääntynyttä raivoa joka kohdistuu yhtä aikaa uhmaamaan koko kehoon levinyttä yltyvää kipua ja takana tulevaa venäläistä (ML 238).

- - hyvä jos se noilla silmillä ladun tajuaa ja maaliin löytää (ML 145).

- - riipova tuska, jota vastaan ei ole asetta enää kuin hämärä vihan tunne ja selvä tieto siitä, että maali on lähellä (ML 241).

Vastustajan läheisyys ja tunne omasta voimasta tuo hiihtoon flow-ilmiöön verrattavaan helppoutta.

- - ei missään ole niin ihanaa hiihtää kuin edellään menevän pelon ja paniikin tuoksussa! (ML 233).

Uhka antaa hänelle lisää voimia salaisesta varastosta, jonka olemassaolosta hän ei tätä ennen ollut edes selvillä (ML 239).

Parhaimmillaan hiihto on kuin tanssia. ”Kymmenen kilometriä kevyttä leikkiä, väliin pari tuulettavaa, raikasta nykäisyä” (ML 200). Tunnelma ennen Sarajevon olympialaisten 10 km:n hiihtoa ennakoiti itsevarmaa ja keskittynyttä kilpailuasennetta.

7.2.2 Taistelun ja sodan metaforat

Urheilun vertaaminen sotaan ja taisteluun on urheilun diskurssissa yleinen. Kalle Reinikaisen (1990, 19-20) mukaan varhaisen yhteyden takana on ajatus siitä, että kaikki urheilu on ollut alun perin valmistautumista sotaan. Tahko Pihkalan ajatukset urheilusta sotilas- ja sotakoulutuksena liittyvät samaan ajatukseen. Samalla tavalla urheilun ja sodan yhteydestä antaa esimerkin ajatus siitä, että ”vain sankarit muistetaan” (Reinikainen 1990, 91). Sodassa ja urheilussa taistellaan vain voitosta. Häviäjät eivät kiinnosta ketään.

Sotaan ja taisteluun liittyviä ilmauksia ja metaforia on Marja-Liisa-teoksessa runsaasti. Osa niistä on kiinnittynyt Suomen käymiin sotiin. Sarajevon olympialaisiin lähtevää joukkuetta kuvataan valmentajan silmin:

Tässä ne ovat, hänen valikoimansa terveitä, nuoria, nopeita, voimakkaita, taistelutahtoisia ihmisiä - - (ML 45).

Varusteet on jaettu edellisiltana Dipolissa kuin sotilaille, jotka lähtevät rintamalle (ML 55).

Sarajevon lähtöselvityksessä valmentaja Immo Kuutsa luonnehtii Jugoslavian kansaa koviakokeneeksi, johon Mietaa vastaa:

’Ja nyt ne vasta koville joutuu, talvisodan sankarit saapuu johdossaan lumikenraali Kuutsa.’ - - ’ja naiset paat sitte etulinjahan meirän heikkojen suojaksi, sopiiko näin?’ (ML 56.)

Kun Sarajevoon saavutaan ja kilpailut ovat alkamassa, kuvataan tunnelmaa nykyaikaisemman sodankäynnin termein: ”Nappia on painettu, torpedo laukaistu, voi vain odottaa” (ML 80). Eikä sodan diskurssi väisty itse kilpailutilanteestakaan. Kun valmentajat ja huolto seuraavat hiihtokilpailua apunaan radiopuhelimet, niin päävalmentaja kuvaa asemaansa:

Tulenjohto täällä, tulta!” (ML 217).

Olympiakomitean valmennuspäällikkö tepsuttelee katsomon edessä ja on tukkia radiopuhelinliikenteen vaatiessaan lisää tietoa itselleen tulenjohtoon, mitalijahdin keskipisteeseen (ML 231).

Immo Kuutsa pyörii väkkäränä maalialueella: - - on tutkittava olisiko jossain mahdollisuutta vihollisen häirintään (ML 191).

Sodan ja taistelun metaforia käytetään monissa tilanteissa. Niiden rinnalla yleinen myös metsästyksen ja saalitukseen kiinnittyneet ilmaisut. Kun laaditaan kilpailutaktiikkaa, metsästysmetaforat otetaan käyttöön.

Anne Jahrenista tulee jänis, jonka tehtävänä on tappaa sitä ajava kettu. Jahren aloittaa tahallaan liian kovaa ja vetää Hämäläisen mukanaan. (ML 140.)

Urheilun kieli on oikeastaan sodan diskurssin läpäisemä. Tämä tulee esille, kun Reinikainen tutkimuksessaan viittaa olympiaurheilun kriisiin. Reinikainen nimittäin näkee, että urheilevat naiset voivat “omilla aseillaan“

muuttaa urheilun luonnetta. Naisten omiksi aseiksi hän näkee esimerkiksi sellaisen urheilun, joka korostaa ”suoran ilmaisullisuuden lajeja”. (Reinikainen 1990, 95.) Ilmaisu paljastaa diskursiivisen toiminnan kavaluuden. Se, miten kirjoitat ja ilmaiset, on aina osa jotakin diskurssia. Naisten toteuttama muutos on mahdollinen, mutta sen on tapahduttava perinteisen urheiludiskurssin keinoin. Tuttu diskurssi iskee takaisin, ellei kielen käyttäjä ole jatkuvasti kriittinen oman kielen suhteen.

Sotaretoriikan läpätunkevuudesta urheilun alueella on saatu runsaasti esimerkkejä kevään 2001 dopingkohun aikana. Huhtikuussa 2001 Suomen Hiihtoliiton liittovaltuuston kiistellyn ”dopingkokouksen” aattona Hiihtoliiton johtokunnan puheenjohtaja Paavo M. Petäjä painottaa lehdistötiedotteessa, että ”jos nyt lähdemme olemme rintamakarkureita” (vrt. URL:<http://www.yle.fi/uutiset/7.4.2001>). Samaa diskurssia jatkaa Mika Myllylä, joka nimittää Hiihtoliittoa kenttäoikeudeksi (Myllylä 2001b).

Miksi sodan metaforat ovat niin tavattoman yleisiä? Onhan kyseessä hiihto, jossa ei kilpailutilanteessa kamppailla kontaktilajien tavoin, kuten esim. jääkiekon tai jalkapallon tapaan, vaan hiihdetään peräkkäin, useimmiten jopa tietyin välimatkoin kilpailureitti alusta loppuun. Voivatko sodan metaforat olla selitettävissä hiihdon kansallisella merkityksellä tai sen lajikulttuurilla? Hiihto on toki suomalaisille rakas laji, mutta syynä lajin kielenkäytön sotaisaan diskurssiin voi etsiä Suomen historiasta. Hiihto oli suojeleuskuntien tärkeimpiä urheilulajeja. Kun erityisesti hiihtojohdajamme (päävalmentajat, puheenjohtajat, hiihtoikoni Myllylä) turvautuvat sotaisiin termeihin, on se mielestäni osoitus hiihtomme pitkän ja kansallisesti merkittävän historian tuntemisesta ja sen suosiman kielenkäytön haltuunotosta. Vaikka lumilautailija kuuluukin samaan lajiliittoon, epäilen rakentuuko tämän trendiurheilun diskurssit samalle pohjalle. Toisaalta taistelu-diskurssi tulee esille muissakin lajeissa ja aivan päivittäin (vrt.

esim. FC Jokereiden kauden 2001 ”Men in Black” - imagokampanja URL: <http://www.jokerit.com> 27.4.01).

Sodan metaforien yleisyys urheilussa voidaan selittää myös urheilun institutionaalisuuden kautta. Soile Veijolan (1998, 53) mukaan urheilu rinnastuu instituutiona armeijan, koulun ja tieteen kanssa. Nämä kaikki instituutiot konkretisoivat ja välittävät puhetta sekä sukupuolesta että yleensä subjektiudesta.

Veijolan näkee (1996, 99) mahdollisena myös, että urheilun kilpailullisuus ja taistelullisuus kertovat - Lucy Irigarayn termiin nojaten - metaforan logiikasta, jonka mukaan miessuku tuottaa ja ylläpitää sisäistä järjestystä korvaamalla ja hierarkisoimalla: ”parempi korvaa huonomman. Joko voitat tai häviät.” (Veijola 1996, 99.) Sodan ja urheilun logiikka lankeaa tältä osin yhteen.

Naiset taas asettuvat urheileessaan samaan rytmiin, samalle tasolle ja yhtenäisiin asetelmiin vierekkäin, lomittain, assosiatiivisesti - - Irigarayn termiä jälleen lainaten - metonymian logiikan mukaan (Veijola 1996, 99). Naisten urheilu on ilmaisullista eikä siinä tavoitella toisen nujertamista tai hänen tilan tai voiman voittamista.

Hiihtomaajoukkueen toimintaa kuvataan siis usein sotaisin kuvin. Marja-Liisa on pääosin tästä retoriikasta sivussa, mutta tekstissä on myös kohta, jossa Marja-Liisa tavoittelee urheiludiskurssin tätä aluetta: ”päätti hänkin suorittaa pienen sotatoimen” (ML 102). Kyse on vastustajan henkisestä häiriköinnistä omaa voimaa ja kuntoa osoittamalla. Marja-Liisa on sotatoimissaan kuitenkin varsin vaatimaton. Siihen viittaa jo adjektiivi ”pieni”.

7.3 Ruumiillisuus

7.3.1 Hiihtokone

Paavo Nurmen ylivoimaisuutta kritisoitiin ruotsalaislehdissä aikoinaan, että ”Nurmen juoksu on rikos juoksua vastaan - - se herättää meissä kammaa - - Nurmi on täydellistänyt juoksun, poistanut siitä kaiken inhimillisen, muuttunut koneeksi.” (Reinikainen 1990, 73.)

Sarajevon testihiihdossa Marja-Liisa on ”sinipukuinen kookas nainen”, joka nousee rinnettä ”keskittyneesti, tasaisin ja joustavin liikkein” (ML 91). Testihiihto sujuu hyvin. - - ”jokainen liike on väsymyksestä huolimatta millimetrin tarkka, hivelevän automaattinen” - - ”systeemi toimii” (ML 93).

Aikaisemmin Marja-Liisan tuntemukset ruumiistaan eivät olleet voiman tai nopeuden sävyttämiä. Ennen Lahden MM-kisojen 5 km:n lähtöä hän on epätoivoinen: ”Miksi jalat on tämmöiset, miksi jalat on tämmöiset kuin massarinteessä - - Niissähän on kuin velliä, jaloissa” - - (ML 67). Hän ei tunne omaa kehoaan eikä tiedä, mistä on kysymys: ”Kenenkä jalat nämä on, kenellä tällaiset, miksi sattuu!” (ML 68). Marja-Liisa on vielä kehonsa kanssa tuttava ja tietää, miltä kipu tuntuu. Hänen mielensä ja ruumiinsa välillä on selvä keskusteluyhteys.

Kun harjoittelu Sarajevoa varten tiivistyy, tavoitellaan aivan toista kehon ja mielen suhdetta. Marja-Liisasta tulee nyt kehonsa johtaja, joka jakaa jäsenilleen käskyjä.

Marja-Liisan Hämäläisen keho oli oppinut läksynsä niin ulkoa, että suorituksen aikana tapahtuva ajatustyö saattoi mekaniikan sijasta keskittyä tärkeimpään: tarkkailuun, työnjohtoon ja tahtoon. (ML 134).

- - he tällä kertaa virittävät Marja-Liisasta kilpailijaa - - (ML 155).

Kun Marja-Liisa nousee ”puolileikillään tappomäkeä”, hän on tästä havainnosta iloinen. Kaikki on automaattista. Keho toimii itsenäisesti. Enää ei tarvitse neuvoa jäseniä.

Hän on kehonsa sisällä kuin erillinen olio, silmä. Hän katselee ja kuuntelee kehoaan, miten se tuossa ja tuossa vaihtaa rytmiä, asentoa, liikkeiden linjoja ja miten sen koneisto mittaa, arvioi, laskee ja päättää. (ML 134.)

Hän istuu sisällään ja määrää tahdin, hän tahtoo ja kääsee: enemmän, varovasti nyt, kaasua pohjaan, tarkkana, rennosti, levätään, nyt kovaa! (ML 134-135).

Marja-Liisa kuvataan kiinnostavasti sekä kehonsa sisälle että sen ulkopuolelle. Hän tarkkailee kehoaan ulkoapäin, miten liikkeet sujuvat. Sen lisäksi on myös kehonsa sisällä erillisenä, ”silmänä”. Kuvaus kertoo, miten ulkopuolinen ja vieraantunut Marja-Liisa on kehostaan. Vaikka on kyse urheilijasta, jolle oma keho on tärkein instrumentti, sisältää ilmaus vahvaa objektivointia. Hän on kehonsa sisällä ”silmänä”, mutta sen lisäksi hän ”istuu sisällään”. Aivan kuin sielu olisi irtautunut kehosta ja tarkastelisi sitä kuin kuollutta ruumista. Keho on välineellistetty mekano-leluksi tai puunukeksi, jota ohjataan kuin naruista.

Falunin MC-osakilpailussa Marja-Liisa tarkkailee kuin hurmioituneena itseään, kehoaan: ”Automaatti on valmis! Se käy ja toimii!” (ML 135.) Hän

voi kytkeä ”päätäväisesti itsensä toimintaan” (ML 169) ja muutenkin hän ohjaa konettaan pilotin tavoin (ML 199, 206). Marja-Liisa kytkee kehonsa vaihteita päälle ja myös ”antaa lihaksilleen luvan esiintyä” (ML 189). Keho on täysin mielen vallassa:

Käsissä, selässä ja jaloissa on etenemisen painetta, ne tahtoisivat nostaa vauhtia ja kivuta seuraavaa rinnettä raivoisasti. Mutta hän pidättelee kuin pitäisi tiukalla värisevän, vauhtiin tahtovan hevosen suitsia ja nauttii hillitessään voimiaan, kiivetessään ylämäkeä tarkoin liikkein, jotka hän tunnistaa oikeiksi ja lopullisiksi. (ML 189.)

Marja-Liisa Hämäläinen alkaa kysellä sydämeltään, keuhkoiltaan ja lihaksiltaan kuulumisia. - - Hän antaa periksi, antaa käsien ja jalkojen etsiytyä tiheämpään rytmiin - - (ML 263.)

Urheilijan ruumis rakennetaan koneen tavoin. Rakentamisen tavoitteena on erehtymätön, automaattisesti toimiva ja loputtomasti jaksava kone. Ihminen (tahto?) ruumiskoneen sisällä vain ”istuu ja määrää tahdin”. Hiihtoruumis on representoidaan koneeksi. Lasse Virenin harjoittelun kuvauksia analysoinut Vettenniemi (1998, 212) käyttää vastaavasta ilmausta ”koneopin kielikuvat”, mikä sopii oivallisesti myös tähän.

7.3.2 Jo nuorena ikäloppu Marja-Liisa

Kiinnostavaa on se suru, jota valmentajat potevat Marja-Liisan menetettyjen mahdollisuuksien takia. Marja-Liisa on kuin jokaisessa arvokilpailussa ”viimeistä kertaa”. Ikään ja vanhenemiseen viitataan myös Juha Miedon kohdalla.

Aika on lohduon ja armoton osapuoli heidän totisessa leikissään?
Joko se on peruuttamattomasti ohi näiden kohdalla? (ML 47.)

Nyt tai ei koskaan” -retoriikalla kirjoittaja luo kuvaa sisukkaasta suomalaisesta naisesta, Marja-Liisasta, joka kaikesta huolimatta jaksaa yrittää. Vaikka hiihtäjän ura ei ole vielä kunnolla edes alkanut, vihjataan tulevaisuuden karkaamiseen käsistä.

Marja-Liisa Hämäläinen itkee vieläkin pohjattomammin täydellistä epäonnistumistaan, suurta tulevaisuuttaan, joka juuri meni ohi.” (ML 58).

Riemua uudesta uran nousustakaan ei päästä kokemaan, sillä Oslon (1982) kisojen 20 km:lta tavoiteltua mitalia ei Marja-Liisa pysty saavuttamaan.

Mutta tuskin hän oli päässyt alkuun, kun se toivo meni. Tuskin pääsi metsän suojiin, kun jo tiesi että jarru oli hirttänyt kiinni. (ML 89).

Kun Lake Placidissakaan hiihto ei suju odotetusti, kuvataan tilannetta ’luhistumiseksi’. ”Nyt meni kaikki toivo” (ML 82). 24-vuotiaana Marja-Liisan hiihtäjän uran arvellaan olevan ohi, koska nyt tappion hetkellä koettu suru on ”lopullisempaa” (ML 82). Marja-Liisa purkaus on rajumpi ja hän ’pauhaa’ sanottavansa Harrille. Hän ei ole tyytyväinen hiihtoonsa ja on jo päättänyt lopettaa uransa. Hiihdon aikana hän oli ajatellut, että hiihtävänsä vielä maaliin, mutta ”sitte panen sukset kahtia, Matti saa ne hakata saunan pesään!” (ML 89).

Immo yrittää maanitella Marja-Liisaa jatkamaan, vaikka tietää itsekin, että sanoessaan uskovansa yhä ja vielä Marja-Liisaan, hän valehtelee:

’Vieläkö sie minnuun uskot...?’ - - ’Ja kuule varmasti!’ Immo Kuutsa heläytti. Koskaan aikaisemmin hän ei ollut valehdellut yhtä liukkaasti, huonosti ja vihlovasti. ’Kyl mie nyt lopetan, Immo.’ (ML 90.)

Ei tule kuuloonkaan, paras aika edessä, juuri kypsymässä oleva hedelmä, mitä kotonakin ajatellaan... (ML 90).

Päävalmentajalla on kuitenkin ”riipaiseva tunne, että Marja-Liisa Hämäläisen hiihtoura on päättynyt” (ML 90).

Lopettamispäätöksen kohdalla on tekstissä pisin jakso, jossa Marja-Liisa on äänessä minäkertojana. Marja-Liisa katsoo itseään peilistä:

siellä se entinen hiihtäjä kurkistelee...tukka luimulla ja silmät verestävinä, niitten välissä rohtunut ryppy kuin iso näppylä! (ML 90).

Harrille hän on ilmoittanut lopettavansa uran, mutta tämä ei ole kommentoinut asiaa mitenkään vaan hymyilee vain ja pyytää kuntohoitajalta pusua: ”Tämmöstä harakkaa et pussaa.” (ML 90), mikä saa Marja-Liisan sulkemaan itsensä suutuspäissään vessaan.

Kesällä 1982 Oslon tapahtumien jälkeen Suki on Marja-Liisan luona. Lopettaminen ja uran mahdollinen jatkaminen ovat piilotettuja puheenaiheita.

Sinä lämmität saunaa, harpot tuvassa, navetalla, pelloilla ja unohdat nämä hulluudet? Kaksikymmentäkuusivuotiaana sinulla on siihen jo oikeus ja vielä mahdollisuus. (ML 95.)

Kaksikymmentäkuusivuotias on tekstin näkemyksen mukaan sosiaaliselta iältään rajalla; nuoruuden ja keski-iän rajalla. Urheiluun ei ehkä enää kannattaisi kuluttaa aikaa, sillä ”ei vuosia ole elämässä liikaa”. Marja-Liisa tahtoo tavallista elämää ja pitää itseään itsekin jo ”ylikypsänä” (ML 97).

Marja-Liisan lopettamispäätös on Oslon jälkeen hyvin lähellä, mutta Suki saa uskoteltua Marja-Liisalle, että Sarajevossa hän on parhaimillaan. Uusi, tehokkaampi harjoittelu on kuitenkin välttämätöntä, että tavoitteet saavutetaan. Pakko ja ehdottomuus, joka harjoittelua rytmittää on se, että Sarajevossa epäonnistumista ei kestäisi enää kukaan. Nyt on pakko menestyä, sillä epäonnistuminen siellä olisi katastrofi.

Miten siitä voi selvitä hengissä, kun SILLOIN VIIMEISTÄÄN tietää, ettei uutta mahdollisuutta enää ole edessä? Latu loppuu sinne. (ML 98.)

Kun Marja-Liisan uran ”nyt tai ei koskaan” –rakenteelle etsii selitystä, on tärkeää nähdä tilanne 1980-luvun urheilun ja yhteiskunnallisen asenneilmaston kautta. Huippu-urheilu oli tuohon aikaan vielä varsin amatöörimaista eikä urheilua voinut kilpailutasolla harrastaa liian kauan. Oli hankittava koulutus ja ammatti. Sen lisäksi naisille lastenteko ja perheen perustaminen olivat tärkeitä yksityisen elämän alueita. Kolmikymppinen naisurheilija ei tänä päivänä ole harvinaisuus, mutta Marja-Liisan aikaan jo 24-vuotiaana kilpaura saattoi olla loppupuolella.

Toinen syy ”nyt tai ei koskaan”- retoriikalle voidaan löytää hiihdon kilpailujärjestelmästä. Kansainvälistä menestystä hankittiin pääasiassa olympialaisista ja MM-kisoista. Marja-Liisan urakin rakentuu suurkisavuotten rakenteelle, sillä esimerkiksi maailmancupin voitto ei ollut silloin niin suuri saavutus kuin nykyään. Rahapalkinnot ovat nousseet ja tehneet tästä ’välivuosien’ kansainvälisestä kilpailusta tavoitellun. Ura jakaantuu siis olympiadeihin ja maailmanmestaruuksiin. Muulla ei ollut merkitystä.

8 MARJA-LIISA-TEOKSEN ANTAMA KUVA NAISESTA URHEILIJANA JA URHEILUSANKARINA

Kalle Virtapohjan teoksen Sankareiden salaisuudet (1998) alussa surraan, miten urheilu on muuttunut 1960 -luvulta lähtien. Raha, naiset ja doping tulevat urheiluun ja Suomen kausi urheilun suurvaltana päättyy. Virtapohjan lause kaikessa suoruudessaan on paljastava: ”Naiset tulivat entistä totisemmin urheiluun, samoin doping, vaikka siitä yritettiin päästä eroon kielloilla, rangaistuksilla ja testeillä” (Virtapohja 1998, 13). Lauseessa rinnastetaan ihanteellisen urheilun syöpäläiset, naiset ja doping, sillä Virtapohja ei erota näitä kahta urheilun muutosagenttia edes erillisiksi lauseiksi. Näin hän toivottavasti tahtomattaan rinnastaa ilmiöt ja korostaa niiden molempien kielteistä vaikutusta. Huolimaton tai vain nopea lukija hahmottaa lauseen sisällön siten, että myös naisista urheilun alueella ”yritettiin päästä eroon kielloilla, rangaistuksilla ja testeillä.” Lauseen muodostaminen lienee työtaturma, mutta uskon toisaalta, että huolellinen oikoluku olisi paljastanut sisällöllisen sudenkuopan.

Urheilusankaruus on ilmiö, josta naiset harvoin nauttivat. Vaikka he olisivat olympiavoittajia, ei sankarin asemaa ole helppo tavoittaa. Myös urheilujournalismin sankaritarinoita tutkinut Virtapohja oli tutkimustyönsä rajausvaiheessa miettinyt pitkään Marja-Liisa Hämäläisen (nyk. Kirvesniemi) mukaan ottamista (Järvinen 1998). Virtapohjan epäily tuntuu oudolta, kun ajattelee Marja-Liisan kilpauraa. Eikö hänen hiihtouransa vaiheita voi kuvatakin juuri sankarillisuutta vahvistavan rakenteen avulla: vaikeuksien kautta voittoon. Periksiantamattomuus ja oman itsen kanssa kamppailu tuova Marja-Liisan uraan lisää hohtoa.

Soile Veijola (1996, 105-106) kysyy, mitä olisi urheilusankaruus, joka ei

perustuisi toisen lyömiselle ja voittamiselle ja mitä olisi naissankaruus, joka ei perustuisi toisen lyömiseen ja voittamiseen. Molemmat häviäisivät, sekä urheilu että nainen. Veijolan mukaan naiset eivät urheilussa taistele vain voitosta, vaan yhä vahvemmin ja vakavammin oikeudestaan urheilla, oikeudestaan tuottaa, määritellä ja keksiä erilaisia urheilun sukupuoliruumiita.

Arto Tiihosen (1993, 27) mukaan ”urheilun maailmassa naisen miestä alempi paikka onkin selvempi kuin ehkä missään muualla yhteiskunnassamme”. Kun naisten urheiluvoittoa verrataan miesten voittoihin, on yleistä, että naisten suorituksia trivialisoidaan ja mitätöidään. Heidän sankaruutensa paikallistetaan pieneen yhteisöön (ei kansaan) ja yhä edelleen korostetaan miesten roolia näiden naishuippu-urheilijoiden rakentamisessa (Pirinen 1999, 36-40). Sankaruuden paikallistamisesta ovat hyviä esimerkkejä ”Simpeen tipu” ja Heli Rantasesta käytetty ilmaus ”Lammin likka”.

Marja-Liisan Sarajevon voittojen kuvaukset ovat tässä mielessä kiinnostavia. Kuvauksissa taustoitetaan suomalainen sankari-ilmasto ja havainnollistetaan Marja-Liisan tuomaa muutosta.

Useimmiten se [sankaruus] oli kohdistunut miehiseen, synkkään sankaruuteen. Oluttuoppien äärellä oli samaistuttu vähäpuheisen julmiin juoksijoihin tai hiihtäjiin, jotka kauan sitten olivat osoittaneet maskuliinisen ylivoimansa. (ML 248.)

Nyt tarjolla oli nainen, jonka silmiä hivelevästä hiihdosta - - jonka voimassa, solakassa kauneudessa ja sydämeen sattuvassa luontevuudessa he kokivat jotakin pakahduttavaa - - (ML 248).

Suomalainen, suomalainen nainen! Katsokaa millainen! Ei ruma robotti - - kelpaa esitellä muillekin, joka ei häpeä olevansa maaseudulta ja kaukaa; on siitä ylpeä, puhuu siitä tavalla, jota ei sitten viisikymmenluvun ole kuultu. Miten herkkä, kaunis ja uljas! (ML 248-249.)

Kalle Reinikainen (1991, 64-65) on nimennyt kansallissankarin ominaisuuksia: ensiksi, hänen liikkeensä ovat epätodellisen ja runollisen kauniita ja toiseksi hänen itsevarmuutensa on ylivoimaista ”hän ei lähde kilpailemaan voitosta, vaan hakemaan omansa, voiton mikä hänelle kuuluu”. Molempiin viitataan myös Marja-Liisan kohdalla: kauneuteen ja ylivoimaan.

Marja-Liisan sankaruus vastaanotetaan kaikkialla Suomessa hyvin tunteenomaisesti. Hänen sankaruuteensa kuuluvat naisen urheiluun kiinteänä osana kuuluva kaunis ulkonäkö ja silmiä hivelevä hiihto. Sen lisäksi vastaanotossa korostuvat suomalaisuus ja jopa nostalgisoitu maalaisuus. Luonteva olemus tekee sankarista edustuskelpoisen. Voittajan ominaisuuksia eriteltäessä mainitaan vain kerran sana ’voima’. Negaation kautta kuvataan myös, ettei hän ole ”ruma robotti” vaan ”herkkä, kaunis ja uljas!”. Marja-Liisan naisellisuudesta ja tavallisuudesta rakennetaan hänen sankaruutensa peruspilarit.

Jo uran vaikeina alkuaikoina Marja-Liisa saa maistaa julkisuuden ihailua. Suomen naisten viestijoukkue on voittanut Lahdessa maailmanmestaruuden:

- - ihmiset nousevat seisaalleen ja alkavat taputtaa käsiään. - - heidän ympärillään kuhisee alamaisia. Muutaman tunnin Marja-Liisa Hämäläinen uskoo itsekin olevansa yksi sankareista. (ML 78.)

Samaa ihailua Marja-Liisa kokee Sarajevossa. Valmentaja katselee ”voittajaa ensin vaeltamassa hitaasti väkijoukon keskellä: ’Kuin messias Jerusalemissa’” (ML 247). Hiihtäjä saa jumalallisen sädekehän ja hän vertautuu itse messiaaseen. Hänestä tulee myös nähtävyys. Ihmiset kaikkialta saapuvat katsomaan: - - ”kylän kapeita teitä kulkee varsinkin

viikonvaihteisin pyhiinvaeltajien joukko” (ML 271). Uskonnollisen kuvittamisen keinoja käytetään, kun halutaan korostaa urheilusankarin ja tavallisen ihmisen eroa.

Kun Sarajevon menestykselle etsitään muita vertailukohtia, sijoitetaan Marja-Liisan mitalimäärä maiden mitalitilastoon. Elmomainen rinnastus merkitsee, että Marja-Liisa saavutti yksin niin paljon mitaleita, että olisi ollut Sarajevon talvikisojen mitalitilastossa kuudes. Marja-Liisa vastaan muu maailma!

Marja-Liisan voittojen ylivertauisuus nostaa hänen koko kansan suosikiksi. ”Jos puhelimen nostaa, tietää mitä siellä on. Jos postille menee, pitää säkki olla mukana.” (ML 271) Suosiosta huolimatta Marja-Liisa haluaa elää normaalia elämää ”tavallisen riuskana ihmisenä” (ML 272). ””Mie en halua muuttua muuksi tässä kuin olen”” (ML 271).

Marja-Liisan menestyksen vastaanotto rakentuu julkisuudessa tunteiden kautta. Naisen ylivoima kyllä huomataan, mutta voitot otetaan vastaan liikuttuneina. Totaalisen valmennuksen tulokset otetaan vastaan totaalisen tunteikkaasti. Voittojen ja tappioiden nostattama tunnelataus tekee Marja-Liisasta sankarin.

9 MAALISSA. KATSE TULOSTAULUUN.

Suomalaisen olympiavoittajan ja maailmanmestarin Marja-Liisa Kirvesniemen elämää ja hiihtouraa käsittelevästä teoksesta Marja-Liisa olen tarkastellut kolmea tasoa. Sukupuolen, suomalaisuuden ja huippu-urheilun diskursiivisia käytäntöjä purkamalla olen etsinyt suomalaisen urheiluelämäkerralle tyypillisiä piirteitä.

Vaikka aineistoni on varsin suppea, on se sisällöltään hyvin antoisa. Teoksen tyyli on jutusteleva, mutta se ei vähennä teoksen tutkimuksellista arvoa. Oman näkökulmani kannalta tyyli on erittäin hedelmällinen, koska se paljastaa tietystä keveydestään huolimatta naiseuteen, suomalaisuuteen ja huippu-urheiluun kytkeyneitä arvoja, asenteita ja toimintamuotoja.

Sukupuolen diskurssia olen tarkastellut perhesuhteiden ja rakkauden sekä ulkonäön ja persoonallisuuden ilmauksien kautta. Perheenjäsenistä Marja-Liisan hiihtouran merkittäviä henkilöitä ovat isä ja veli. Äiti on hiljaisesti taustalla ja toimii äidin perinteisessä roolissa. Vaikka hän tietää osaavansa yhtä ja toista hiihdosta, hän katsoo paremmaksi pysyä hiljaisena. Rakkaus Harriin lujittaa Marja-Liisan itseluottamusta ja vaikuttaa siihen, että Sarajevon mittava mitalimäärä toteutuu. Suhteessaan Harriin Marja-Liisa on itse perinteisen nöyrän naisroolin edustaja. Hän näyttää ja toteakin, että nainen ei saa vaatia mieheltä mitään vaan on odotettava miehen ratkaisuja. Ulkonäön kuvauksissa paljastuu Marja-Liisan erilaisuus. Hän on pitkäraajainen ja poikkeaa kokonsa puolesta ajanjakson muista hiihtäjistä. Tästä ominaisuudesta Marja-Liisa kärsii nuorena eikä julkisuuskaan osaa aluksi arvostaa hiihdon uuden ”proton” piirteitä. Ulkonäköä arvioidaan

varsin suorasukaisesti ja samansuuntaista on myös Marja-Liisan luonteenpiirteiden kommentointi.

Suomalaisuuden diskurssi rakentuu teoksessa paljolti suomalaisuuden ja naiseuden yhdistämisenä. Teoksessa esitellään Suomen hiihtomaajoukkueen naiset ja heidän keskinäinen hierarkiansa. Omakuvan rinnalle piirretään kuva muiden joukkueiden hiihtäjistä, heidän keskinäisistä suhteistaan ja heidän valmennuksestaan. Keskeistä on se, miten suomalaisuus rakentuu teoksessa yhtenäisen Suomen kansan ohjaamana. Suomen kansa kuvataan eheänä joukkona, joka vaatii hiihtäjiltä ja valmentajilta voittoja ja joka heittää lokaan, jos niitä ei saa ja nostaa siltä ylös, kun niitä saadaan. Teoksessa Suomen kansa ja julkisuus heijasteleva usein samoja asioita. Tämä osoittaa, että median rooli julkisuuskuvan tuottamisessa on keskeinen.

Huippu-urheilun diskurssi jakautuu useisiin alueisiin. Olen huippu-urheilupuheen kautta selvittänyt valmennuksen, kilpailun ja ruumiillisuuden kuvia Marja-Liisa-teoksessa. Valmennuksen muutos korostuu teoksessa. Marja-Liisan ura osuu aikaan, jolloin siirrytään totaalisen valmennuksen malliin. Hänen harjoittelustaan tulee äärimmilleen vietyä ja mukana on myös erilaisia menetelmiä, jotka pohjautuvat lääketieteellisen tutkimuksen tuloksiin. Lääketieteen ja urheilun suhteen tarkastelu on osoittaa, että suhde yliohjattuun ja manipulatiiviseen harjoitteluun on teoriassa epäilevä ja kielteinenkin, mutta käytännössä tehdään kuitenkin kaikenlaisia testejä ja kokeita. Myös valmentajien autoritaarinen ohjailu ja henkisen valmennuksen ”putkiajattelun” tavoitteet tekevät hiihtäjistä objekteja, joiden kehoa ja toimintaan muokataan ja ohjailaan.

Huippu-urheilun diskurssiin kuuluvat myös kilpailun draama ja metaforat.

Taistelu- ja saalistusmetaforien käyttö on tekstissä tavattoman yleistä. Käytäntö on tunnistettavissa lähes kaikesta urheilukirjoittamisesta, joten tulos ei sinällään ole yllätys. Mielenkiintoista on se, että hiihto organisoituu kuten puolustusvoimat, jonka johtajina ovat valmentajat. Marja-Liisa ei kuvauksissa juurikaan hyödynnä sodan retoriikkaa, mutta ”päättää hänkin suorittaa pienen sotatoimen” verryttelylenkillään.

Hiihtokoneen rakentaminen on eräs teoksen mielenkiintoisimmista teemoista. Marja-Liisasta työstetään teollisin ja konepajamaisin termein täydellistä hiihtäjää. Tavoitteena on, että keho automatisoituu siten, että hän voi tarkkailla ja ohjata kehoaan kuin koneenkäyttäjä. Marja-Liisaa verrataan myös lentokapteeniin. Ero kehon ja mielen välillä on kuilumaisen selvä. Mieli vertautuu ihmiseen, joka käskyyttää kehoaan kuin konetta. Ruumis on vieras, irti itsestä, kone. Ruumiillisuuteen kuuluu myös teoksessa esiintyvä puhe Marja-Liisan iästä. Hän on kuin jo nuorena ikäloppu. Kun menestykset antavat odottaa, on jokainen suurkisa kuin viimeinen. Jo 24-vuotiasta naista pidetään iäkkäänä huippu-urheiluun, sillä ammatti, perhe ja lapset katsotaan naiselle tärkeämmiksi. Erityisen tärkeää naiselle on lastenteko, mikä viittaa naisen velvoitteeseen uusintaa kansakuntaa.

Urheiluelämäkerran diskurssi rakentuu urheilufiktion ja urheilujournalismin kielellisille ilmaisuille. Sen lisäksi kohteenani oleva teos sisältää heijastumia yhteiskunnasta, elämästä ja arjesta Marja-Liisan uran aikoina. Urheilu ei ole irrallinen linnake maailmassa, vaan sen puhettavat rakentuvat ympäröivän todellisuuden mallintamina.

Kun aiheeni ajankohtaisuus sai yhtäkkistä tukea Suomen hiihtomaajoukkueen ”pienen piirin harrastelijamaisesta puuhastelusta” (vrt. Reponen 2001), olivat lähtökohdat työlleni oivalliset. Se, miten polttavaa

keskustelua ja kiihkeitä mielenilmaisuja kohu on saanut aikaan, osoittaa hyvin, että urheilun ja hiihdon diskursiiviset taistelut ovat edelleen osa suomalaista todellisuutta. Jokamiehen (-naisen) diskurssianalyttinen näppäryys oli koetuksella, kun kevään 2001 aikana yritettiin etsiä hiihtäjien ja valmentajien puheen takana olevaa todellisuutta (totuutta?). Ja se analyysi jatkuu yhä.

LÄHDELUETTELO

TUTKIMUSKOHDE

Mauno Saari 1984 Marja-Liisa. Helsinki, Suuri
Suomalainen Kirjakerho.

PAINETUT LÄHTEET

Alftan Maija 2001 Näitä kirjoja Suomi osti. Helsingin
Sanomat B10 23.3.2001

Eco Umberto 1985 Matka arkipäivän todellisuuteen.
suomentanut Aira Buffa. Porvoo,
WSOY.

Eskola Jari 2000 Urheilija ruumis konstruktiona: miten
keho tuotetaan? - Ruumis, minä ja
yhteisö: sosiaalisen konstruktionismin
näkökulma. Toim. Kuusela, Pekka &
Saastamoinen, Mikko Kuopio,
Kuopion yliopisto, sosiaalitieteiden
laitos.

Hall Stuart 1992 Theoretical Legacies. - Cultural
studies. Edited by Lawrence
Grossberg, Cary Nelson and Paula A.
Treichler. New York, Routledge.

Halldorf Peter 1995 Koskematon maa: nykyajan pyhiinva-
eltajan matka juurilleen. Helsinki,
Karas-Sana.

Hemanus Pertti 1992 Lehtijutun opissa: reportaasin tekijä
tekstinsä subjektina. Tiedotusopin
laitos. Julkaisuja A 79. Tampere,
Tampereen yliopisto.

Hemanus Pertti 1996 Olisiko huippu-urheilua ilman
urheilujournalismia? - Terve sielu
terveessä ruumiissa. Toimittajat
Henna Karjalainen, Harri
Westermarck. Helsingin yliopisto,

- Studia Olympica kevät 1996. Helsinki, Yliopistopaino.
- Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero 1992 Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere, Vastapaino.
- Jokinen Arto 2000 Panssaroitu maskuliinisuus: mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere, Tampere University Press.
- Juutinen Ville 1998 Kulttuurintutkimus: karnevaalit tornissa vai vallankumous vailla paradigmaa? – Työnämme ja ilonamme: pohjoissuomalaisista kulttuurintutkimusta. Toimittaneet Katri Mäkinen & Matti Savolainen. Oulu, Oulun yliopisto. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitoksen julkaisuja. A. Kirjallisuus 7.
- Kaila Osmo I. 1987 Lemminkäisestä Kainalniemen Elmoon: urheilu kaunokirjallisuuden innoittajana. Liikunta ja tiede 6-7/1987.
- Karhumäki Urho 1936 Avoveteen: romaani. Porvoo, WSOY.
- Karisto Antti 1994 Suomi juoksee: urheilu leikkinä ja työnä. – Juoksun hurma ja tuska: suomalaisen kestävyysjuoksun kuva. toimittanut Erkki Vettenniemi. Helsinki, Kirjayhtymä.
- Karonen Vesa 1994 Kansalliskirjallisuuden kestävyysjuoksijat. – Juoksun hurma ja tuska: suomalaisen kestävyysjuoksun kuva. Toimittanut Erkki Vettenniemi. Helsinki, Kirjayhtymä.
- Kataja Väinö 1914 Heinärannan olympialaiset: kyläkuvaus. Hämeenlinna, Karisto.
- Kellner Douglas 1998 Mediakulttuuri. suom. Riitta Oittinen ja työryhmä. Tampere, Vastapaino.
- Kiviranta Eero 1980 Urheilufysiologian perustieto. 2. painos. Jyväskylä, Scandia Kirjat.

- Lehtonen Mikko 1994 Kyklooppi ja kojootti: subjekti 1600-1900 –lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa. Tampere, Vastapaino.
- Manninen Mari 1998 Suomen naishiihdon pelastaja Helena Takalo: tuiskahteleva kulta-Helena opastaa hiihtäviä lapsiaan keinutuolista. Helsingin Sanomat: kuukausiliite 9/1998.
- McElroy Mary 1991 Athletes Displaying Their Lives: a critical appraisal. - The Achievement of American Sport Literature. Ed. by Wiley Lee Umphlett. London, Associated University Press.
- Myllylä Mika 2001a Myllylän ”testamentti”. Helsingin Sanomat 8.3.2001.
- Myllylä Mika 2001b Hiihtäjänä kenttäoikeudessa. Helsingin Sanomat 20.4.2001.
- Mäkelä Klaus 1992 Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. – Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Toim. Klaus Mäkelä. Helsinki, Gaudeamus.
- Natri Tommi 1993 Kuoleman väristys raskaalla reidellä. – Julkisuus ja ahdistus: JULMA-projektin ontologinen antologia kenen tahansa elämästä. Toimittaneet Hanne Hokkanen ym. Helsinki, Yliopistopaino.
- Neumann Bernd 1970 Identität und Rollenzwang: zur Theorie der Autobiographie. Frankfurt am Main, Athenäum.
- Nikander Pirjo 1997 Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa. *Psykologia* 6/1997.
- Pietikäinen Sari 2000 Kriittinen diskurssintutkimus. – Kieli, diskurssi & yhteisö. Toimittaneet Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.

- Pirinen Riitta 1998
Liikkuva nainen ja jähmeä mies: sukupuolen rakentuminen painonnostosta ja Naisten Kypystä kertovissa artikkeleissa. Naistutkimus 2/1998.
- Pirinen Riitta 1999
Lammin likka heitti kultaa, mutta Tohmajärven karhu pelasti Suomen maineen: sukupuoli sanomalehtien urheilusivuilla. Tiedotustutkimus 2/1999.
- Puhakainen Jyri 1997
Kesytetyt kehot. Tampere, Tampere University Press.
- Pyykkönen Teijo & Kanerva Juha 1996
500 urheilukirjaa: suomalaiset urheilu- ja liikuntakirjat 1980-1985. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro X. Helsinki, Liikuntatieteellinen Seura.
- Pänkäläinen Seppo 1998
Suomalainen urheilujournalismi. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro XV. Helsinki, Liikuntatieteellinen Seura.
- Ranta Jarmo 2001
Marja-Liisa voitti kasvukipunsa: lääkitystä murheisiin hän sai Harrilta, kotiväeltä ja valmentajalta. Ilkka 21.2.2001.
- Rantanen Päivi 1994
Hevosenkaltainen kansa – suomalaisuus topeliaanisessa diskurssissa. – Me ja muut: kulttuuri, identiteetti, toiseus. Toim. Marjo Kylmänen. Tampere, Vastapaino.
- Reinikainen Kalle 1991
Isänmaan sankarit – huippu-urheilijan vapaudet ja velvollisuudet. Oulun yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 17. Oulu, Oulun yliopisto.
- Reponen Jussi-Pekka 2001
Päävalmentaja Kyrö totesi harrastelijoiden puuhastelleen. Helsingin Sanomat 1.3.2001.
- Salonen Unto-Olavi 1987
Tuntematon suomalainen urheilu-

- kaunokirjallisuus. – Urheilun kansallinen merkitys: liikuntatieteen päivät 1987. toim. Teijo Pyykkönen. Liikuntatieteellisen Seuran moniste n:o 10. Helsinki, Liikuntatieteellinen Seura.
- Seppälä Timo 1996 Doping – urheilun rikkaruoho? - Terve sielu terveessä ruumiissa. Toimittajat Henna Karjalainen, Harri Westermarck. Helsingin yliopisto, Studia Olympia kevät 1996. Helsinki, Yliopistopaino.
- Silvennoinen Martti 1996 Isä, minä ja urheilu: liikunnan opiskelijoiden muistelutöitä. Liikunta ja tiede 3/1996.
- Suoninen Eero 1997 Miten tutkia moniäänistä ihmistä?: diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Acta Universitatis Tamperensis 580. Tampere, Tampereen yliopisto.
- Syväoja Hannu 2000 Maastosta ja maanteiltä maailmanmaineeseen: urheilukirjallisuus innosti nuoria ja rakensi suomalaista identiteettiä. Hiidenkivi 5/2000
- Tebelius Ulla 1991 Vad betyder idrott för tonårsflickan? – Om unga kvinnor: identitet, kultur och livsvillkor. Toim. Genetz, Hillevi & Lövgren, Karin. Lund, Studentlitteratur.
- Tervo Mervi 1999 'Me' ja 'muut': kansallisen identiteetin rakentaminen vuosisadan alun urheilujournalismissa. Alue ja ympäristö 2/1999.
- Tiihonen Arto 1993 Urheilijaksi, sankariksi, mieheksi?: urheilun initiaatiot ja mieheksi kasvamisen kontekstit. Nuorisotutkimus 4/1993.
- Tuomainen Raimo & Myllykangas Markku & Elo Jyrki & Rynnänen Olli-Pekka 1999 Medikalisaatio: aikamme sairaus.

Tampere, Vastapaino

- Uusi-Rintakoski Jarmo 1996 Isät, lapset & pyhä urheilu. Kotilääkäri 6-7/1996.
- Varpio Yrjö 1982 Käyttökirjallisuus: kaunokirjallisuuden rajankäyntiä ja rajatapausten estetiikkaa. Helsinki, Kirjastopalvelu.
- Veijola Soile 1996 Voiko nainen olla urheilusankari?: kriittisiä käännöksiä. – Terve sielu terveessä ruumiissa. Toimittajat Henna Karjalainen, Harri Westermarck. Helsingin yliopisto, Studia Olympia kevät 1996. Helsinki, Yliopistopaino.
- Veijola Soile 1998 Sukupuolten sosiologiaa. (Lectio Praecursoria Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella 7.3.1998) Naistutkimus 2/1998
- Vettenniemi Erkki 1995 Harjoitusleirin saaristo: turistinen näkökulma urheiluleireihin. Kulttuuritutkimus 4/1995.
- Vettenniemi Erkki 1998 Rumaa robottia torjumassa: elämäkertojen hyvä ja paha urheilu. - Piikki lihassa: unelma puhtaasta urheilusta. Toimittanut Erkki Vettenniemi. Tampere, Akilles.
- Wuthnow Robert 1989 Communities of Discourse: ideology and social structure in the Reinformation, the Enlightenment, and European socialism. Cambridge (MA), Harvard University Press.
- Värrö Veli-Matti 1993 Liikunta valtana ja kasvun mahdollisuutena. Nuorisotutkimus 4/1993.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Ainali Lauri 2000 Menestyjän tarina: menestyjän tarina, sen oikeutus ja totuudet kahden huippu-urheilijan elämäkertojen kertomusten pohjalta. Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma. Rovaniemi, Lapin yliopisto.
- Cheffi Helena Marja-Liisa ja Harri [on line]. Vastaanottaja Leena Elenius. Lähetetty 16.3.2001. Yksityinen sähköpostiviesti
- Isopahkala Lotta 2000 Latu auki!: kahden huippuhiittäjän kokemuksia naisiihdosta ja naisurheilusta 1950- ja 1970-luvuilla. Pro gradu –tutkielma. Liikuntapedagogiikan laitos. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Järvinen Henry 1998 Tuore väitös – sankarin viitta ansaittava. Liikunnan ja urheilun maailma 23/1998. Luettavissa URL: <http://www.slu.fi/imag/23/18.html>
- Kari Jaana 2000 Naiseuden kuperkeikka: Lydia Widemanin ja Siiri Rantasen kokemuksia 1950-luvun naisurheilusta. Pro gradu –tutkielma. Liikuntapedagogiikan laitos. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Pirinen Riitta 1993 Hymyn takana piilee voimainen: naisurheilijahahmojen representoidut naiseudet naistenlehdissä 1950-luvulta 1980-luvulle. Lisensiaatintyö. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Rantala Risto 2001 Juha Mieto [on line]. Vastaanottaja Leena Elenius. Lähetetty 1.3.2001. Yksityinen sähköpostiviesti.